

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ
Π.Μ.Σ. ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑ

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία
Το λόγιο ονοματικό στοιχείο στην κλιτική μορφολογία της
Πρότυπης Νέας Ελληνικής:
σχολικές γραμματικές vs. σώματα κειμένων

Επόπτης καθηγητής: Παναγιώτης Φίλος

Ελένη Μήτσιου
Τμήμα Φιλολογίας
Α.Μ.: 9

Ιωάννινα 2022

Ελένη Μήτσιου

Το λόγιο ονοματικό στοιχείο στην κλιτική μορφολογία της
Πρότυπης Νέας Ελληνικής: σχολικές γραμματικές vs.
σώματα κειμένων

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ:

Αναπληρωτής καθηγητής **Παναγιώτης Φίλος**

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Μέλος ΕΔΙΠ **Αλεξάνδρα Πρέντζα**

Αναπληρωτής καθηγητής **Παναγιώτης Φίλος**

Επίκουρος καθηγητής **Ασημάκης Φλιάτουρας**

*στον Κωνσταντίνο Α. Γιώτη
(1946-2021)*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες	6
Περίληψη	7
Abstract	8
1. Εισαγωγή	9
2. Θεωρητικά ζητήματα: εισαγωγικά σημεία	12
3. Η διαμόρφωση της Κοινής (Πρότυπης) Νέας Ελληνικής και η συμβολή του λόγιου επιπέδου 17	
3.1. Η διαμόρφωση της Κοινής (Πρότυπης) Νέας Ελληνικής	17
3.2. Το λόγιο στοιχείο στην Ν.Ε.	21
4. Σχολικές γραμματικές και γραμματικές αναφορές της ΚΝΕ	24
5. Το λόγιο στοιχείο στις σχολικές γραμματικές	31
6. Ονοματικά παραδείγματα λόγιας προέλευσης και κλίσης στην ΚΝΕ	35
6.1. Θηλυκά ουσιαστικά σε -η (γεν.-ης/-εως)	37
6.1.1. Διαχρονική εξέλιξη	37
6.1.2. Σχολικές γραμματικές & γραμματικές αναφορές	40
6.1.3. Σώματα κειμένων	42
6.2. Θηλυκά ουσιαστικά σε -ος	52
6.2.1. Διαχρονική εξέλιξη	52
6.2.2. Σχολικές γραμματικές & γραμματικές αναφορές	55
6.2.3. Σώματα κειμένων	57
6.3. Θηλυκά ουσιαστικά σε -ω	64
6.3.1. Διαχρονική εξέλιξη	64
6.3.2. Σχολικές γραμματικές & γραμματικές αναφορές	66
6.3.3. Σώματα κειμένων	67
6.4. Επίθετα σε -ης,-ης,-ες	74
6.4.1. Διαχρονική εξέλιξη	74
6.4.2. Σχολικές γραμματικές & γραμματικές αναφορές	76
6.4.3. Σώματα κειμένων	78
6.5. Επίθετα σε -ύς, -ιά, ύ	87
6.5.1. Διαχρονική εξέλιξη	87
6.5.2. Σχολικές γραμματικές & γραμματικές αναφορές	89
6.5.3. Σώματα κειμένων	91
6.6. Επιπρόσθετες περιπτώσεις λόγιας ονοματικής κλιτικής μορφολογίας	98
6.6.1. Αρσενικά ουσιαστικά σε -έας	98
6.6.2. Επίθετα σε -ων, -ων, -ον	99
7. Συμπεράσματα	101
Ξενόγλωσση βιβλιογραφία	104
Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία	105

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Παρουσίαση των βασικών πτώσεων στις γραμματικές.....	42
Πίνακας 2: Συχνότητα εμφάνισης θηλυκών σε -η (γεν. -ης/-εως).....	43
Πίνακας 3: Αποτελέσματα αναζήτησης σε σώματα κειμένων (θηλυκά σε -η).....	44
Πίνακας 4: Εξεταζόμενοι τύποι ανά κειμενικό είδος (θηλυκά σε -η).....	45
Πίνακας 5: Κατανομή ±λόγιων τύπων ανά ποσοστό (%)	46
Πίνακας 6: Καταλήξεις ουσιαστικών με ρίζα -ο- στην πρωτοελληνική (Sihler, 1995, σ. 255).....	52
Πίνακας 7: Καταλήξεις των δευτερόκλιτων θηλυκών ονομάτων (μεσαιωνική περίοδος).....	55
Πίνακας 8: Παρουσίαση των βασικών πτώσεων στις γραμματικές (θηλυκά σε -ος) .	57
Πίνακας 9: Συχνότητα εμφάνισης θηλυκών σε -ος (ΕΘΕΓ).....	58
Πίνακας 10: Αποτελέσματα αναζήτησης σε σώματα κειμένων (θηλυκά σε -ος).....	59
Πίνακας 11: Εξεταζόμενοι τύποι ανά κειμενικό είδος (θηλυκά σε -ος).....	60
Πίνακας 12: Παρουσίαση των βασικών πτώσεων στις γραμματικές (θηλυκά σε -ω) .	66
Πίνακας 13: Αποτελέσματα αναζήτησης σε σώματα κειμένων (θηλυκά σε -ω).....	68
Πίνακας 14: Εξεταζόμενοι τύποι ανά κειμενικό είδος (θηλυκά σε -ω)	70
Πίνακας 15: Παρουσίαση των βασικών πτώσεων στις γραμματικές (επίθετα σε -ης,-ες)	78
Πίνακας 16: Συχνότητα εμφάνισης επιθέτων -ης/-ες (ΕΘΕΓ).....	79
Πίνακας 17: Αποτελέσματα αναζήτησης σε σώματα κειμένων (Ανά επίθετο: 1. γενική αρσενικού, θηλυκού & ουδετέρου - λόγιος τύπος, 2. γενική αρσενικού & ουδετέρου - νεοελληνικός τύπος, 3. γενική θηλυκού - νεοελληνικός τύπος).....	81
Πίνακας 18: Εξεταζόμενοι τύποι ανά κειμενικό είδος (επίθετα σε -ης,-ες).....	82
Πίνακας 19: Καταλήξεις των επιθέτων σε -ύς, -(ε)ια, -ύ (μεσαιωνική περίοδος).....	89
Πίνακας 20: Παρουσίαση των βασικών πτώσεων στις γραμματικές (επίθετα σε -ύς,-ιά,-ύ)	90
Πίνακας 21: Συχνότητα εμφάνισης επιθέτων σε -ύς (ΕΘΕΓ).....	91
Πίνακας 22: Αποτελέσματα αναζήτησης σε σώματα κειμένων (επίθετα σε -ύς).....	92
Πίνακας 23: Εξεταζόμενοι τύποι ανά κειμενικό είδος (επίθετα σε -ύς, ιά, -ύ)	93

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες σε όσους συνέβαλαν στην εκπόνησή της και με στήριξαν. Αρχικά, η παρούσα εργασία δε θα είχε ολοκληρωθεί χωρίς τη πολύτιμη συμβολή και καθοδήγηση του επιβλέποντος αναπλ. καθηγητή κ. Π. Φίλου, ο οποίος με τις καίριες παρατηρήσεις και τις διορθώσεις του, τη συνεχή υποστήριξή του και τη μεθοδικότητά του βοήθησε στη πραγματοποίηση αυτού του έργου. Παρά το απαιτητικό του πρόγραμμα, η επίβλεψη της εργασίας μου και το ενδιαφέρον του από την αρχή μέχρι το τέλος με κάνουν να αισθάνομαι σίγουρα ευγνώμων.

Επιπλέον, ειλικρινείς ευχαριστίες εκφράζω στα υπόλοιπα μέλη του Μεταπτυχιακού Προγράμματος του τομέα Γλωσσολογίας και κυρίως στην αναπλ. καθηγήτρια κα. Μ. Μαστροπαύλου, καθώς κατά τη διάρκεια των μαθημάτων της απέκτησα σημαντικές γνώσεις σχετικά με την εφαρμοσμένη γλωσσολογία, καθώς και στην ΕΔΠΠ κα. Α. Πρέντζα, η οποία με την επιστημονική της υποστήριξη μού μετέδωσε πολύτιμες πληροφορίες και ερευνητικά ερεθίσματα σε ζητήματα μεθοδολογίας. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου και τα αγαπημένα μου πρόσωπα για την ψυχολογική υποστήριξη και την υπομονή τους προς το πρόσωπό μου όλο αυτό το διάστημα.

Περίληψη

Η επιρροή του λόγιου στοιχείου στη Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ) είναι έκδηλη παρά την κατάργηση της καθαρεύουσας τον προηγούμενο αιώνα, καθώς έχουν επιβιώσει πολλοί λόγιοι τύποι σε όλα τα γλωσσικά επίπεδα, κυρίως στη μορφολογία και στο λεξικό. Η παρούσα μελέτη αφορά τη περιγραφή του λόγιου ονοματικού στοιχείου της Νέας Ελληνικής, όπως αυτό αποτυπώνεται στις σχολικές (και μη) γραμματικές σε μορφολογικό επίπεδο, με μία παράλληλη συγκριτική διερεύνηση των ονοματικών λόγιων τύπων σε σώματα κειμένων. Σε ένα πρώτο επίπεδο γίνεται μία συζήτηση γενικά για το λόγιο στοιχείο και έπειτα εξετάζεται η παρουσίαση των λόγιων τύπων στα εκπαιδευτικά εγχειρίδια γραμματικής του μαθήματος της νεοελληνικής γλώσσας έχοντας ως αφετηρία τη Νεοελληνική Γραμματική του Τριανταφυλλίδη μέχρι και τις σημερινές γραμματικές. Επίσης, λαμβάνονται υπ' όψιν κάποιες γραμματικές αναφορές, κυρίως η περιγραφή τους από τη σκοπιά μιας πιο παραδοσιακής οπτικής, αλλά και από τη σκοπιά της γλωσσολογικής έρευνας. Στο κύριο μέρος, η εργασία εστιάζει στη χρήση των λόγιων στοιχείων ορισμένων ονοματικών κατηγοριών με τη βοήθεια της ηλεκτρονικής αναζήτησης σε επιλεγμένα σώματα κειμένων. Έχουν εξεταστεί μία σειρά ζητημάτων που αφορούν τις ονοματικές κατηγορίες, όπως είναι η λεξική διτυπία, η αλλομορφία και η διατήρηση του γένους, ενώ η παρουσία του λόγιου στοιχείου έχει επίσης συσχετιστεί με επικοινωνιακούς παράγοντες, το κειμενικό είδος, υφολογικές διαφοροποιήσεις, κ.α. Τα σώματα κειμένων παρέχουν ένα πλούσιο υλικό, που αξιοποιείται για την εξαγωγή ποσοτικών δεδομένων σε ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα του γραπτού κατά βάση λόγου, καθώς και για τη λεπτομερή παρατήρηση των καταγραφών του προφορικού λόγου της σύγχρονης ελληνικής. Τέλος, από τα αποτελέσματα μιας ποσοτικής και ποιοτικής ανάλυσης διαπιστώνουμε κάποια κριτήρια της χρήσης και της λειτουργίας των λόγιων τύπων, τα προβλήματα που αποτυπώνονται στις σχολικές γραμματικές, ενώ παρατίθενται ορισμένες προτάσεις για μελλοντική έρευνα.

Abstract

The presence of learnedisms in Standard Modern Greek (SMG) is obvious despite the abolition of Katharevousa in the previous century, as many learnedisms have remained in all of the linguistic fields, especially morphology and the lexicon. This study concerns the description of the learned element in contemporary Modern Greek, as this is reflected in school grammar textbooks; the focus is on the morphological level, notably nouns, alongside a comparison with data from electronic textual corpora. At first, there is a discussion of the learned element in general. Then, there follows a presentation of learnedisms in grammar textbooks used for the Modern Greek language courses, starting with Triantafyllides' Modern Greek Grammar and eventually reaching present time; in addition, some reference grammar (text)books are taken into account too, with regard to both their description from the point of view of a more traditional perspective but also from the angle of linguistic research. In its main part, the study focuses on (the use of) learned elements in some salient nominal categories; to this end, an extensive electronic search throughout selected textual corpora has taken place too. A number of issues pertaining to the nominal classes have been examined, such as lexical duplication, allomorphy, and gender maintenance, while the presence of learnedisms has also been associated with communicative factors, textual genre, stylistic variation, etc. Textual corpora provide rich material, which is used for the extraction of quantitative data based on a representative sample of written discourse as well as for the detailed observation of the spoken register of contemporary Greek. Finally, the results of quantitative and qualitative analyses lead us to establish some criteria for the use and function of learnedisms, while the problems reflected in school grammar textbooks are highlighted, followed by some suggestions for future research.

1. Εισαγωγή

Η ιδέα για την έρευνα αυτή προήλθε καταρχάς από την εμπειρία μου ως φυσικής ομιλήτριας της νεοελληνικής και το ενδιαφέρον μου για τη γλωσσική ποικιλότητα ως φαινόμενο αλλά και στη χρήση του. Επιπλέον, η ιδιότητά μου ως φιλόλογου καθηγήτριας στη Μέση Εκπαίδευση κέντρισε την περιέργειά μου και μου έθεσε προβληματισμούς για τη διδασκαλία των λόγιων τύπων στους νεαρούς μαθητές, οι οποίοι συχνά προβάλλουν απορίες, όπως για παράδειγμα για το ποια είναι η κατάλληλη επιλογή ανάμεσα σε έναν νεοελληνικό και έναν λόγιο τύπο στον προφορικό ή/και τον γραπτό λόγο.

Τα τελευταία χρόνια πολλές μελέτες ειδικών γλωσσολόγων από διάφορους τομείς της γλωσσολογίας καθώς και διδακτορικές διατριβές έχουν επικεντρωθεί στη διερεύνηση του λόγιου στοιχείου στη σύγχρονη Νέα Ελληνική οδηγώντας σε σημαντικά αποτελέσματα στην έρευνα της λογιότητας. Κατεξοχήν, τις τελευταίες δεκαετίες έχουν γίνει προσπάθειες να οριστεί το λόγιο επίπεδο (Αναστασιάδη - Συμεωνίδη & Φλιάτουρας, 2004) και οι λόγιοι τύποι να ταξινομηθούν ανά γλωσσικό επίπεδο, κυρίως με χρηστικά και όχι ετυμολογικά κριτήρια (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, 2015· Αναστασιάδη - Συμεωνίδη & Φλιάτουρας, 2018). Ορισμένες μελέτες εστιάζουν κυρίως στην περιγραφή της λόγιας ποικιλίας μετά το τέλος της κοινωνικής διγλωσσίας (Γιαννουλοπούλου, 2001· Papanastasiou, 2010), τη λειτουργία και την ερμηνεία του λόγιου στοιχείου σε θεωρητικό, ιστορικό ή και εφαρμοσμένο επίπεδο με δεδομένα από σώματα κειμένων (Φλιάτουρας & Αναστασιάδη - Συμεωνίδη, 2020) ή ακόμη και από συγκεκριμένες κοινωνιογλωσσικές ομάδες (Καμηλάκη, 2009). Ωστόσο, το λόγιο στοιχείο είναι ένα σύνθετο φαινόμενο που αφήνει πολλά ανοιχτά περιθώρια ακόμα για έρευνα σε όλα τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης (φωνολογία, μορφολογία, λεξιλόγιο, σημασιολογία, σύνταξη) και η ενδελεχής αποκωδικοποίηση του μελλοντικά θα απαντήσει σε σημαντικά ερωτήματα σχετικά με τη σύγχρονη ελληνική γλώσσα.

Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει ως αρχικό σκοπό τη χαρτογράφηση των σχολικών γραμματικών μετά το 1976, από τη γραμματική του Τριανταφυλλίδη μέχρι τις πιο πρόσφατες, προκειμένου να παρατηρήσουμε τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται το λόγιο ονοματικό στοιχείο στους μαθητές, αλλά και να διερευνήσει με τη βοήθεια σωμάτων κειμένων τους παράγοντες που επηρεάζουν την εμφάνισή του

στον νεοελληνικό γραπτό λόγο. Η παρουσίαση της λογιότητας από τα διδακτικά εγχειρίδια γραμματικής πρόκειται να αξιοποιηθεί για τη διατύπωση ερωτημάτων σχετικά με τη χρήση των λόγιων τύπων από τους ομιλητές και κατά πόσο το γλωσσικό περιβάλλον αποτελεί καθοριστικό παράγοντα.

Αντιστοίχως, η έρευνα στα ηλεκτρονικά σώματα κειμένων θα παρουσιάσει χρήσιμα στοιχεία, ποσοτικά αλλά και ποιοτικά, για την πραγματική χρήση του λόγιου στοιχείου στον σύγχρονο νεοελληνικό γραπτό λόγο –στην πραγματικότητα, στα διαφορετικά είδη και επίπεδα του γραπτού λόγου– ώστε να είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε πιο αντικειμενικά κατά πόσο η κάπως ‘μονολιθική’ εικόνα που παρουσιάζουν οι σχολικές, κατά βάση, γραμματικές ανταποκρίνεται στη γλωσσική πραγματικότητα των σύγχρονων νεοελληνικών κειμένων.

Η παρούσα αναζήτηση των λόγιων χαρακτηριστικών της κλιτικής ονοματικής μορφολογίας καλείται να απαντήσει σε ορισμένα ερωτήματα:

- πώς αποτυπώνουν οι γραμματικές τους λόγιους τύπους και αν αναφέρονται διαφοροποιήσεις ανάμεσα σε νεοελληνικούς και λόγιους τύπους;
- οι παρατηρήσεις των γραμματικών επιβεβαιώνονται ή διαψεύδονται από τα δεδομένα των σωμάτων κειμένων;
- ποια είναι η συχνότητα των λόγιων τύπων στα σώματα κειμένων και σε ποια κειμενικά είδη εντοπίζονται κατεξοχήν;
- ποιοι είναι οι παράγοντες που επηρεάζουν την εμφάνιση των λόγιων τύπων και την προτίμησή τους από τους ομιλητές της ελληνικής;

Η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία ξεκινά με την ανάλυση ορισμένων θεωρητικών ζητημάτων που είναι απαραίτητα για την κατανόηση του θέματος. Αναδεικνύονται ζητήματα σχετικά με την κοινωνική διγλωσσία, την προτυποποίηση των γλωσσών με έμφαση στην ελληνική γλώσσα καθώς και την αξιοποίηση των σωμάτων κειμένων στην έρευνα των λόγιων «κατάλοιπων» της καθαρεύουσας. Στο δεύτερο μέρος γίνεται ανασκόπηση στη διαμόρφωση της πρότυπης ελληνικής εστιάζοντας στο γλωσσικό ζήτημα και τον προσδιορισμό του λόγιου στοιχείου. Στο τρίτο και τέταρτο μέρος καταγράφεται συνοπτικά η ιστορία των σχολικών γραμματικών και πώς αυτές παρουσιάζουν τα λόγια χαρακτηριστικά της ελληνικής γλώσσας. Στο πέμπτο μέρος

παρέχονται πληροφορίες για τη μέθοδο που ακολουθήθηκε στην εξέταση κατηγοριών ονοματικής μορφολογίας και αναλύονται λεπτομερώς τα αποτελέσματα της αναζήτησης στα σώματα κειμένων. Έπονται τα συμπεράσματα, όπου συνοψίζονται τα στοιχεία που προέκυψαν από τις αναλύσεις και η βιβλιογραφία.

2. Θεωρητικά ζητήματα: εισαγωγικά σημεία

Ο κλάδος της Γλωσσολογίας αφορά την επιστημονική μελέτη της γλώσσας, δηλαδή του συστήματος επικοινωνίας του ανθρώπου που έχει ως βάση τον έναρθρο λόγο. Η ανθρώπινη γλώσσα βασίζεται σε γραμματική δομή και κανόνες. Ήδη από την αρχαιότητα εμφανίζονται έργα περιγραφής και ανάλυσης της γλώσσας, τόσο στον ελληνορωμαϊκό κόσμο όσο και αλλού (π.χ. Ινδοί γραμματικοί). Για παράδειγμα, ήδη από τον 1^ο αι. π.Χ. οι Αλεξανδρινοί φιλόλογοι είχαν αναπτύξει ένα λεπτομερές σύστημα γραμματικών κατηγοριών και γλωσσικών κανόνων βασισμένο σε έργα προγενέστερων συγγραφέων. Ωστόσο, δίνεται προτεραιότητα στον γραπτό λόγο, με αποτέλεσμα την εμφάνιση διδακτικών ρυθμιστικών γραμματικών, ενώ ο προφορικός λόγος θεωρείται κατώτερος, μία αντίληψη που διατηρήθηκε γενικά μέχρι και τον 19^ο αι. μ.Χ. Η αναθεώρηση των παραδοσιακών απόψεων επέρχεται με τον Ferdinand de Saussure (τέλη 19^{ου} αι.), ο οποίος θεωρεί ότι σκοπός της γλωσσολογικής θεωρίας πρέπει να είναι η αποκάλυψη της γλωσσικής δομής και η περιγραφή της, όχι η ρύθμισή της (Lyons, 1969, σσ. 40-42). Η γλωσσική έρευνα πρέπει να έχει ως προτεραιότητα την περιγραφική παρουσίαση του γλωσσικού συστήματος, με κύριο εργαλείο τον προφορικό λόγο, που αποτελεί άλλωστε τη φυσική έκφραση της γλώσσας, σε αντίθεση με τον γραπτό (Φιλιππάκη-Warburton, 1992, σ. 25).

Η γλωσσολογία καλείται να μελετήσει και να περιγράψει τον λόγο τόσο διαχρονικά όσο και συγχρονικά, μία σημαντική εννοιολογική διάκριση που πρότεινε ο Saussure. Αναμφισβήτητα, η γλώσσα δεν εξελίσσεται γραμμικά και ομοιόμορφα μέσα στον χρόνο, ενώ κάθε περίοδος της χαρακτηρίζεται από γλωσσική ποικιλότητα (κοινωνιογλωσσική, γεωγραφική κτλ.). Για αυτό το λόγο, ακόμη και μια συγχρονική ανάλυση μπορεί να περιλαμβάνει στοιχεία που σχετίζονται με ζητήματα διαχρονίας (π.χ. κοινωνική διγλωσσία της νέας ελληνικής). Συνακόλουθα, η παρούσα έρευνα για κάποιες όψεις του λόγιου στοιχείου στη σημερινή νέα ελληνική είναι κυρίως συγχρονική, όμως γίνονται κάποιες αναφορές και σε προγενέστερα στάδια των συγκεκριμένων ονοματικών κατηγοριών που εξετάζονται εδώ, προκειμένου να αναλυθούν καλύτερα οι νέες γραμματικές δομές και να γίνει αντιληπτή και η επίδραση της κοινωνικής διγλωσσίας στη νέα ελληνική.

Ο όρος *κοινωνική διγλωσσία* αφορά την κοινωνία ή την κοινότητα όπου έχουν αναπτυχθεί δύο (ή σπανιότερα περισσότεροι) διακριτοί γλωσσικοί κώδικες, από τους

οποίους ο ένας θεωρείται ανώτερος και ο άλλος κατώτερος. Σε ό,τι αφορά την ελληνική αναφέρεται κατεξοχήν στη συνύπαρξη λόγιας και δημώδους γλώσσας ήδη από τους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες (πβ. κίνημα του Αττικισμού), με αποκορύφωμα το γλωσσικό ζήτημα μετά τη δημιουργία του νεοελληνικού κράτους (1830/1832), δηλαδή τη διάσταση ανάμεσα στη γραπτή επίσημη γλώσσα (καθαρεύουσα) και την καθομιλουμένη μορφή της ελληνικής γλώσσας, η οποία έχει αποτελέσει αντικείμενο μελέτης στη χώρα μας, αλλά και αφορμή κοινωνικής και πολιτικής διαμάχης. Σήμερα, πλέον, η καθαρεύουσα έχει (σχεδόν) εξαφανιστεί. Ωστόσο, η μακρά περίοδος κοινωνικής διγλωσσίας έχει κληροδοτήσει διάφορα χαρακτηριστικά στη σύγχρονη κοινή νεοελληνική γλώσσα (π.χ. διπλοτυπία στα ονόματα, ασάφεια στην κλίση κάποιων ρημάτων, ουσιαστικών και επιθέτων που προέρχονται από τη λόγια γλώσσα, χρήση στερεότυπων εκφράσεων κτλ.). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να χρησιμοποιούνται ακόμη σε πιο επίσημα γλωσσικά περιβάλλοντα τύποι της καθαρεύουσας / λόγιας προέλευσης που συνδέονται με το επίσημο ύφος. Μολονότι αρχαϊσμοί με βάση τα πραγματολογικά, ιστορικά και κοινωνιογλωσσικά χαρακτηριστικά εντοπίζονται στις περισσότερες πρότυπες γλώσσες ως μέρος του συστήματος επιπέδων ύφους, στην ελληνική ξεπέρασε τα όρια της συνήθους υφολογικής διαφοροποίησης και συμβαίνει σε μεγαλύτερη έκταση απ' ό,τι σε άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες (Φλιάτουρας & Αναστασιάδη - Συμεωνίδη, 2020, σ. 57).

Γενικά, ως πρότυπη αναδεικνύεται συνήθως η διάλεκτος, δηλαδή η ποικιλία της γλώσσας, η οποία, για ιστορικούς, γεωγραφικούς, ιδεολογικούς ή πολιτικούς λόγους, απέκτησε ηγεμονικό ρόλο και που μέσα από τη διαδικασία της τυποποίησης έχει γίνει ευρύτερα αποδεκτή από τους ομιλητές, ενώ χρησιμοποιείται στους κρατικούς θεσμούς, τη διοίκηση, την εκπαίδευση, τη δημόσια επικοινωνία ως επίσημη γλώσσα του κράτους. Συνολικά, η γλώσσα κάθε εθνότητας στηρίζεται γενικά σε μια συγκεκριμένη τοπική διάλεκτο, η οποία εξαπλώνεται σε βάρος των υπόλοιπων διαλέκτων που ήταν αρχικά το ίδιο «προνομιούχες» όσο η και η πολιτισμικά ισχυρότερη (Δελβερούδη, 2000). Το σχολείο με τη σειρά του διδάσκει τη ρυθμισμένη και κωδικοποιημένη από τους γραμματικούς κοινή, που αντιστοιχεί στην ομιλούμενη από τις κοινωνικές ομάδες των μορφωμένων στα μεγάλα αστικά κέντρα. Το σχολείο δεν διδάσκει αυτή τη γλώσσα, αναγνωρίζοντάς τη δηλαδή ως μία παραλλαγή της εθνικής γλώσσας, αλλά την παρουσιάζει ως το μόνο πρότυπο ορθής γλώσσας, ως τη μοναδική ποιοτικά άρτια εκδοχή του λόγου (Φραγκουδάκη, 1987, σ. 116). Επομένως, η νόρμα καθορίζει την

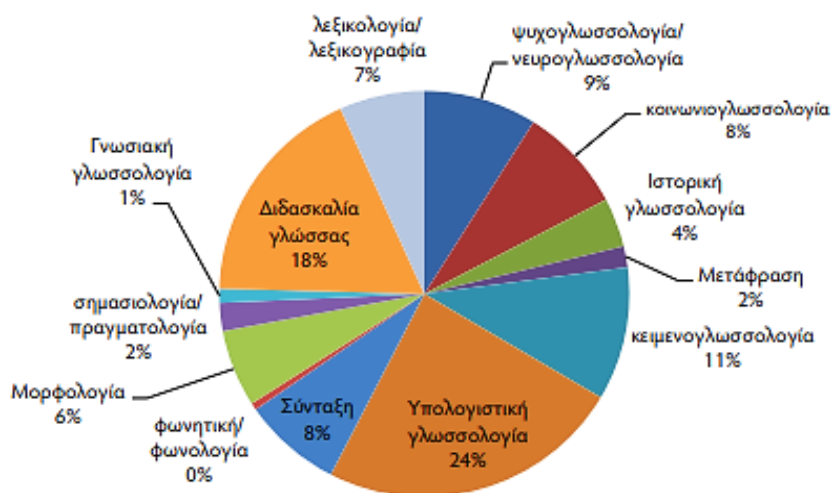
εκπαιδευτική γλωσσική πολιτική: υπάρχει ένα «πρότυπο» ή «υπόδειγμα» γλώσσας, της οποίας πρέπει να κάνουν χρήση οι μαθητές, για να είναι κοινωνικά αποδεκτές οι γλωσσικές τους χρήσεις, κυρίως η σχολική και γενικότερα η επίσημη γραπτή (Κακριδής, 2000).

Στην Ελλάδα, η λήξη της διαμάχης ανάμεσα στη γραπτή καθαρεύουσα και τη ζωντανή καθομιλουμένη (δημοτική) επήλθε με τη καθιέρωση της νεοελληνικής (κατά βάση δημοτικής) ως επίσημης γλώσσας του κράτους και της εκπαίδευσης το 1976. Ωστόσο, τύποι της καθαρεύουσας, κατεξοχήν λόγιοι τύποι χρησιμοποιούνται σε κάποιο βαθμό και στο ανώτερο (πιο επίσημο) ύφος της Πρότυπης Νέας Ελληνικής, αλλά συχνά και στον πιο καθημερινό λόγο. Σημαντικό λοιπόν είναι να εξετάσουμε πρώτα πώς παρουσιάζονται αυτά τα λόγια στοιχεία από τις σχολικές γραμματικές και ποια είναι η χρήση τους (Horrocks, 2014, σ. 649). Ωστόσο, στο ζήτημα της διερεύνησης της λογιότητας στην ονοματική μορφολογία της σύγχρονης νέας ελληνικής συμβάλλουν σημαντικά τα δεδομένα που παρέχουν τα σώματα κειμένων. Η εξέλιξη της τεχνολογίας τα τελευταία χρόνια και ιδιαιτέρως η ευρεία χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών έχουν επιτρέψει στους γλωσσολόγους να προχωρούν όχι μόνο σε ποιοτικές, αλλά και σε ποσοτικές αναλύσεις. Υπάρχει πλέον η δυνατότητα το γλωσσικό υλικό να συγκεντρώνεται σε μεγάλες συλλογές (σώματα κειμένων *corpora*), να αποθηκεύεται σε ηλεκτρονική μορφή και ο ερευνητής να το εξετάζει και να καταλήγει σε χρήσιμα συμπεράσματα με ακρίβεια. Τα σώματα κειμένων αποτελούνται από προφορικά και γραπτά κείμενα προερχόμενα από την αυθόρμητη γλωσσική δραστηριότητα των ομιλητών μιας γλώσσας και όχι μέσα από πειραματικές διαδικασίες. Βασικό χαρακτηριστικό των σωμάτων κειμένων είναι η παροχή συστηματικών δεδομένων με βάση συγκεκριμένα κριτήρια που βασίζονται σε πραγματικές γλωσσικές αλληλεπιδράσεις και περιλαμβάνουν ολόκληρα κείμενα, χωρίς να περιορίζονται σε λίγα μεμονωμένα παραδείγματα.

Φυσικά, οι συλλογές αυτές γραπτών δεδομένων είναι αδύνατο να περιέχουν το πλήθος των γλωσσικών στοιχείων που απαρτίζουν τη γλώσσα, όμως αποτελούν ένα σημαντικό αντιπροσωπευτικό δείγμα της προφορικής και γραπτής γλωσσικής παραγωγής. Η αξιοποίηση των σωμάτων κειμένων έγκειται στο γεγονός ότι μπορούμε να διαπιστώσουμε αν μία συγκεκριμένη ερευνητική υπόθεση επαληθεύεται ή διαψεύδεται από το σύνολο των παραδειγμάτων που παρέχει το εκάστοτε σώμα κειμένων (Γούτσος & Φραγκάκη, 2015, σσ. 13-17). Επιπλέον, η αποθήκευση ενός μεγάλου όγκου

δεδομένων σε ψηφιακή μορφή πολλές φορές επιτρέπει τη στατιστική επεξεργασία των δεδομένων, την επισημείωση και τον συνακόλουθο συντακτικό σχολιασμό, τη ληματοποίηση και άλλες αναλύσεις ποσοτικού χαρακτήρα. Βέβαια, οι μετρήσεις αυτές συνήθως παρουσιάζουν τη γλώσσα εκτός περικειμένου και μπορεί να προκύψουν λανθασμένα συμπεράσματα για ορισμένα γλωσσικά φαινόμενα. Στην παρούσα εργασία, όμως, έχει γίνει προσπάθεια να ληφθούν υπ' όψιν, σε κάποιο βαθμό, κάποιες παράμετροι, όπως τα συμφραζόμενα, τα υφολογικά χαρακτηριστικά, το κειμενικό είδος, κ.ά.

Σύμφωνα με τη Φραγκάκη (2020, σ. 538), η ανάγκη συλλογής αυθεντικών δεδομένων για την ποσοτική και ποιοτική ανάλυσή τους προέκυψε ιδιαίτερα σε κλάδους της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας όπως η λεξικογραφία, η διδασκαλία γλωσσών ως δεύτερων/ξένων, η μετάφραση κ.ά. Επιπλέον, η συλλογή και μελέτη τέτοιου είδους δεδομένων φάνηκε χρήσιμη και σε ορισμένα πεδία μελέτης της γλώσσας, π.χ. διαχρονική γλωσσολογία, γλωσσική κατάκτηση κτλ., στα οποία η μεθοδολογική προσέγγιση της γενετικής γραμματικής δεν μπορούσε να λειτουργήσει, αφού λ.χ. δεν μπορούμε να εντοπίσουμε ομιλητές της γλώσσας περασμένων εποχών ή να στηριχθούμε στη διαίσθηση ομιλητών, όπως π.χ. τα νήπια. Μάλιστα, πρόσφατες μελέτες έχουν καταδείξει, με βάση και κάποια στατιστικά στοιχεία, τη χρήση και αξιοποίηση σωμάτων κειμένων από πολλούς κλάδους της γλωσσολογίας, πέρα από την υπολογιστική γλωσσολογία: βλ. π.χ. το παρακάτω σχήμα ('πίτα' στατιστικής κατανομής):

Εικόνα 1: (Φραγκάκη, 2020)

Η παρούσα μελέτη του λόγιου στοιχείου βασίστηκε σε τρία σώματα κειμένων, τον ΕΘΕΓ (Εθνικός Θησαυρός Ελληνικής Γλώσσας), την Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα και το ΣΕΚ20 (Διαχρονικό Σώμα Ελληνικών Κειμένων). Ο ΕΘΕΓ, εκτός από ποσοτικά δεδομένα για τη συχνότητα ή συνεμφάνιση των τύπων, προσφέρει και ποιοτικές πληροφορίες (π.χ. κειμενικό είδος, συγγραφέας, ημερομηνία, εκδόσεις, κ.ά.), ενώ η Πύλη ΚΕΓ (Κέντρο Ελληνική Γλώσσας) περιλαμβάνει μόνο ένα μεγάλο αριθμό από ειδησεογραφικά κείμενα και σχολικά εγχειρίδια. Το τρίτο σώμα συνιστά το πρώτο διαχρονικό σώμα κειμένων της πιο πρόσφατης νέας ελληνικής, μία εν εξελίξει συλλογική προσπάθεια ειδικών, η οποία αποσκοπεί στο να συγκεντρωθεί τελικά ένα σώμα κειμένων από 20 εκατομμύρια λέξεις από τις πρώτες εννέα δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα (Goutsos et al., 2017, σ. 371). Με τη συνδρομή των παραπάνω βάσεων δεδομένων ηλεκτρονικής αναζήτησης, στην παρούσα εργασία γίνεται μια προσπάθεια να εντοπίσουμε τη στάση των σχολικών γραμματικών απέναντι στους λόγιους τύπους και τα προβλήματα που παρατηρούνται σε σχέση με τη χρήση τους από τους ομιλητές της ελληνικής γλώσσας.

3. Η διαμόρφωση της Κοινής (Πρότυπης) Νέας Ελληνικής και η συμβολή του λόγιου επιπέδου

3.1. Η διαμόρφωση της Κοινής (Πρότυπης) Νέας Ελληνικής

Οι απαρχές της ελληνικής γλώσσας ανάγονται στα τέλη της 3^{ης} χιλιετίας π.Χ. Τα πρώτα γραπτά κείμενα σε Γραμμική Β γραφή εμφανίζονται στο δεύτερο μισό της δεύτερης χιλιετίας π.Χ. (περ. 1450-1200 π.Χ.) οπότε ανθούσε ο μυκηναϊκός πολιτισμός. Δυστυχώς, τα μυκηναϊκά κείμενα εξαφανίστηκαν μεν τη κατάρρευση του πολιτισμού αυτού (1200 π.Χ.). Μερικούς αιώνες αργότερα, τον 8^ο αι. π.Χ., εμφανίζεται το ελληνικό αλφάβητο, μία προσαρμογή του φοινικικού συμφωνογραφικού συστήματος γραφής. Ο ελληνικός κόσμος της 1^{ης} χιλιετίας π.Χ. ήταν διασπασμένος σε πόλεις-κράτη, ενώ είχαν δημιουργηθεί διάφορες τοπικές διάλεκτοι, όπως η αττικο-ιωνική (η οποία στη συνέχεια διασπάστηκε), η αρκαδο-κυπριακή, η δωρική, η αιολική και η βορειοδυτική ελληνική (Horrocks, 2014, σ. 67). Ωστόσο, η ανάπτυξη και η επικράτηση της αθηναϊκής ηγεμονίας τον 5^ο αι. π.Χ. συνέβαλε στη καθιέρωση της αττικής ποικιλίας ως πρότυπης τόσο στη λογοτεχνία όσο και στη διοίκηση.

Στα ελληνιστικά χρόνια η αττική διάλεκτος αποτελεί τη βάση για να δημιουργηθεί μία κοινή γραπτή λογοτεχνική και διοικητική γλώσσα στο μακεδονικό κράτος του Φιλίππου Β' και του Αλέξανδρου Γ' (ή Μεγάλου). Η ταχύτατη και ευρεία εξάπλωση της αλεξανδρινής ελληνιστικής κοινής δεν είχε επιπτώσεις μόνο πάνω στις άλλες γλώσσες αλλά και στις διαλέκτους της ελληνικής. Οι διάλεκτοι αυτές υπεισέρχονται σε μια διαδικασία παρακμής ενώ οι καινούριες ποικιλίες που σιγά σιγά αναπτύσσονται, είναι προϊόν της διαφοροποίησης της ελληνιστικής κοινής (Χριστίδης, 2008, σ. 35). Στις αρχές του 1ου π.Χ. αιώνα εμφανίζεται το κίνημα του Αττικισμού, κυρίως από Έλληνες λογίους που υποτιμούν την ομιλούμενη γλώσσα και αναζητούν την «καθαρότητα» της κλασικής αττικής διαλέκτου με βάση της λογοτεχνική γλώσσα των καλύτερων συγγραφέων του 5^{ου} - 4^{ου} αι. π.Χ. Η εξάπλωση και η κυριαρχία του Αττικισμού κατά την αλεξανδρινή και ρωμαϊκή εποχή συνέβαλαν στη διαμόρφωση ενός γλωσσικού διχασμού, ανάμεσα στη «ανώτερη» γραπτή αττικίζουσα γλώσσα και τη «ζωντανή» καθομιλούμενη γλώσσα.

Η ιδιόμορφη αυτή διγλωσσία συνεχίζεται και τα μεσαιωνικά χρόνια, δηλαδή στην περίοδο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, αλλά και μετά την κατάρρευσή της. Συγκεκριμένα, στους μεσαιωνικούς αιώνες παγιώνεται η διάκριση ανάμεσα σε

προφορικό και γραπτό λόγο, σε καθημερινή και επίσημη γλώσσα. Ο Μπαμπινιώτης (2002, σ. 150) διακρίνει τη μεσαιωνική ελληνική σε τρεις υποπεριόδους: α) πρώιμη βυζαντινή (6^{ος} - 12^{ος} αι.), στα τέλη της οποίας αναβιώνει ο αττικισμός, ενώ παράλληλα η δημώδης γλώσσα εμφανίζεται πια σε λογοτεχνικά κείμενα, β) την όψιμη βυζαντινή (12^{ος} - 15^{ος} αι.), οπότε η δημώδης προφορική ελληνική εξελίσσεται, αλλά και εμφανίζονται οι νεοελληνικές διάλεκτοι μετά την πολιτική διάσπαση του βυζαντινού κράτους, και γ) τη μεταβυζαντινή, η οποία φανερώνει μία ξεκάθαρα διαλεκτική λογοτεχνία που χρησιμοποιεί με συνθετικό τρόπο υψηλού και λαϊκού ύφους στοιχεία. Επομένως, φαίνεται πως η Κοινή της υστεροβυζαντινής περιόδου έχει διαφοροποιηθεί σε μία σειρά διαλέκτων.

Αργότερα, την περίοδο της Τουρκοκρατίας ο πρότυπος λόγος της μορφωμένης αριστοκρατίας σε συνδυασμό με τη γραπτή ελληνική εξακολουθούσε να αποτελεί μία σταθερή συντηρητική βάση, ενώ οι δημοφιλείς τοπικές διάλεκτοι άρχισαν να αποκλίνουν σχετικά γρήγορα, ιδιαίτερα στην περιφέρεια του ελληνόφωνου κόσμου, γεγονός που οδήγησε στη παγίωσή τους και κατ' επέκταση στη βασική διαλεκτική διάκριση της νέας ελληνικής (Horrocks, 2014, σ. 546). Στη συνέχεια, από τα τέλη του 18ου αιώνα μέχρι και τη δημιουργία του Ελληνικού Κράτους (1830) σκοπός ήταν η συγκρότηση μιας γλωσσικής ποικιλίας που θα αφυπνίσει το έθνος και θα αποτελέσει τη μοναδική γλώσσα της ελληνικής κοινωνίας.

Μέσα στο δεύτερο μισό του 18ου αιώνα και κάτω από την επίδραση του Διαφωτισμού θα αναδυθούν οι κυριότερες τάσεις προς την κατεύθυνση της μεταρρύθμισης της γλώσσας. Έτσι, από τη μια διαμορφώνεται ένας πυρήνας αρχαϊστών λογίων (π.χ. Ευγένιος Βούλγαρης, Νεόφυτος Δούκας, Στέφανος Κομμητάς, Σ. Κοδριακάς) που διεκδικεί την ανόρθωση της αρχαίας ελληνικής. Από την άλλη, μέρος λογίων (π.χ. Δ. Καταρτζής, Δ. Φιλιππίδης, Α. Ψαλίδας, Ι. Βηλαράς, Α. Χριστόπουλος) θα υποστηρίξει τη μεταρρύθμιση της γλώσσας στη βάση κάποιας προφορικής ποικιλίας ή αυτής που την εποχή εκείνη θα ονομάσουν κοινή γλώσσα, απλή - φυσική (Διατσέντος, 2007). Η αιτία που έφερε στην επιφάνεια τις βαθιές αυτές διαφορές ήταν η επίμονη αναζήτηση ενός ενιαίου γλωσσικού οργάνου, προκειμένου να συγκροτηθεί μια εθνική παιδεία, καθώς και η συστηματική καλλιέργεια και προβολή της ομιλούμενης γλώσσας από νέες κοινωνικές δυνάμεις, οι οποίες επιχειρούσαν να διαχειριστούν με νέους όρους και με νέα γλώσσα τα ζητήματα της αγωγής και της αυτογνωσίας του έθνους (Σταυρίδη-Πατρικίου, 2001).

Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, καθώς η αντιπαράθεση ανάμεσα σε «καθαριστές» και δημοτικιστές έχει οξυνθεί αρκετά, εμφανίζεται ο λόγιος Αδαμάντιος Κοραΐς, μία μεγάλη προσωπικότητα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, που συνέβαλε καθοριστικά στη πορεία της νεοελληνικής γλώσσας ως κύριος διαμορφωτής της καθαρεύουσας. Ο Κοραΐς τάσσεται υπέρ της κοινής, όμως πιστεύει ότι πρέπει να απομακρυνθούν τα ξένα στοιχεία (π.χ. τούρκικες λέξεις) και να διορθωθεί η δομή της μέσα από κανονιστικές διαδικασίες. Επομένως, προτείνει μία μέση λύση («μέση οδός») απορρίπτοντας την ακαλλιέργητη λαϊκή αλλά και την αρχαϊζουσα, χωρίς να παραβλέπει την γλωσσική ποικιλομορφία της. Μάλιστα, αναφέρει ότι για να γνωρίζει κανείς καλά την αρχαία ελληνική πρέπει να είναι γνώστης και των τεσσάρων βασικών διαλέκτων της (Δελβερούδη, 2000). Αξιοσημείωτο είναι πως οι καθαριστές προβάλλουν τις (υποτιθέμενες) έντονες αντιθέσεις μεταξύ των διαλέκτων, με σκοπό να υποστηρίξουν ότι η γλώσσα του λαού είναι ακατάλληλη ως γλώσσα της εκπαίδευσης, ενώ οι οπαδοί της δημοτικής υποβαθμίζουν αυτές τις διαφορές, έτσι ώστε να παρουσιάζεται η γλώσσα του λαού ομοιογενής (Τζιτζιλής, 2016, σσ. 436-437).

Στις αρχές του 19^{ου} αι. οι ιστορικές συνθήκες και οι δημογραφικές ανακατατάξεις δημιούργησαν τις κατάλληλες συνθήκες για να διαμορφωθεί σταδιακά η νεοελληνική κοινή. Τη μετεπαναστατική περίοδο γίνεται διακριτή η ανάπτυξη και η διάδοση μιας κοινής προφορικής γλώσσας στην πρώτη ελληνική πρωτεύουσα, το Ναύπλιο. Ο νέος πληθυσμός της περιοχής φαίνεται να μιλάει το πελοποννησιακό ιδίωμα, το οποίο θα αποτελέσει σε σημαντικό βαθμό τη βάση της κοινής νεοελληνικής (Mackridge, 2009, σ. 161). Αργότερα, η μεταφορά της πρωτεύουσας στην Αθήνα (1833) και η έντονη αστικοποίηση ευνοούν τη σταδιακή διαμόρφωση της κοινής μέσα στον 19^ο αιώνα. Σύμφωνα με τον Τζιτζιλή (2016, σ. 438), οι πλησιέστερες τοπικές διάλεκτοι φαίνεται πως δεν παρεμβαίνουν στη διαδικασία σχηματισμού της κοινής και τα όποια χαρακτηριστικά (μαρκαρισμένα) στοιχεία τους υποχωρούν. Πιο αναλυτικά, η διαδικασία αυτή χαρακτηρίζεται από την αποφυγή των έντονα διαλεκτικών τύπων και της ομωνυμίας, αλλά και τη συγχώνευση τύπων αντί της διατήρησης της διάκρισης. Επίσης, σημαντικό ρόλο παίζουν το δημοτικό τραγούδι και η λόγια γραπτή παράδοση. Μόνο προς το τέλος του 19ου αιώνα αρχίζει να ωριμάζει η ιδέα για την ανάγκη

γλωσσικής αλλαγής και έτσι για πρώτη φορά αναδεικνύεται η ανάγκη επισημοποίησης¹ της δημοτικής γλώσσας σε πιο στέρεα και επιστημονική βάση.

Μέχρι την οριστική επικράτηση της δημοτικής το 1976, μεσολαβούν αρκετές μεταρρυθμίσεις και αλλαγές. Για παράδειγμα, το 1917, στη διάρκεια της (πρώην) επαναστατικής κυβέρνησης του Βενιζέλου («Κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης»), η τριανδρία Δελμούζου, Τριανταφυλλίδη και Γληνού θα στελεχώσει το Υπουργείο Παιδείας θέτοντας σε εφαρμογή τη μεταρρύθμιση για την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στις τέσσερις πρώτες τάξεις του δημοτικού, η οποία όμως καταργείται τρία χρόνια αργότερα (Διατσέντος, 2007). Το 1928, η νέα κυβέρνηση του Βενιζέλου εισάγει τη δημοτική στο Γυμνάσιο, ενώ το 1930 η δημοτική γίνεται η γλώσσα όλων των τάξεων της πρωτοβάθμιας. Στη συνέχεια, το 1964 επιχειρείται μια ακόμη μεταρρύθμιση από την κυβέρνηση της Ένωσης Κέντρου (Γ. Παπανδρέου), η οποία εξισώνει τη δημοτική με την καθαρεύουσα στο σχολείο, καθιστώντας την επίσημη γλώσσα του εκπαιδευτικού θεσμού. Δυστυχώς, όμως, η επίσημη αναγνώριση της δημοτικής θα καθυστερήσει μία δεκαετία περίπου, καθώς ακολουθεί η δικτατορία του 1967-1974. Η συνταγματική και νομική κατοχύρωση της δημοτικής το 1976 σε συνδυασμό με τη σειρά των νομοθετικών μέτρων που πάρθηκαν από τις κυβερνήσεις του Κωνσταντίνου Καραμανλή (1976) και του Ανδρέα Παπανδρέου (1982) σήμανε τυπικά το τέλος της επίσημης κυριαρχίας της καθαρεύουσας και τη λήξη του γλωσσικού ζητήματος (Σταυρίδη-Πατρικίου, 2001).

Ωστόσο, κατά τη δεκαετία του '80 προέκυψε ένα νέο γλωσσικό πρόβλημα σχετικά με την ποιότητα και την επάρκεια της δημοτικής, αλλά και την ικανότητά της να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις ενός σύγχρονου κράτους. Παρά τις αρχικές αντιρρήσεις, σταδιακά έγινε αντιληπτό ότι ο ρόλος της καθαρεύουσας είναι να εμπλουτίσει τη σύγχρονη γραπτή και προφορική ποικιλία και όχι να ανταγωνιστεί τη δημοτική (Mackridge, 2009, σ. 335). Έτσι, η γλώσσα που ομιλείται από τα καλλιεργημένα στρώματα των μεγάλων αστικών κέντρων ανάγεται σε πρότυπη γλώσσα και αποτελεί προϊόν εν μέρει της φυσικής γλωσσικής εξέλιξης και εν μέρει των ενσυνείδητων προσπαθειών των συγγραφέων να παρακάμψουν τους περιορισμούς της διγλωσσίας

¹ Το έτος 1888 αποτελεί σταθμό για την ιστορία του γλωσσικού ζητήματος καθώς ο Γ. Ψυχάρης εκδίδει το έργο «Το Ταξίδι μου», στο οποίο εκθέτει τις γλωσσικές του απόψεις. Πρόκειται για το πρώτο πεζογράφημα γραμμένο στη δημοτική γλώσσα. Ο Ψυχάρης επιδιώκει να σταματήσει τη χρήση της καθαρεύουσας, να κωδικοποιήσει τη δημοτική, καθιστώντας την εθνική γλώσσα (Μπαμπινιώτης, 2002, σ. 190).

(Horrocks, 2014, σ. 645). Σήμερα, ο όρος «Κοινή Νέα Ελληνική» (ΚΝΕ) έχει εν πολλοίς αντικατασταθεί από τον όρο «Πρότυπη Νέα Ελληνική» (ΠΝΕ) ως ονομασία αυτής της ευρύτερα αποδεκτής ποικιλίας.

3.2. Το λόγιο στοιχείο στην Ν.Ε.

Παρά το γεγονός ότι η καθαρεύουσα έπαψε να αποτελεί την επίσημη γλωσσική μορφή του νεοελληνικού κράτους, η επίδρασή της συνέχισε να υφίσταται κυρίως μέσα από τον δανεισμό και την εισαγωγή πολλών στοιχείων στην ΠΝΕ. Σήμερα βέβαια το θέμα δεν τίθεται ως ζήτημα μεταξύ καθαρεύουσας και δημοτικής, αλλά ως επιλογή του λόγιου έναντι του νεοελληνικού, με το σκεπτικό ότι η δομή είναι αυτή που καθορίζει τη γλώσσα, και η δομή των επιστημονικών κειμένων αναγνωρίζεται ως δομή της ΝΕ (Αναστασιάδη - Συμεωνίδη & Φλιάτουρας, 2003). Η γλωσσική μορφή του σήμερα αποτελεί ένα συνονθύλευμα με βάση τη μητροδίδακτη δημοτική και έχοντας ως συμπλήρωμα στοιχεία της λόγιας παράδοσης, της απλουστευμένης καθαρεύουσας, λόγω της ταυτόχρονης συνύπαρξης των δύο αυτών γλωσσικών μορφών (Μπαμπινιώτης, 2002, σσ. 204-205).

Στην προσπάθειά τους να ορίσουν τον όρο «λόγιος» οι Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Φλιάτουρας (2003, σ. 204) προτείνουν μία τριμερή ταξινόμηση του λόγιου στοιχείου: [+λόγιο], [+/-λόγιο], και [-λόγιο], δίνοντας προτεραιότητα στο χρηστικό κριτήριο και δευτερευόντως στο ετυμολογικό, έναντι της διάκρισης [+/-λαϊκό] [+/-λόγιο], καθώς δεν είχε υπάρξει προηγουμένως κάποια εμπειριστατωμένη μελέτη για τη χρήση τους και προτείνουν ο όρος [λαϊκό] να χρησιμοποιείται μόνο για την αναφορά στο ύφος μιας συγκεκριμένης κοινωνικής υπο-ομάδας, δηλαδή στο μάγκικο ύφος. Ο όρος [+λόγιο] περιλαμβάνει ετερόκλητα γλωσσικά στοιχεία, δομές και φαινόμενα και για την ασφαλέστερη απόδοση της τιμής αυτής είναι απαραίτητος ο προσδιορισμός κριτηρίων:

- Χρηστικό κριτήριο: [+λόγιο] είναι το τεμάχιο, φαινόμενο ή δομή που χρησιμοποιείται σε συγκεκριμένο επικοινωνιακό πλαίσιο (τυπικός/επίσημος λόγος) από ομιλητές με συγκεκριμένα κοινωνιογλωσσικά χαρακτηριστικά (ηλικία, φύλο, καταγωγή, επάγγελμα, μορφωτικό επίπεδο, κοινωνική τάξη).
- Ετυμολογικό κριτήριο: [+λόγιο] είναι το τεμάχιο, φαινόμενο ή δομή που προέρχεται από πρότερες περιόδους της ελληνικής γλώσσας (εσωτερικός δανεισμός) ή αυτό που η παρουσία του στη λόγια παράδοση είναι συνεχής.

Παρακάτω παρατίθενται οι συνηθέστερες περιπτώσεις ύπαρξης λόγιων στοιχείων στη Νέα Ελληνική ανά γλωσσικό επίπεδο ανάλυσης, προκειμένου να αναδειχθούν οι «αποκλίσεις» από τη νόρμα (Αναστασιάδη - Συμεωνίδη & Φλιάτουρας, 2018):

Στη φωνολογία παρατηρούμε λόγια συμφωνικά συμπλέγματα, όπως *κτ, χτ, πτ, φθ* (π.χ. *πτωχός, εισήλθε*), ορισμένες τονικές ιδιότητες παραγωγικών (π.χ. *παράθυρων & παραθύρων*) και κλιτικών επιθημάτων (π.χ. *αμερικάνικος & αμερικανικός*), το τελικό -ν (π.χ. *ουσίαν*), φωνολογικά φαινόμενα όπως η ασυνίζητη προφορά (π.χ. *ζημία*), η χασμωδία (π.χ. *υπερωικός*), ενώ στη σύνθεση είναι έκδηλη η επίδραση της δάσυνσης (π.χ. *καθημερινότητα*) και της έκτασης (π.χ. *διώροφος*). Από την άλλη, στο μορφολογικό επίπεδο στη «λόγια» ονοματική μορφολογία ²συμπεριλαμβάνονται τα δευτερόκλιτα ουσιαστικά σε -ος (π.χ. *η οδός*) και το θηλυκό των διγενών δευτερόκλιτων επιθέτων (π.χ. *η ένδοξος*), η γενική σε -εως των θηλυκών ουσιαστικών (π.χ. *πόλεως*), τα τριτόκλιτα επίθετα σε -ης, -ης, -ες (π.χ. *σαφής*) και σε -ύς, -εία, -ύ (π.χ. *τραχύς, -εία, -ύ*), οι κλιτές μετοχές ως κατάλοιπα της ΑΕ (π.χ. *παρών, παρούσα, παρόν ή γεννηθείς, γεννηθείσα, γεννηθέν*), καθώς και άκλιτα θηλυκά επαγγελματικά (π.χ. *η καλλιτέχνις*). Αναφορικά με τη ρηματική μορφολογία, χρησιμοποιούμε ακόμη και σήμερα λόγια ρήματα σε ενεστώτα και παρατατικό (π.χ. *εγγνώμαι*) και στη μεσοπαθητική φωνή (π.χ. *καθίσταται*), τον παθητικό αόριστο (π.χ. *ελήφθη*), ενώ σημειώνεται και η διατήρηση της εσωτερικής αύξησης, αλλά μόνο όταν τονίζεται (π.χ. *προέβλεψε*).

Επιπλέον, συναντάμε στο επίπεδο της αλλομορφίας λόγια χαρακτηριστικά σε ουσιαστικά (π.χ. *δεσπότης* αντί *δεσποτάδες*) και επίθετα (π.χ. *παλαιός*), αλλά και ρήματα δεύτερης συζυγίας (π.χ. *φιλώ* αντί *φιλάω, λέγω* αντί *λέω*), τη διατήρηση του αναδιπλασιασμού (π.χ. *πεπερασμένος, πεφωτισμένος*), παραδεδομένα κλιτικά προσφύματα (π.χ. *μηνός* αντί *μήνα, διασωθείσης* αντί *διασωθείσας, ζητάται* αντί *ζητιέται*). Μάλιστα, στην παραγωγή χρησιμοποιούνται προθήματα, κυρίως προθέσεις (π.χ. *εις, εκ/εξ, κ.ά.*), αλλά και μορφήματα (π.χ. *τηλε-, ενδο-, αρχι-, κ.ά.*), τα οποία δε λειτουργούν πλέον ως αυτόνομα στοιχεία, ενώ λιγότερα είναι τα λόγια επιθήματα (Αρβανίτη, 2011), π.χ. *-τέος* (π.χ. *αφαιρετέος*), *-(ε)ιος* (π.χ. *ευκλείδιος*), κ.ά.

² Στο επίπεδο της λόγιας μορφολογίας καινούριες καταλήξεις έχουν προέλθει κυρίως από διαπαραδειγματικές αναλογικές επεκτάσεις.

Επιπλέον, το επίπεδο της σύνταξης διακρίνεται επίσης για ορισμένες λόγιες δομές, για παράδειγμα τον μακροπερίοδο λόγο και την ευρεία χρήση υπόταξης, τη χρήση λόγιων προθέσεων (π.χ. *δια μέσου*) και ρημάτων που συντάσσονται με γενική (π.χ. *στερούμαι χρημάτων*), εμπρόθετους προσδιορισμούς (π.χ. *αφ' ης στιγμής*), τη χρήση του υπερβατού σχήματος (π.χ. *η από κοινού προσπάθεια*), αλλά και τη χρήση απαρεμφάτου με λειτουργία ουσιαστικού στο ουδέτερο γένος (π.χ. *το επιχειρείν*). Επιπλέον, σε σημασιολογικό επίπεδο οι Αναστασιάδη - Συμεωνίδη & Φλιάτουρας (2018, σ. 20) διαπιστώνουν ότι έχουν επιβιώσει αρκετές λέξεις από παλαιότερες φάσεις της Ελληνικής, οι οποίες είτε έχουν αλλάξει σημασία (π.χ. *εκκλησία*: ΑΕ 'συνέλευση πολιτών' > ΝΕ 'χριστιανικός ναός'), είτε, σε πιο ειδικές αναφορές, διατηρούν την παλαιά σημασία. Τέλος, στο επίπεδο του λεξιλογίου φανερώνονται οι λόγιες επιδράσεις της ΝΕ, μέσα από τη λεξική ποικιλία σε απλές ή δομημένες λέξεις (π.χ. *οπίσθιος, ιχθυοπώλης*), την αποφυγή άμεσων δανείων (π.χ. *θύρα* αντί *πόρτα, τηλεομοιοτύπο* αντί *φαξ*), τη λεξική άρνηση (π.χ. *μη αναλύσιμος*), κ.ά.

Ακόμη, το λόγιο στοιχείο χρησιμοποιείται για τη μετάβαση από το ένα χρηστικό επίπεδο στο άλλο, κυρίως για λόγους γοήτρου ή διευκρίνισης/επεξήγησης, μέσω κειμενικών δεικτών όπως π.χ. «για να το πω αρχαιοπρεπώς/λαϊκιστί» (Φλιάτουρας & Αναστασιάδη - Συμεωνίδη, 2020, σ. 33). Ας σημειωθεί ότι το λόγιο στοιχείο έχει επιβιώσει όχι μόνο εξαιτίας της ύπαρξης της καθαρεύουσας, αλλά και επειδή από την Ελληνιστική Κοινή μέχρι και σήμερα έχει προκύψει ως φυσική διαδικασία εξαιτίας διάφορων παραγόντων (π.χ. καθιέρωση της καθαρεύουσας ως γλώσσα διοίκησης, επίδραση αρχαϊστικών κινημάτων, κ.ά.). Επομένως, το λόγιο στοιχείο έχει καταφέρει να επιβιώσει, αλλά και να είναι εν μέρει λειτουργικό, καθώς δημιουργεί νέους τύπους στη σύγχρονη Νέα Ελληνική.

4. Σχολικές γραμματικές και γραμματικές αναφοράς της ΚΝΕ

Ο όρος *γραμματική* οφείλεται στους Έλληνες συγγραφείς της κλασικής περιόδου και το νόημά του έχει διαφοροποιηθεί αρκετά μέχρι τη σημασία που του αποδίδεται σήμερα από το ευρύ κοινό. Σύμφωνα με έναν γενικά αποδεκτό ορισμό, η γραμματική είναι το σύνολο των κανόνων της γλώσσας, στο (φωνητικό/) φωνολογικό, μορφολογικό, συντακτικό, σημασιολογικό επίπεδο, αλλά και στους τομείς που προκύπτουν συνδυαστικά (μορφοφωνολογία, μορφοσύνταξη, φωνοσύνταξη), και αυτό ανεξαρτήτως του αν αναφερόμαστε στο σύστημα που έχει εσωτερικεύσει ο/η φυσικός/-ή ομιλητής/-τρια μιας γλώσσας, ή στη ρητή παρουσίαση που κάνει ο/η ερευνητής/-τρια όταν μελετά το αντικείμενο γλώσσα (Πετρούνιας, 1984, σσ. 137-150). Από την άλλη, η γραμματική μπορεί να οριστεί ως η περιγραφή της δομής μιας γλώσσας και ο τρόπος με τον οποίο οι γλωσσικές μονάδες, όπως οι λέξεις και οι φράσεις, συνδέονται μεταξύ τους για την παραγωγή προτάσεων. Ο όρος αυτός εξαρτάται από τον προσδιορισμό του γνωστικού του αντικειμένου, τον θεωρητικό στόχο, το μεθοδολογικό υπόβαθρο (περιγραφική, ρυθμιστική), τον ομιλητή (επιστημονική, σχολική) καθώς και τη θεωρητική αντίληψη για τη γλώσσα (π.χ. παραδοσιακή, δομική, λειτουργική, κ.ά.) (Χαραλαμπίδης, 1994, σ. 63).

Βεβαίως, μία γραμματική θεωρία αποτελεί μόνο ένα πρότυπο περιγραφής, το οποίο συνήθως διαφοροποιείται από εποχή σε εποχή και από γλωσσολογική σχολή σε σχολή, ανάλογα με τις θεωρητικές αντιλήψεις που έχουν διαμορφώσει για τη γλώσσα οι εκάστοτε εισηγητές του (Μήτσης, 2004, σ. 96). Στην ελληνική εκπαίδευση το μάθημα της γραμματικής συνέβαλε καθοριστικά στη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στο σχολείο, αν και μέχρι την επίσημη καθιέρωση της δημοτικής χρησιμοποιήθηκαν διάφορα εγχειρίδια. Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα η Ιστορικοσυγκριτική Γλωσσολογία τοποθέτησε στο επίκεντρο του επιστημονικού ενδιαφέροντος την επιφάνεια των γλωσσών, η μελέτη της γλώσσας πήρε μια ιστορική διάσταση και οι γραμματικές που γράφτηκαν είχαν μια ανάλογη διάσταση εισάγοντας μια νέα έννοια της γραμματικής, αυτή της ιστορικής γραμματικής. Τον 19^ο αιώνα μέχρι περίπου τα μέσα του 20^{ου} αιώνα η διδασκαλία της γραμματικής στα σχολεία αφορούσε την αττική διάλεκτο της αρχαίας ελληνικής και κυρίως την καθαρεύουσα. Παρακάτω, παρατίθενται ορισμένα από τα πιο σημαντικά εγχειρίδια γραμματικής στη μέση εκπαίδευση (Μήτσης, 1995, σ. 156):

· <i>Γραμματική της Αρχαίας του Χ . Παμπούκη</i>	1835
· <i>Τεχνολογικόν της Αρχαίας Ελληνικής του Ν . Βάμβα</i>	1841
· <i>Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσης του Γ. Γενναδίου</i>	1851
· <i>Ελληνική Γραμματική του Δ.Β. Βερναρδάκη</i>	1865
· <i>Γραμματική της Ελληνικής του Α.Αντωνιάδου &</i>	
· <i>Γραμματική της Αρχαίας Ελληνικής του Λ. Χριστοδούλου</i>	1878
· <i>Γραμματική της Παλαιάς Ελληνικής του Π. Ιασεμίδου</i>	1881
· <i>Γραμματική της Αττικής Διαλέκτου του Α. Σακελλαρίου</i>	1891
· <i>Ελληνική Γραμματική του Ανδρ. Σκιά</i>	1894
· <i>Γραμματική της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσης του Αχ. Τζαρτζάνου</i>	1931

Αξίζει να σημειωθεί ότι το γλωσσικό ζήτημα της περιόδου (δημοτική ή καθαρεύουσα) επηρέασε σημαντικά τη συγγραφή των σχολικών εγχειριδίων και η επικράτηση της καθαρεύουσας φαίνεται καθαρά στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Η γραμματική της δημοτικής, πάλι, ως μάθημα στα σχολεία εισάγεται για πρώτη φορά το 1919 και αποκτά συγκεκριμένη μορφή στη γραμματική διδασκαλία των τριών πρώτων τάξεων του δημοτικού, τα πρώτα δηλαδή στοιχεία γραμματικής της δημοτικής, που συνέταξε ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης, προκειμένου να καλυφθούν άμεσα οι νέες διδακτικές ανάγκες. Στο έργο αυτό θα στηριχτούν και οι λιγοστές προσπάθειες συγγραφής διδακτικών γραμματικών της δημοτικής, όπως η *Διδακτική Γραμματική* του Δ.Π. Δαμασκηνού (1928-1930), ή η *Γραμματική και Ορθογραφική Διδασκαλία της Δημοτικής Γλώσσας* του Η. Γοντζέ (1929) (Καραντζόλα, 2000). Από το 1930 εισάγεται και η διδασκαλία της νεοελληνικής γραμματικής, ενώ το 1941 εκδίδεται η *Νεοελληνική Γραμματική της Δημοτικής* του Μανόλη Τριανταφυλλίδη, επιτομή της οποίας χρησιμοποιείται ως σχολικό εγχειρίδιο για πρώτη φορά τα χρόνια 1964-1967.

Στη συνέχεια, το 1976 θεσπίζεται η αποκλειστική χρήση και διδασκαλία της δημοτικής σε όλη τη γενική εκπαίδευση. Έτσι, εκδίδεται και μοιράζεται στους μαθητές της μέσης εκπαίδευσης μία αναπροσαρμογή της *Μικρής Νεοελληνικής Γραμματικής* του Μ. Τριανταφυλλίδη, η οποία κυριάρχησε στη νεοελληνική δευτεροβάθμια εκπαίδευση μέχρι το 2011. Απαραίτητο είναι να αναφέρουμε και τη *Νεοελληνική γραμματική* (Θεσσαλονίκη-Αθήνα 1994) του ομότιμου καθηγητή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και ακαδημαϊκού Αγ. Τσοπανάκη, η οποία είναι η πρώτη νεοελληνική Γραμματική που φαίνεται να εμπλουτίζει και να συμπληρώνει τη *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)*, του Μ. Τριανταφυλλίδη. Παρακάτω αναλύονται περαιτέρω οι σχολικές γραμματικές και οι γραμματικές αναφορές που αξιολογούνται στην παρούσα εργασία.

Καταρχάς, η γραμματική Τριανταφυλλίδη εντάσσεται κυρίως στον χώρο των ρυθμιστικών γραμματικών³ και η μεθοδολογία της ακολουθεί τα πρότυπα της παραδοσιακής γραμματικής. Προσπαθεί να αποτυπώσει τη δημοτική νεοελληνική της προπολεμικής εποχής (πριν από το 1940) και αποτελείται από τρία βασικά μέρη: 1. Φθόγγοι & Γράμματα (Φωνολογία), 2. Οι Λέξεις (Σημασιολογία/Λεξικό), 3. Τα μέρη του λόγου (Μορφολογία), ενώ σημαντικό είναι να σημειωθεί ότι απουσιάζουν οι ασκήσεις. Όπως φαίνεται ήδη από τα περιεχόμενα, το επίπεδο της σύνταξης δεν περιέχεται στο βιβλίο, αλλά υπήρχε ξεχωριστό εγχειρίδιο *Συντακτικό της Νέας Ελληνικής* του Γυμνασίου, που βασίστηκε σχεδόν στο σύνολό του στο δίτομο έργο *Νεοελληνική Σύνταξις* του εκπαιδευτικού και γλωσσολόγου Αχ. Τζάρτζανου. Ο Τριανταφυλλίδης στο δεύτερο μέρος της γραμματικής του παραθέτει σε μία παράγραφο ορισμένες λόγιες λέξεις, ενώ στις επόμενες υποενότητες χαρακτηρίζει «αρχαιόκλιτα» όσα ουσιαστικά διαθέτουν νεοελληνικούς και αρχαϊκούς τύπους, χωρίς όμως να εξηγεί γιατί και κάτω από ποιες συνθήκες χρησιμοποιούνται. Μάλιστα, παραλείπει ορισμένα στοιχεία, για παράδειγμα στα επίθετα σε *-ης, -ης, -ες της Αναπροσαρμογής της μικρής Νεοελληνικής Γραμματικής* καταγράφεται μόνο η γενική σε *-ους* σε παρένθεση και όχι ο τύπος σε *-ης*, ενώ στη «μεγάλη» Γραμματική του (1941)

³ Σύμφωνα με την Καραντζόλα (2000), το έργο αυτό είναι περισσότερο κανονιστικό, με την έννοια ότι από τη γεωγραφική και κοινωνική πολυτυπία επιλέγει ως βάση της τυποποίησης τη γλώσσα των λαϊκότερων στρωμάτων προκειμένου να διαμορφώνει το «επίσημο» εθνικό γλωσσικό όργανο, μέσω κυρίως της αποσιώπησης εναλλακτικών τύπων και σχημάτων.

δεν καταγράφεται τίποτα σχετικό, κάτι που ίσως δείχνει μία επιφύλαξη για την κοινή χρήση αυτών των επιθέτων.

Το 2011 εκδίδονται νέα εγχειρίδια νεοελληνικής γραμματικής που ακολουθούν τα νεότερα γλωσσολογικά δεδομένα, μία γραμματική των Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. για τις δύο τελευταίες τάξεις του δημοτικού και η *Γραμματική Νέας Ελληνικής Γλώσσας* για το Γυμνάσιο των Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου. Το τελευταίο του Σ. Χατζησαββίδη στηρίζεται στο δικό του έργο που η έκδοσή του είχε προηγηθεί το 2009 με τον τίτλο *Γραμματική της Νέας Ελληνικής. Θεωρητικές Βάσεις και Περιγραφή*. Σημαντικό είναι πως οι δύο γραμματικές συμβαδίζουν και στοχεύουν στην ομαλή συνέχεια των φαινομένων κατά τη διδασκαλία των μαθητών, αλλά και στην καλλιέργεια μίας διαφορετικής στάσης απέναντι στη γλώσσα. Επιπλέον, διακρίνονται για την κειμενοκεντρική-επικοινωνιακή τους διάσταση, καθώς επικεντρώνονται στη δομή και τη λειτουργία της ελληνικής γλώσσας.

Καταρχάς, η Γραμματική του Γυμνασίου περιλαμβάνει πέντε διαφορετικά κεφάλαια που κατονομάζονται με σύγχρονους όρους της γλωσσολογίας: 1.Φωνητική - Φωνολογία, 2.Μορφολογία, 3.Σύνταξη, 4.Σημασιολογία-Λεξιλόγιο, 5.Πραγματολογία - Κειμενογλωσσολογία. Επιπλέον, στο τέλος του βιβλίου υπάρχει καταχωρημένη η βιβλιογραφία και οι διαδικτυακές διευθύνσεις, κάτι που απουσιάζει από τη γραμματική του Τριανταφυλλίδη. Στόχος της Γραμματικής του Γυμνασίου είναι κυρίως η περιγραφή της γλώσσας με ενιαίο και συνεχή τρόπο, αλλά και η αποφυγή ρυθμιστικών τάσεων (Κίτσιου, 2010, σ. 44). Όμως, αναφέρεται ήδη στο προλογικό μέρος ότι αυτό το εγχειρίδιο της γραμματικής περιορίζεται στην «*περιγραφή της γλωσσικής ποικιλίας των ομιλητών που κατοικούν στα μεγάλα αστικά κέντρα της Ελλάδας όσο και από τα Μ.Μ.Ε.*», χωρίς να περιλαμβάνει όλες τις λεκτικές διαφοροποιήσεις⁴ που σχετίζονται με τη καταγωγή, την ηλικία ή το μορφωτικό επίπεδο, κ.λπ. Ωστόσο, σχετικά με τη προβολή και την ανάλυση των λόγων στοιχείων, οι συγγραφείς⁵ λαμβάνουν υπ' όψιν τη μορφολογική ποικιλία (όπου υπάρχει) και τείνουν να διακρίνουν ανάμεσα σε τυπικό και οικείο ύφος. Μάλιστα, στο τέλος κάθε υποενότητας της μορφολογίας, στο τμήμα

⁴ Σε ορισμένα σημεία της γραμματικής παρατίθενται διαλεκτικές διαφοροποιήσεις, σε σχέση με τη νόρμα, με τη βοήθεια παραδειγμάτων.

⁵ Σύμφωνα με τον Τσαγγαλίδη (2010), το νέο εγχειρίδιο γραμματικής δεν παίρνει σαφή θέση σε ορισμένα αμφισβητούμενα ζητήματα ανάλυσης, ενώ θεωρεί ότι το μέρος της Πραγματολογίας δεν αξιοποιείται επαρκώς, έτσι ώστε να γίνεται κατανοητή από τους μαθητές. Επίσης, εντοπίζει αναντιστοιχίες μεταξύ θεωρητικών προσεγγίσεων και διδακτικών ζητουμένων.

«Παρατηρώ και καταλαβαίνω» προσπαθούν να εξηγήσουν με μία κειμενοκεντρική προσέγγιση πιο αναλυτικά διτυπίες, αρχαϊστικές καταλήξεις, κ.ά., αναφέρονται στη διατήρηση στερεότυπων εκφράσεων ή υφολογικές επιλογές με στόχο τη καλύτερη κατανόηση και χρήση των γραμματικών φαινομένων από τον μαθητή. Για παράδειγμα, μετά τη παρουσίαση των κλιτικών παραδειγμάτων και της ορθογραφίας των επιθέτων, ο μαθητής καλείται να παρατηρήσει τις διαφορές ανάμεσα σε παραδείγματα (σ. 60) σύντομων κειμένων και να ενημερωθεί για τύπους συνηθισμένους (π.χ. *Αμερικανικής, νότια*), αλλά και για λιγότερους συνηθισμένους τύπους (π.χ. *διαφόρων, Βορείου*), η επιλογή των οποίων καθορίζεται από υφολογικά κριτήρια. Με τον τρόπο αυτό ο μαθητής αντιλαμβάνεται σταδιακά τους τύπους που έχει ενσωματώσει η Κοινή Νεοελληνική και μπορεί να χρησιμοποιεί το λεξιλόγιο της στο εκάστοτε ύφος.

Από την άλλη, η Γραμματική του Δημοτικού ακολουθεί την ίδια φιλοσοφία και περιλαμβάνει 5 μέρη, τα οποία είναι: 1. Πραγματολογία-Γλωσσική χρήση, 2. Φωνολογία-γραφή, 3. Κλιτική μορφολογία, 4. Σύνταξη, 5. Παραγωγική μορφολογία-Σύνθεση-Σημασιολογία. Η διαφοροποίηση από τη Γραμματική των Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου έγκειται στη προσθήκη μιας ενότητας που αφορά τη Πραγματολογία, ένα μέρος μάλιστα το οποίο προτάσσεται στο εγχειρίδιο της πρωτοβάθμιας, γεγονός που αναδεικνύει το έντονο ενδιαφέρον των συγγραφέων για νέες προσεγγίσεις στη γλωσσική διδασκαλία. Όπως αναφέρουν και οι ίδιοι στον πρόλογό τους, ο στόχος του εγχειριδίου είναι να εξοικειωθούν οι μαθητές του Δημοτικού με φαινόμενα πολυτυπίας σε όλα τα επίπεδα λόγου, για παράδειγμα πολυτυπία στις μορφολογικές καταλήξεις των κλιτών μερών του λόγου, διαφορετικούς τρόπους γραμματικής απόδοσης των ίδιων συντακτικών λειτουργιών και διαφορετικά επίπεδα ύφους ανάλογα με την επικοινωνιακή περίσταση. Για παράδειγμα, σε ορισμένα υποκεφάλαια ονοματικής μορφολογίας οι συγγραφείς σημειώνουν ότι *«εδώ έχουμε πολλές λέξεις που προέρχονται από παλιότερες μορφές της ελληνικής γλώσσας»* ή *«ότι μπορεί να συναντήσω αυτούς τύπους σε παλιά κείμενα και όχι στον καθημερινό λόγο»*. Επιπλέον, συχνά γίνεται διάκριση ανάμεσα σε ανεπίσημο και επίσημο ύφος, όταν υπάρχουν λόγιοι και νεοελληνικοί τύποι ή μετακίνηση του τόνου (π.χ. *δήμαρχου* → ανεπίσημο ύφος, αλλά *δημάρχου* → επίσημο ύφος). Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι η γραμματική των Φιλίππακη-Warburton κ.ά. περιλαμβάνει ορισμένες δραστηριότητες-ασκήσεις με την επίλυση των οποίων ο μικρός μαθητής μπορεί να κατανοήσει καλύτερα τα γραμματικά φαινόμενα.

Από τις γραμματικές αναφορές⁶, η *Γραμματική της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* των Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton αποτελεί την πρώτη μεγάλη γενική γραμματική της Νέας Ελληνικής⁷ μετά τη *Νεοελληνική Γραμματική* του Τριανταφυλλίδη. Με γνώμονα τις εξελίξεις στη θεωρητική γλωσσολογία, το εγχειρίδιο αυτό στοχεύει να ερμηνεύσει και να παρουσιάσει περιγραφικά τη σύγχρονη Ελληνική⁸. Η οργάνωσή της παραπέμπει στις παραδοσιακές γραμματικές (1.Φωνολογικό & Γραφικό σύστημα, 2.Μορφολογία, 3.Σύνταξη), ενώ συνυπάρχουν παραδοσιακοί και σύγχρονοι γλωσσολογικοί όροι (ενίοτε γίνεται και χρήση της αγγλικής) για την ανάλυση των ελληνικών γραμματικών φαινομένων, διότι έχει συνταχθεί με γνώμονα τις βασικές αρχές της νεότερης γλωσσολογίας. Στη Γραμματική της ελληνικής γλώσσας οι Holton, Mackridge και Φιλιππάκη-Warburton αναφέρονται στην πρότυπη και διατυπώνουν: «η γλωσσική ποικιλία που περιγράφεται είναι κατά κύριο λόγο αυτή που χρησιμοποιείται από τους φυσικούς ομιλητές της ελληνικής που κατοικούν στα αστικά κέντρα της Ελλάδας και έχουν ολοκληρώσει τουλάχιστον την υποχρεωτική εκπαίδευση». Επομένως, εστιάζει στους τύπους της δημοτικής με αναφορές ενίοτε στα στοιχεία αρχαϊκής ή καθαρευουσιάνικης προέλευσης. Όπου προκύπτει η ανάγκη διασαφήνισης διαφοροποιημένων ποικιλιών της ελληνικής, χρησιμοποιείται ο όρος «επίσημος» για τον λόγιο τύπο, ενώ οι όροι «καθημερινός» και «συνηθισμένος» για τον νεοελληνικό. Για παράδειγμα, μέσα στη γραμματική (σ. 95) σημειώνεται πως τα επιρρήματα σε -ως συνήθως υπηρετούν λεπτές γλωσσικές και υφολογικές διακρίσεις, τονίζοντας τη διαφορά ως προς τη σημασία και τη χρήση τύπων σε -ως και σε -α (π.χ. *καλώς* αντί *καλά* σε στερεότυπες εκφράσεις). Επιπλέον, σε ορισμένα σημεία οι συγγραφείς αναφέρονται και σε κατάλοιπα της Αρχαίας Ελληνικής που συνεχίζουν να επιβιώνουν στη Νέα Ελληνική (π.χ. η δοτική) με τη μορφή παγιωμένων εκφράσεων.

⁶ Εστιάζουμε στις συγκεκριμένες γραμματικές αναφορές, καθώς είναι οι πιο σημαντικές, σύγχρονες και επιστημονικά άριστες, ενώ για πρακτικούς λόγους δεν υπάρχει περιθώριο για αναφορά και σε άλλες, π.χ. Τσοπανάκη κτλ.

⁷ Η Ρούσσου (2015, σ. 27) τη θεωρεί κυρίως δομική στο πλαίσιο μιας πιο φορμαλιστικής (τυπικής) περιγραφής, ενώ ο Μοσχονάς στη βιβλιοκριτική του (1999, σσ. 507-510) χαρακτηρίζει το έργο επιστημονικό.

⁸ Αναφορικά με τις αδυναμίες του συγκεκριμένου εγχειριδίου, ο Χαραλαμπίδης (Κριτική της γραμματικής των Holton, D., P. Mackridge & I.Philippaki-Warburton, 1999) συμφωνεί με τον Μοσχονά σε αρκετά σημεία, όπως για παράδειγμα στην παντελή απουσία βιβλιογραφίας, τη μη επαρκή αξιοποίηση των πορισμάτων της σημασιολογίας για την καλύτερη ερμηνεία των συντακτικών φαινομένων και την ανάλυση κατασκευασμένων παραδειγμάτων, καθώς δε στηρίζεται σε σώματα κειμένων.

Εξίσου σημαντικό έργο αποτελεί η μεταγενέστερη *Γραμματική της νέας ελληνικής. Δομολειτουργική-επικοινωνιακή*⁹, των Χρ. Κλαίρη - Γ. Μπαμπινιώτη και των συνεργατών τους, που διακρίνεται σε δύο μεγάλες ενότητες: *Όνομα* και *Ρήμα*, στηριζόμενη σε μία διαφορετική διάρθρωση από τις προηγούμενες γραμματικές. Στόχος αυτής της *δομολειτουργικής* γραμματικής είναι η συστηματική περιγραφή της μορφολογίας και των συντακτικών δομών της σύγχρονης Ελληνικής, καθώς και η χρήση (γι' αυτό ονομάζεται και επικοινωνιακή) και η λειτουργία αυτών των στοιχείων στον προφορικό και γραπτό λόγο. Το υλικό της βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό σε σώμα κειμένων του Ιδρύματος Επεξεργασίας του Λόγου (ΙΕΛ), επειδή οι συγγραφείς θεώρησαν ότι για την αξιοπιστία ενός σύγχρονου έργου για τη χρήση της γλώσσας πρέπει να χρησιμοποιήσουν αντιπροσωπευτικό γλωσσικό υλικό. Επιπλέον, περιλαμβάνει αρκετούς ταξινομικούς πίνακες, προκειμένου να διευκολύνει περισσότερο τον μη γλωσσολόγο-αναγνώστη, αλλά και όπου χρειάζεται τονίζει τα στοιχεία της καθαρεύουσας, τη διαφορά λαϊκών και λόγιων στοιχείων και τη χρήση τους στον καθημερινό ή γραπτό λόγο.

Η παρούσα εργασία στο επόμενο κεφάλαιο αξιοποιεί τις παραπάνω σχολικές γραμματικές, αλλά και τις γραμματικές αναφοράς προκειμένου αρχικά να εντοπίσει τον λόγιο χαρακτήρα ορισμένων ονοματικών κατηγοριών. Έπειτα, οι παρατηρήσεις των σχολικών γραμματικών για τη χρήση των λόγιων (και μη λόγιων) τύπων έρχονται σε αντιπαράβολή με δεδομένα από ηλεκτρονική αναζήτηση σε σώματα κειμένων. Οι αναφορές των γραμματικών στην ποικιλία της κλιτικής ονοματικής μορφολογίας ενισχύονται από τα στοιχεία που προκύπτουν στο πλαίσιο της αναζήτησης και ποσοτικής ανάλυσης στα δεδομένα των σωμάτων κειμένων, προκειμένου να εντοπιστούν οι παράγοντες που επιδρούν στην επιλογή των λόγιων τύπων από τους ομιλητές.

⁹ Η επικοινωνιακή προσέγγιση της γλώσσας εκφράστηκε και από άλλους Έλληνες γλωσσολόγους: Τοκατλίδου Βάσω, *Εισαγωγή στη διδακτική των ζωντανών γλωσσών* (1986), και *Γλώσσα, επικοινωνία και γλωσσική εκπαίδευση* (2003), Χριστόφορος Χαραλαμπίκης, *Νεοελληνικός Λόγος* (1992), Ναπολέον Μήτσης, *Η διδακτική του γλωσσικού μαθήματος* (1996) και *Η διδακτική της γλώσσας υπό το πρίσμα της επικοινωνιακής προσέγγισης* (2004), Χατζησαββίδης Σωφρόνης, *Το ιστορικό της αναμόρφωσης του μαθήματος της νεοελληνικής γλώσσας* (1992), Χρίστος Παπαρίζος, *Γλωσσική πολιτική και Γλωσσική Παιδεία* (2004).

5. Το λόγιο στοιχείο στις σχολικές γραμματικές

Με την παρούσα ενότητα γίνεται μια προσπάθεια να καταγραφούν οι αναφορές των σχολικών εγχειριδίων γραμματικής (*Νεοελληνική Γραμματική, Αναπροσαρμογή της Μικρής Νεοελληνικής Γραμματικής, Γραμματική Ε' & ΣΤ' Δημοτικού, Γραμματική Νέας Ελληνικής Γλώσσας - Α, Β, Γ, Γυμνασίου*) στα λόγια χαρακτηριστικά της ελληνικής γλώσσας στα βασικά επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης (φωνολογία, μορφολογία, σύνταξη, σημασιολογία/λεξιλόγιο) αξιοποιώντας παράλληλα τα προτεινόμενα παραδείγματα από τις γραμματικές. Ωστόσο, η συλλογή των στοιχείων αποδεικνύεται ελλιπής, καθώς από τις γραμματικές απουσιάζουν ορισμένα λόγια χαρακτηριστικά, ιδίως στα επίπεδα σημασιολογίας και πραγματολογίας.

Σε φωνολογικό επίπεδο υπάρχουν στις σχολικές γραμματικές κυρίως αναφορές στα λόγια συμφωνικά συμπλέγματα (π.χ. *κτ, πτ, φθ, χθ, σθ, μφ, κ.ά.*), τα οποία πιθανόν να παρουσιάζονται εναλλακτικά με τα ανομοιωμένα (ως προς τον τρόπο άρθρωσης) δημώδη στις ίδιες λέξεις (π.χ. *χτίζω & κτίζω, χθεσινός & χτεσινός, σκέφτομαι & σκέπτομαι, ελευθερία & λευτεριά*), αλλά και στην ασυνίζητη προφορά των φωνηέντων (π.χ. *γενεά* αντί *γενιά, εννέα* αντί *εννιά, παλαιά* αντί *παλιά*), η οποία σημειώνεται ότι ανήκει στα «πάθη» των φωνημάτων των οποίων η πραγμάτωση εξαρτάται από υφολογικούς παράγοντες, εκτός από γραμματικοσυντακτικούς ή απλώς φωνητικούς (βλ. Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου, 2011 σελ.27).

Επιπλέον, καταγράφονται τονικές ιδιαιτερότητες κλιτικών επιθημάτων (π.χ. *αμερικάνικος - αμερικανικός*) και ονοματικών κατηγοριών ανάλογα με το ύφος στο οποίο εντάσσεται κάθε ουσιαστικό (π.χ. *του εμπόρου & έμπορου, δημάρχους & δήμαρχους, του αμύγδαλου & αμυγδάλου, βούτυρου & βουτύρου*). Πιο συγκεκριμένα, ο καταβιβασμός του τόνου συνήθως χρησιμοποιείται είτε στο τυπικό, επίσημο ύφος είτε σε στερεοτύπες εκφράσεις λόγιας προέλευσης (π.χ. *της άμαξας* αλλά *εξ αμάξης, της τράπεζας* αλλά *υπάλληλος τραπέζης, της οικογένειας & οικογενείας*) είτε στα λεγόμενα «αρχαϊόκλιτα» ουσιαστικά, που δεν ακολουθούν τους κανόνες τονισμού της νέας ελληνικής (π.χ. *θηλυκά σε -ος: η διάμετρος > της διαμέτρου, η κάθοδος > της καθόδου* ή *θηλυκά σε -η: η δύναμη > οι δυνάμεις*). Τέλος, εντοπίζονται τα φωνολογικά φαινόμενα της έκτασης (π.χ. *όροφος* αλλά *διώροφος, οδύνη* αλλά *ανώδυνος*) και της δάσυνσης (π.χ. *έφιππος, υφυπουργός*) κατά τη διαδικασία της σύνθεσης.

Σε μορφολογικό επίπεδο, συναντούμε τη διατήρηση ορισμένων τύπων του κλιτικού συστήματος της αρχαίας ελληνικής τόσο σε ουσιαστικά όσο και σε επίθετα (κυρίως τριγενή και δικατάληκτα). Στην περίπτωση των ουσιαστικών παρατηρούνται μερικά αρσενικά σε *-εας*, για παράδειγμα *ο δεκανέας - οι δεκανείς, ο εισαγγελέας - οι εισαγγελείς* (Τριανταφυλλίδης, 2008, σ. 103· Φιλιππάκη-Warburton, Γεωργιαφέντης, Κοτζόγλου, & Λουκά, 2011, σ. 67), αρσενικά όπως τα *μυς, πρύτανης, πρέσβης* με δικό τους τρόπο κλίσης (π.χ. *ο μυς, γεν. του μύος, αιτ. τον μυ, κλ. μυ*), θηλυκά σε *-α* με γεν. *-ος* (π.χ. *Ελλάδος, βαρύτητος, μητρός*) κυρίως σε στερεότυπες εκφράσεις λόγιας προέλευσης (Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου, 2011, σ. 38), θηλυκά σε *-η* με γεν. *-ης/-εως* (π.χ. *η γνώση > της γνώσης & γνώσεως - οι γνώσεις > των γνώσεων*), θηλυκά σε *-ω* (π.χ. *η Αργυρώ > της Αργυρώς αλλά η Καλυψώ > της Καλυψώς & Καλυπούς*), αλλά και θηλυκά σε *-ος* με διατήρηση του γένους (π.χ. *η μέθοδος > της μεθόδου*).

Στην περίπτωση των επιθέτων συναντάμε κατηγορίες όπως αυτά σε *-υς, -(ε)ια, -υ* (π.χ. *ο βαθύς, γεν. του βαθιού & βαθύ* (Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου, 2011, σσ. 51-52· Φιλιππάκη-Warburton, Γεωργιαφέντης, Κοτζόγλου, & Λουκά, 2011, σ. 99)), σε *-ης, -ες* (π.χ. *ο διεθνής > του διεθνούς & διεθνή*), σε *-ων/-ονας, -ων, -ον* (π.χ. *ο ευγνώμων & ευγνώμονας > του ευγνώμονος & ευγνώμονα*), καθώς και τα επίθετα σε *-ων, -ουσα, -ον*, που προέρχονται από μετοχές της αρχαίας ελληνικής (π.χ. *ο απών, γεν. του απόντος, αιτ. τον απόντα, κλ. απών*). Επίσης, εντοπίζονται ελλειπτικά παραθετικά (π.χ. *υπέρτερος & υπέρτατος, ενδότερος & ενδότατος, μεταγενέστερος* κτλ), που έχουν σχηματιστεί από επιρρήματα ή προθέσεις της αρχαίας ελληνικής (Τριανταφυλλίδης, 2008, σ. 119) και έχουν περιορισμένη χρήση.

Συνεχίζοντας με τη ρηματική μορφολογία, παρατηρούνται υποενότητες με αρχαϊκούς τύπους του παθητικού παρατατικού (π.χ. *θεωρούνταν* αλλά και *εθεωρείτο, εθεωρούντο*) και του παθητικού αορίστου (π.χ. *ελύθη* αντί *λύθηκε, ανακοινώθη* αντί *ανακοινώθηκε*), αναδιπλασιασμό (π.χ. *εγκαταλειμμένος* αντί *εγκαταλειμμένος, πεπεισμένος* αντί *πεισμένος*), τις ιδιαιτερότητες των ρημάτων *άγω* και *βάλλω* (π.χ. *κάθε χρόνο διεξάγουμε... αλλά θα εξαγάγουμε φέτος...*), λόγια ρήματα σε *-ωμαι* (π.χ. *απατώμαι, ηττώμαι, εγγνώμαι*), καθώς και εσωτερική αύξηση προθηματοποιημένων ρημάτων (π.χ. *εκφράζω - εξέφραξα, εμπνέω - ενέπνεα, υπάρχω - υπήρξα*), η οποία εμφανίζεται ανάμεσα στην πρόθεση/πρόθημα και το ρήμα μόνο όταν τονίζεται. Στη συνέχεια, καταγράφονται οι μετοχές του ενεργητικού ενεστώτα σε *-ο(ώ)ντας* (π.χ. *διαβάζοντας, ρωτώντας*) και του παθητικού ενεστώτα σε *-άμενος, -όμενος, -όμενος* αλλά και όσες

προέρχονται από λόγια ρήματα β' συζυγίας σε *-όμενος* (π.χ. *τιμώμενος*, *προσδοκώμενος*). Άλλες μετοχές που λειτουργούν ως ρηματικά επίθετα και παρουσιάζουν τύπους αρχαίας ελληνικής είναι όσες λήγουν σε *-ων*, *-ουσα*, *-ον* (π.χ. *επιτυχών*), σε *-ας*, *-ασα*, *-αν* (π.χ. *αμαρτήσας*), αλλά και σε *-είς*, *-είσα*, *-έν* (π.χ. *υποσχεθείς*) (Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου, 2011, σ. 96).

Έπειτα, χαρακτηριστικά παραδείγματα της επιβίωσης του λόγιου στοιχείου στα εγχειρίδια γραμματικής αποτελούν τα επιρρήματα σε *-ως* (π.χ. *αμέσως*, *ιδίως*, *ασφαλώς*) που παράγονται από τα επίθετα σε *-ης*, *-ες* και σε *-ων*, *-ουσα*, *-ον* και χρησιμοποιούνται κυρίως σε επίσημο ύφος, καθώς και οι λόγιες (ή απαρχαιωμένες) προθέσεις (*δια*, *εκ-εξ*, *εν*, *επί*, *περί*, *προ*, *υπέρ*, *υπό*, *ανά*, κ.ά.) που χρησιμοποιούνται σε πολύ τυπικό ύφος και σε στερεότυπες εκφράσεις (π.χ. *προ Χριστού*, *εκ γενετής*, κ.ά.) (Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου, 2011, σ. 102· Φιλιππάκη-Warburton, Γεωργιαφέντης, Κοτζόγλου, & Λουκά, 2011, σ. 168). Σχετικά με τη διαδικασία της παραγωγής διαπιστώνουμε [+λόγια] επιθήματα, όπως για παράδειγμα το *-ικός* (π.χ. *ελληνικός*) ή το *-ώδης* (π.χ. *ακανθώδης*), χωρίς όμως να γίνεται διαχωρισμός σε λόγια και μη λόγια (Τριανταφυλλίδης, 2008, σσ. 45-54). Σχετικά με τη διαδικασία της σύνθεσης παρατηρούνται σύνθετες λέξεις με λόγια αχώριστα μόρια (π.χ. *ανα-σηκώνω*, *αρχι-επίσκοπος*, *δύσ-τυχος*, *επ-έκταση*, κ.ά.), ενώ άλλες παρουσιάζουν αλλομορφία στο πρώτο συνθετικό τους (π.χ. *γεω-λόγος*, *πατρο-γονικός*, *μεγα-θήριο*, κ.ά.).

Στο επίπεδο της σύνταξης σημειώνεται η χρήση δευτερευουσών προτάσεων στο πλαίσιο της υποτακτικής σύνδεσης, η χρήση λόγιων προθέσεων για τη δημιουργία προθετικών φράσεων (π.χ. *άνευ*, *διά*, *εις*, *ένεκα*, *εν*, κ.ά.) που εκφράζουν διάφορες επιρρηματικές σχέσεις και συντάσσονται κυρίως με γενική πτώση σε παγιωμένες φράσεις, όπως για παράδειγμα *άνευ όρων*, *δια της διπλωματικής οδού*, *ένεκα αμφιβολιών*, ενώ ορισμένες προθέσεις χρησιμοποιούνται πιο σπάνια αποκλειστικά με τη δοτική πτώση, προφανώς ένα υπόλειμμα της αρχαίας ελληνικής, όπως για παράδειγμα *εν λευκώ*, *εν συντομία*, *συν τω χρόνω*. Επιπλέον, στα χαρακτηριστικά της λόγιας γλώσσας κατατάσσεται και η χρήση του υπερβατού σχήματος (βλ. Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου, 2011, σελ. 182) που εξυπηρετεί τις ανάγκες ενός ιδιαίτερου ύφους (π.χ. *ο διευθυντής εφάρμοσε τους ισχύοντες από τους νόμους κανονισμούς*). Τέλος, σχετικά με το επίπεδο της σημασιολογίας και του λεξιλογίου οι σχολικές γραμματικές αναφέρουν την επαναφορά λέξεων της αρχαίας ελληνικής στον νεοελληνικό λόγο που είχαν πάψει να χρησιμοποιούνται για ένα μεγάλο διάστημα (π.χ.

καθηγητής, συμβόλαιο, κατάσταση, κ.ά.), αλλά και την αξιοποίηση λόγιων στοιχείων για τη δημιουργία νέων λέξεων (π.χ. *οικογένεια, πυροσβέστης, γραμματολογία, τηλεόραση, κ.ά.*).

Συνοπτικά, από τη σύγκριση μεταξύ των σχολικών γραμματικών, της παλαιότερης του Τριανταφυλλίδη και των σύγχρονων εγχειριδίων, διαπιστώνεται κατά βάση ένας διαφορετικός τρόπος προσέγγισης και παρουσίασης των γραμματικών φαινομένων. Ο Τριανταφυλλίδης στη προσπάθειά του να περιγράψει τη δημοτική γλώσσα είτε αναφέρει συνοπτικά τους «σπάνιους ή αρχαϊκούς» τύπους, υπολείμματα της καθαρεύουσας είτε τους αποσιωπεί εντελώς. Σε σύγκριση με τις σημερινές σχολικές γραμματικές, περιορίζεται μόνο σε ορισμένα επίπεδα ανάλυσης χωρίς να σημειώνει διαφοροποιήσεις του λόγιου στοιχείου. Σαφώς, στις γραμματικές των Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου και Φιλιππάκη-Warburton και συν., δηλώνονται περισσότερες και αναλυτικότερες πληροφορίες σχετικά με τις λόγιες επιβιώσεις σε κάθε ενότητα. Ιδιαίτερα, στις κατηγορίες ονοματικής και ρηματικής μορφολογίας παρουσιάζονται παρατηρήσεις για τη χρήση των λόγιων τύπων κυρίως σε τυπικό, επίσημο ύφος, μία γενική άποψη που μπορεί όμως να μην επιβεβαιώνεται από πραγματικά δεδομένα γλωσσικής χρήσης.

Είναι προφανές ότι ο όγκος των λόγιων στοιχείων στην Πρότυπη Νέα Ελληνική είναι σημαντικός. Ακόμη και η διερεύνηση των σχετικών δεδομένων στο πλαίσιο ενός μόνο γλωσσικού επιπέδου, όπως αυτό της μορφολογίας, θα απαιτούσε μια μελέτη πολύ πιο εκτεταμένη απ' ό,τι είναι αντικειμενικά εφικτό στο πλαίσιο μιας μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας. Για αυτόν τον λόγο, η παρούσα εργασία θα εστιάσει στην ονοματική κλιτική μορφολογία διερευνώντας την ποικιλία [+/-λόγιο] σε επίπεδο γραμματικής περιγραφής, αλλά και από την πλευρά της συχνότητας χρήσης των σχετικών τύπων στα σώματα κειμένων. Συγκεκριμένα, από τις παραπάνω κατηγορίες θα εξεταστούν τα θηλυκά σε *-ος*, τα θηλυκά σε *-η* (γεν. *-ης/-εως*) και τα θηλυκά σε *-ω*, ενώ από τα επίθετα εξετάζονται τα δικατάληκτα τριγενή σε *-ης*, *-ες* και τα επίθετα *-ύς*, *-ιά*, *-ύ*. Η επιλογή των συγκεκριμένων κατηγοριών βασίζεται αφενός στη βαρύτητα τους (αριθμός λεξημάτων, συχνότητα χρήσης) αλλά και στην ενδιαφέρουσα εναλλαγή τους με πιο δημώδεις, νεοελληνικούς τύπους. Με παρόμοια κριτήρια προς το τέλος της εργασίας περιγράφονται συνοπτικά ορισμένα κλιτικά παραδείγματα, όπως τα αρσενικά σε *-εας* και τα επίθετα σε *-ων/-ονας*, *-ων*, *-ον*, τα οποία είναι περιορισμένα από πλευράς δεδομένων.

6. Ονοματικά παραδείγματα λόγιας προέλευσης και κλίσης στην ΚΝΕ

Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζονται αναλυτικά πληροφορίες για κάθε μία από τις περιπτώσεις ονοματικής μορφολογίας που εξετάζονται, καθώς και δεδομένα που αντλούνται τόσο από τις σχολικές γραμματικές, σε συνδυασμό με τις γραμματικές αναφοράς, όσο και από την επεξεργασία των σωμάτων κειμένων. Πριν την ανάλυση των σχετικών κλιτικών παραδειγμάτων είναι σημαντικό να αναφερθεί η δομή της κάθε υποενότητας για κάθε αντίστοιχο κλιτικό παράδειγμα:

- 1) *Διαχρονική εξέλιξη*: πρόκειται για μία διαχρονική έρευνα της κάθε ονοματικής κατηγορίας, έτσι ώστε να γίνει αντιληπτή η ιστορική της εξέλιξη. Η αναζήτηση των ονομάτων καλύπτει πολύ συνοπτικά όλα τα στάδια της ελληνικής γλώσσας, από την Πρωτοελληνική μέχρι τη δημιουργία της Κοινής Νέας Ελληνικής, με ιδιαίτερη έμφαση στη β' χιλιετία μ.Χ. παραθέτοντας και αξιοποιώντας παράλληλα διαλεκτικά δεδομένα, προκειμένου να γίνει κατανοητή η ποικιλομορφία που τείνουν να παρουσιάζουν στην κλίση τους. Ο ρόλος της διαχρονικής ανάλυσης θεωρείται απαραίτητος, καθώς συμβάλλει στη καλύτερη κατανόηση της προέλευσης και χρήσης των τύπων. Αξιοσημείωτο είναι πως οι λόγιοι τύποι, οι οποίοι προέρχονται σε τελική ανάλυση από την Αρχαία Ελληνική, δεν είχαν ευθύγραμμη εξέλιξη και θεωρήθηκε σκόπιμο να χρησιμοποιηθούν τα διαχρονικά δεδομένα χάριν πληρότητας της εργασίας.
- 2) *Σχολικές γραμματικές & γραμματικές αναφοράς*: πρόκειται μία σύντομη επισκόπηση των πληροφοριών που παρέχουν οι σχολικές γραμματικές ανά περίπτωση. Από τη σχολική γραμματική του Μ.Τριανταφυλλίδη, η οποία από το 1976 μέχρι πρόσφατα αποτελούσε την επίσημη γραμματική της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, στα νέα εγχειρίδια γραμματικής παρατηρείται η εξέλιξη της περιγραφής των ονοματικών στοιχείων στο σχολείο. Οι πληροφορίες αυτές συμπεριλαμβάνουν σχόλια ή σημειώσεις (όπου υπάρχουν) των γραμματικών για τον λόγιο χαρακτήρα των ονομάτων και την υφολογική τους διαφοροποίηση στον νεοελληνικό λόγο.
- 3) *Σώματα κειμένων*: στο τρίτο και μεγαλύτερο μέρος κάθε υποενότητας εκτίθεται το γλωσσικό υλικό από τα σώματα κειμένων (ΕΘΕΓ, Πύλη ΚΕΓ, ΣΕΚ20). Αναλύονται δέκα (10) παραδείγματα ανά περίπτωση, που έχουν επιλεγθεί κυρίως με βάση την υψηλή τους συχνότητα στα σώματα κειμένων και την ποικιλομορφία

τους σε καίριες πτώσεις. Αρχικά, επιβεβαιώνεται η συχνότητα εμφάνισης του κάθε λήμματος με τη μορφή διαγράμματος, ενώ στη συνέχεια παρατίθενται ποσοτικά δεδομένα με τη μορφή πινάκων για τη συχνότητα εμφάνισης κάθε τύπου και στα τρία σώματα κειμένων. Έπειτα από την επεξεργασία των δεδομένων, παρέχονται λεπτομερείς πληροφορίες για τους τύπους, με έμφαση στο κειμενικό είδος στο οποίο εντοπίζονται (με παράθεση πινάκων), τη λειτουργία τους σε γλωσσικά περιβάλλοντα τυπικού αλλά και ανεπίσημου ύφους, στη χρήση τους από τους ομιλητές της ελληνικής λαμβάνοντας υπ' όψιν κάθε φορά και συντακτικούς παράγοντες, στη δυνατότητα εναλλαγής λόγιου και νεοελληνικού τύπου, στο σχηματισμό (ή μη) παγιωμένων φράσεων, αλλά και σε δεδομένα του προηγούμενου (20^{ου}) αιώνα (μέσω του ΣΕΚ20). Όπου θεωρείται χρήσιμο, αλλά και στον βαθμό που είναι εφικτό από πλευράς έκτασης της εργασίας, παρατίθενται και συγκεκριμένα χωρία¹⁰, κυρίως από το σώμα κειμένων του ΕΘΕΓ¹¹, τα οποία έχουν επιλεγεί για τον σχολιασμό ορισμένων φαινομένων, με προτεραιότητα σε εκείνα που προέρχονται από καταγεγραμμένες ομιλίες ή συζητήσεις.

¹⁰ Τα δεδομένα των σωμάτων κειμένων διατίθενται σε ηλεκτρονική μορφή.

¹¹ Κατά τη συγκέντρωση των δεδομένων μας από το ΕΘΕΓ, που αποτέλεσε το βασικό σώμα κειμένων στη παρούσα εργασία, εντοπίστηκαν ορισμένα προβλήματα. Αρχικά, τα κειμενικά είδη του corpus διαφέρουν ανά ποσοστό, καθώς τα ενημερωτικά άρθρα καταλαμβάνουν περίπου το 53% των κειμένων, γεγονός που μπορεί να επηρεάζει τα δεδομένα της εργασίας. Επίσης, η αναζήτηση ενός εξεταζόμενου τύπου συχνά συγκέντρωνε και ένα μικρό ποσοστό άσχετων αποτελεσμάτων, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις οι τύποι εμφανίζονται ημιτελείς, όχι με τη πλήρη δομή τους. Επιπλέον, σε τύπους με συχνότητα άνω των 5.000 εμφανίσεων, η ιστοσελίδα δεν επέτρεπε την προβολή αναλυτικά όλων των παραδειγμάτων.

6.1. Θηλυκά ουσιαστικά σε -η (γεν.-ης/-εως)

Τα λεγόμενα «διπλόθεμα» θηλυκά ουσιαστικά -η, γεν. -ης και -εως (π.χ. *τάξη*, γεν. *τάξης* και *τάξεως*) αποτελούν ένα ιδιαίτερο κλιτικό παράδειγμα της νεοελληνικής μορφολογίας. Η μετακίνησή τους από την αθέματη κλίση (-ις, γεν. -εως) στη λεγόμενη πρώτη κλίση (θέμα σε -α-/η-) δεν σήμανε, σε αντίθεση με τα περισσότερα άλλα ουσιαστικά, την πλήρη προσαρμογή τους στα πρότυπα της νέας κλίσης στον ενικό αριθμό (πβ. και τη διατήρηση της «ασυνήθους» κατάληξης -εις στην ον. - αιτ. πληθ. αντί της μάλλον αναμενόμενης -ες). Αντιθέτως η διπλοτυπία της γενικής πτώσης συνέχισε να υπενθυμίζει την περίπλοκη μορφολογία και τη μακρά ιστορία αυτής της κλιτικής τάξης.

6.1.1. Διαχρονική εξέλιξη

Η ομάδα των ουσιαστικών σε -ις (γεν. -εως) αποτελεί μία ακόμη κληρονομιά της αρχαίας ελληνικής μορφολογίας από την ινδοευρωπαϊκή. Βέβαια, στην αττική διάλεκτο παρουσιάζονται κάποιες περαιτέρω διαφοροποιήσεις, οι οποίες καθιστούν τη μορφολογική υπόσταση αυτού του κλιτικού παραδείγματος ακόμη πιο περίπλοκη. Κατά βάση, πρόκειται για ουσιαστικά με ρίζα -ι- (-y-), με τα περισσότερα από αυτά να είναι γένους θηλυκού, π.χ. *ή πόλις*, *ή δύναμις*, *ή λύσις*, *ή πράξις* (Boas και συν., 2019, σ. 56). Συνοπτικά, τα παραπάνω ουσιαστικά παρουσιάζουν δύο παραλλαγές στη ρίζα τους: (i) μηδενική βαθμίδα (π.χ. *πόλι-ς*, *πόλι-ν*, *πόλι*), (ii) εκτεταμένη βαθμίδα -ēy- (-η(i)-), αλλά με το ημίφωνο y (ΔΦΑ /j/) στα τέλη του 2^{ου} αι. - αρχές 1^{ης} χιλιετίας π.Χ. να εξαφανίζεται μεσοφωνηεντικά.

Ενικός αριθμός	<i>πόλις</i> , <i>πόληος</i> , <i>πόληϊ</i> , <i>πόλιν</i> , <i>πόλι</i>
Πληθυντικός αριθμός	<i>πόληες</i> , <i>πολίων</i> , <i>πόλισι</i> , <i>πόλινς</i> (& <i>πόληας</i> , <i>πόλιας</i>)

Στην εξέλιξη των παραπάνω πτώσεων από το στάδιο της Πρωτοελληνικής συνέβαλαν σημαντικές φωνολογικές εξελίξεις που αναμόρφωσαν την ονοματική μορφολογία της ελληνικής γλώσσας. Σύμφωνα με τον Sihler (1995, σ. 314), οι εξελίξεις αυτές οδήγησαν στη αντικατάσταση των -η/-ι- της ρίζας από το -ε-, μία διαδικασία που πιθανόν να προέκυψε από δύο τρόπους, είτε μέσω ποσοτικής μετάθεσης (*πόληος* > -εως) είτε μέσω της βράχυνσης του -η- πριν το φωνήεν -ε- (π.χ. *-ηες* > *-εες* > *-εις*). Η ρίζα -ε- στη συνέχεια αντικατέστησε και το -ι- σε κάποιες από τις υπόλοιπες πτώσεις.

Όσον αφορά τον πληθυντικό αριθμό, αλλαγές παρατηρούνται και στην ονομαστική πληθυντικού (-ηες > -εες > -εις), η οποία είχε επίδραση και στις υπόλοιπες πτώσεις. Το νέο θέμα *πόλε-* βοήθησε στο σχηματισμό της νέας δοτικής *πόλεσι*, στη γενική πληθυντικού *πόλεων* αντί *πολίων*, αλλά και στην αιτιατική πληθυντικού **πόλενς* αντί του αρχικού **πόλινς* (Chantraine, 1984, σ. 88). Μεταγενέστερα, η αιτιατική πληθυντικού αποκτά κατάληξη -ες και αργότερα -εις αναλογικά με την ονομαστική πληθυντικού. Βέβαια, οι παραπάνω μετατροπές αφορούν την αττική διάλεκτο μόνο, διότι στις υπόλοιπες διαλέκτους το θέμα σε -i- επεκτάθηκε σε ολόκληρο το κλιτικό παράδειγμα (π.χ. ιωνική: *πόλις, πόλιος, πόλιν, πόλι*, κ.λπ.) (Palmer, 2015, σ. 350).

Η τάση προς απλοποίηση του ονομαστικού συστήματος γενικότερα, ήδη από την περίοδο της Αλεξανδρινής Κοινής, καθώς τα τριτόκλιτα ουσιαστικά εμφάνιζαν τις περισσότερες δυσκολίες, συμπαρέσυρε και τα θηλυκά ουσιαστικά της συγκεκριμένης κλιτικής τάξης (Μπαμπινιώτης, 2002, σσ. 161-163). Δεδομένα από την ελληνιστική και την πρώιμη μεσαιωνική περίοδο αποδεικνύουν πως γίνεται αισθητή μία αλλομορφία κυρίως στη γενική ενικού, με γενικευμένη χρήση της κατάληξης -εως (π.χ. *ἐπαύλεως* [80 μ.Χ.]) αλλά και εναλλαγή σε -ιος¹² (π.χ. *κολάσιος* [3^{ος} αι. μ.Χ.]) και σε -εος (π.χ. *προκηρύξεος* [83 μ.Χ.]). Σποραδικά, η κατάληξη της ονομαστικής -ις χρησιμοποιείται στη γενική (π.χ. *τῆς πόλις* [346 μ.Χ.]), πιθανώς λόγω αναλογικού μετασχηματισμού του κλιτικού παραδείγματος (βλ. παρακάτω), ενώ και στην αιτιατική ενικού παρατηρούμε διτυπία, τουλάχιστον ορθογραφικά (-ιν & -ην) (Gignac 1981, σσ. 74-75).

Η αναλογία σε μορφολογικό επίπεδο και ο ιωτακισμός σε φωνολογικό βοήθησαν στη συγχώνευση¹³ πρωτόκλιτων και τριτόκλιτων ουσιαστικών: π.χ. *την κόρην : η κόρη :: την τάξιν : x*, όπου x: *τάξι* (μεταγενέστερη ορθογραφία *τάξη* λόγω ιωτακισμού: <I, H> = /i/). Μολονότι, στη μεσαιωνική περίοδο παρουσιάζονται μεταβολές στα θηλυκά τριτόκλιτα σε αναλογία με τα πρωτόκλιτα σε -η, με αποτέλεσμα προς τα τέλη της περιόδου να έχει δημιουργηθεί μία δικατάληκτη δομή (Browning, 1983, σ. 77), τα ουσιαστικά σε -ις (γεν. -εως) φαίνεται ότι καταφέρνουν να επιβιώσουν κυρίως σε

¹² Το -i- αντί του -ε- μάλλον σχετίζεται με φωνολογικές ιδιαιτερότητες της ελληνικής της Αιγύπτου, ενώ το -o- αντί του -ω- είναι ορθογραφικό ζήτημα (κατάργηση προσωδίας).

¹³ Η ολοκλήρωση των φωνητικών αλλαγών που ξεκίνησαν από την ύστερη αρχαιότητα οδήγησε σε ένα ονομαστικό σύστημα πιο απλοποιημένο. Την περίοδο αυτή τα θηλυκά τείνουν να καταργούν την αντίθεση ανάμεσα σε ονομαστική και αιτιατική πληθυντικού (Tonnet, 2003, σ. 55).

κείμενα υψηλού κύρους, μολονότι πρόκειται για μία περιορισμένη μη παραγωγική ομάδα ουσιαστικών.

Στο τέλος της μεσαιωνικής περιόδου εμφανίζονται σε γραπτά κείμενα τόσο η αρχαιοπρεπής κατάληξη *-ις* όσο και η μεταγενέστερη *-η* (ον. εν.). Πιο αναλυτικά, παρατηρούμε, στη βάση και διαλεκτικών δεδομένων, ότι στον ενικό αριθμό η ονομαστική (Holton, και συν., 2019, σ. 561) των τριτόκλιτων ουσιαστικών μπορεί να έχει την κατάληξη *-η* (π.χ. *ἡ συνίβαση όπου ἔκαμαν* (1550, Κεφαλονιά)), αλλά και την αρχαϊκή *-ις*, κυρίως σε κείμενα και χωρία πιο τυπικού ύφους (π.χ. *ἡ παρὼν ἀπόφασις*¹⁴ [1491, Ρόδος]). Κάτι ανάλογο διαπιστώνουμε και στις υπόλοιπες πτώσεις, δηλαδή οι αρχαϊκοί τύποι προτιμώνται και χρησιμοποιούνται σε κείμενα συγγραφέων υψηλού κύρους, ακόμη και μέχρι τον 18^ο αιώνα. Για παράδειγμα, συναντάμε τη γενική ενικού σε *-ης*, παράλληλα όμως διατηρείται και η κατάληξη *-εως* (π.χ. *τῆς ρηθείσης ὑπόθεσεως* [1544, Κέρκυρα]). Στην αιτιατική του ενικού παρατηρούμε και τις δύο καταλήξεις, *-ι(ν)* και *-η(ν)*, κάτι που μπορεί βέβαια να αποτελεί μια ορθογραφική διαφοροποίηση απλώς, αφού η προφορά είναι ταυτόσημη, ενώ η επιλογή εξαρτάται από τον ίδιο τον συγγραφέα (π.χ. *ὑπόσχεσιν τοῦ ἐποιήσασιν* [14^{ος} αι., Χρον. Μορ. Η 221], *ἔκαμε παραίτηση* [1687, Μετέωρα]).

Παράλληλα, παρατηρείται σταδιακά μια αυξανόμενη ποικιλομορφία και στους τύπους του πληθυντικού. Έτσι, εντοπίζουμε ήδη από τον 12^ο αι., πέρα από τον λόγιο (αττικό) τύπο *-εις*, μία ονομαστική πληθυντικού με κατάληξη *-ες*, η οποία πιθανώς προέκυψε αναλογικά με την κατηγορία των ουσιαστικών σε *-η*, π.χ. ον. εν. *κόρη* : ον. πληθ. *κόρες* :: ον. εν. *τάξη* : x, όπου x = *τάξεις* (π.χ. *ἐρώτησες περὶ ἁμαρτημάτων ἀνδρῶν* [17^{ος} αι., Κύπρος]). Επιπλέον, διακρίνουμε σε πολλά επίσημα κείμενα, παράλληλα με την αναμενόμενη γενική πληθυντικού σε *-ων* (π.χ. *περὶ ἄλλων τινῶν ὑποθέσεων* [1480, Κωνσταντινούπολη], και έναν τύπο με κατάληξη *-ων*, ίσως λόγω επίδρασης από την κλίση των υπόλοιπων θηλυκών ουσιαστικών (π.χ. *διὰ πόσων ὑπόθεσσω* [sic] *ὁ πατήρ...* [Κύπρος, Assizes, B 438.10-11]). Τέλος, μαζί με την παραδεδομένη κατάληξη *-εις* στην αιτιατική πληθυντικού, εμφανίζεται από τον 13^ο ή 14^ο αι. και η κατάληξη *-ες* (πβ. αντιστοίχως και για ον. πληθ. πιο πάνω). Οι δύο καταλήξεις συνυπάρχουν για ένα μεγάλο διάστημα (π.χ. *τὲς ἐγγύσες* [1523, Κρήτη], *με πολλές παρακάλεσες* [1671,

¹⁴ Αυτό το αντιγραμματικό παράδειγμα αποδεικνύει ότι ίσως ο τύπος είναι σχετικά απολιθωμένος ή οποίος χρησιμοποιείται χωρίς να γίνεται πραγματικά κατανοητός.

Σαντορίνη]). Κατά τα φαινόμενα, ο τόνος στους πολυσύλλαβους τύπους πληθυντικού, ιδίως στην ον. - αιτ. πλ. εμφανίζει μια αστάθεια ως προς τη θέση του (βλ. προηγούμενα παραδείγματα, π.χ. *ἐγγύσες* vs. *παρακάλεσες*), προφανώς λόγω του διαφορετικού εξαρχής τρόπου (θέσης) τονισμού του πληθυντικού σε σχέση με τον ενικό, π.χ. *ἐρώτησις* vs. *ἐρωτήσεις* (*erotisis* vs. *ero'tisis*) (Holton, και συν., 2019, σ. 566).

Σημαντικό είναι πως στα δημώδη κείμενα παρατηρείται όλο και περισσότερο μία περιορισμένη χρήση θηλυκών ονομάτων σε *-ις*. Με βάση τα παραπάνω παραδείγματα, διακρίνουμε πως σταδιακά το τελικό *-ν* της αιτιατικής ενικού αρχίζει να εξαφανίζεται και να συναντάται μόνο στο άρθρο και τις αντωνυμίες. Σε κείμενα των αρχών του 20^{ου} αι., πριν την επίσημη καθιέρωση της δημοτικής συναντάται η οριστική απώλεια του τελικού *-ς* των ουσιαστικών με θέμα *-ι*, τα οποία σταδιακά αρχίζουν να συγχωνεύονται με τα πρωτόκλιτα σε *-η* (Hogrocks, 2014, σ. 594).

Ανακεφαλαιώνοντας, οι τριτόκλιτοι τύποι ενικού του συγκεκριμένου κλιτικού παραδείγματος σταδιακά ενσωματώθηκαν στο κλιτικό σύστημα της πρώτης κλίσης μέσα από μια διαδικασία διαπαραδειγματικής αναλογικής εξομάλυνσης (π.χ. η *βάσις* έγινε *βάση*). Ωστόσο, η γενική ενικού *-εως* διατηρήθηκε, παράλληλα με την πιο δημώδη σε *-ης* (*βάσεως* και *βάσης*), τουλάχιστον στον γραπτό λόγο, αλλά και στο πλαίσιο κάποιων εκφράσεων. Αντιθέτως, στον πληθυντικό αριθμό οι αρχικοί τύποι σε *-εις* (ον. - αιτ. πλ., π.χ. *βάσεις*) –πβ. και γεν. πληθ. *-εων*– άντεξαν στη δοκιμασία του χρόνου, παράλληλα βέβαια με κάποιους μεταγενέστερους τύπους σε *-ες* (π.χ. *θύμησης*). Η διαδικασία αυτή, βέβαια, ήταν χρονοβόρα εξαιτίας της επίδρασης της γραπτής (λογοτεχνικής, εκκλησιαστικής κ.ά.) γλώσσας. Στην Πρότυπη Νέα Ελληνική συνυπάρχουν πλέον δύο τύποι στη γενική ενικού (*πόλεως* & *πόλεως*), ενώ στον πληθυντικό επικράτησαν οι αρχικοί (αττικοί) τύποι σε *-εις*, *-εων* (π.χ. *πόλεις*, *πόλεων*) (Χριστίδης, 2005, σ. 138).

6.1.2. Σχολικές γραμματικές & γραμματικές αναφορές

Στη Νεοελληνική Γραμματική του Μ. Τριανταφυλλίδη, η οποία δεν χρησιμοποιείται πλέον στη σχολική διδασκαλία, τα θηλυκά σε *-η* (γεν. *-ης/-εως*) αναφέρονται ως «αρχαιόκλιτα» και στο κλιτικό παράδειγμα συνυπάρχουν και οι δύο τύποι της γενικής ως ισοδύναμοι, χωρίς όμως να προσφέρονται περισσότερες διευκρινίσεις για την υφολογική διαφοροποίηση αυτών των δύο τύπων. Ο τύπος ονομαστικής πληθυντικού

σε -ες (π.χ. *αίσθησες* αντί για *αισθήσεις*), αν και εμφανίζεται σε νεοελληνικές διαλέκτους, δεν συμπεριλαμβάνεται από τον Τριανταφυλλίδη¹⁵ στη γραμματική του.

Το ίδιο παρατηρείται και στη σύγχρονη Γραμματική του Γυμνασίου (Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου 2009), στην οποία παρουσιάζονται όλοι οι παραπάνω τύποι, όμως οι συγγραφείς σημειώνουν ότι αυτή η ομάδα των ουσιαστικών σχηματίζει τη γενική ενικού σε -εως συνήθως σε τυπικό ύφος ή σε εκφράσεις λόγιας προέλευσης, για παράδειγμα:

- 1) *Το οικόπεδό του εντάχθηκε στο σχέδιο πόλεως.*
- 2) *Εκπαίδευση εξ αποστάσεως.*

Αντίθετα, στη Γραμματική της Ε' και ΣΤ' Δημοτικού (Φιλιππάκη κ.ά 2009) τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας αναφέρεται πως προέρχονται από παλιότερες μορφές της ελληνικής γλώσσας. Ο δεύτερος τύπος της γενικής δεν εμφανίζεται στον πίνακα με τα κλιτικά παραδείγματα, αλλά στις παρατηρήσεις, όπου τονίζεται πως «σε παλιά κείμενα ή σε επίσημες ανακοινώσεις είναι δυνατόν να έχουμε και έναν άλλο τύπο γενικής ενικού σε -εως». Ακόμη, η ονομαστική ενικού σε -ις (π.χ. *η κυβέρνησις, η δύναμις, η πόλις*, κ.ά) συναντάται σε παλιά κείμενα, αλλά αυτοί οι τύποι δε χρησιμοποιούνται στον καθημερινό προφορικό λόγο.

Όσον αφορά τις μη σχολικές γραμματικές αναφορές, στη δομολειτουργική-επικοινωνιακή γραμματική τους οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005, σ. 70) συμπεριλαμβάνουν τη συγκεκριμένη κατηγορία ονομάτων στον πίνακα των κλιτικών παραδειγμάτων αλλά δεν προσφέρουν περαιτέρω εξηγήσεις για τη διτυπία στη γενική ενικού (π.χ. *η πόλι-ς, της πόλε-ως, την πόλι-ν* → *η πόλη-θ, της πόλη-ς, την πόλη- θ*). Από την άλλη, στη γραμματική των Holton, Mackridge, & Φιλιππάκη-Warburton (2016, σ. 62) αναφέρεται ότι τα συγκεκριμένα ουσιαστικά λόγιας προέλευσης στον ενικό έχουν αρκετές ομοιότητες με τα θηλυκά σε -η, ενώ ο πληθυντικός αριθμός διατηρεί τις καταλήξεις της αρχαίας ελληνικής. Τονίζεται, βέβαια, πως ο τύπος της γενικής σε -εως συναντάται στο επίσημο ύφος, ενώ η λόγια ονομαστική σε -ις είναι πιο σπάνια. Συνοψίζοντας, λοιπόν, τα παραπάνω παραθέτουμε τον παρακάτω πίνακα όπου

¹⁵ Οι τύποι αυτοί δεν είναι απολιθωμένοι, απλώς ο Μ. Τριανταφυλλίδης επιλέγει να μη χρησιμοποιήσει διαλεκτικά στοιχεία αλλά μία καθιερωμένη πρότυπη γλωσσική ποικιλία στη συγγραφή της γραμματικής του και γι' αυτό δεν συμπεριλήφθηκαν στη σύγχρονη σχολική έκδοση (Mackridge, 2009, σσ. 301-302).

φαίνονται συγκριτικά οι ομοιότητες και οι διαφορές των γραμματικών στις επίμαχες πτώσεις.

	Νεοελληνική Γραμματική (Μ. Τριανταφυλλίδη)	Γραμματική Ε΄ & ΣΤ΄ Δημοτικού	Γραμματική Γυμνασίου (Χατζησαββ.)	Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας (2016)	Γραμματική της νέας Ελληνικής (Κλαίρης – Μπαμπινιώτης)
Ον.εν.	η σκέψη	πόλη	γνώση	κυβέρνηση	λέξη
Γεν. εν.	της σκέψης, σκέψεως	πόλης	γνώσης/γνώσεως	κυβέρνησης ή κυβερνήσεως	[λέξη ς λέξ εως
Ον. πληθ.	οι σκέψεις	πόλεις	γνώσεις	κυβερνήσεις	
Γεν.πληθ	των σκέψεων	πόλεων	γνώσεων	κυβερνήσεων	λέξ εων

Πίνακας 1: Παρουσίαση των βασικών πτώσεων στις γραμματικές

Η συγκριτική αποτίμηση των γραμματικών της ΚΝΕ, σχολικών και μη, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι υπάρχει ταύτιση απόψεων ως προς την ύπαρξη διπλοτυπίας στη γενική ενικού, δηλαδή τύποι *-ης* αλλά και *-εως* (πβ. αντιθέτως την απόλυτη επικράτηση της *ον. εν. σε -η* (vs. *-ις*) αλλά και της παλαιότερης *ον. - αιτ. πλ. σε -εις* (vs. *-ες*)). Δεδομένου όμως ότι πρόκειται για γραμματικές της πρότυπης γλώσσας, είναι σημαντικό να εξετάσουμε μέσω αντιπροσωπευτικών παραδειγμάτων σε διαθέσιμα σώματα κειμένων τι ισχύει πραγματικά στον σύγχρονο νεοελληνικό λόγο.

6.1.3. Σώματα κειμένων

Η έρευνα στα σώματα κειμένων (ΕΘΕΓ, Πύλη του ΚΕΓ και Διαχρονικό Σώμα Ελληνικών Κειμένων 20^{ου} αι. (ΣΕΚ 20)) στοχεύει στο να αναδείξει τη μορφολογική ποικιλία των θηλυκών ονομάτων σε *-η* (γεν. *-ης/-εως*, *ον. πληθ. -εις*) στο σύγχρονο νεοελληνικό λόγο, γραπτό και προφορικό. Η συχνότητα των λόγιων τύπων σε ορισμένες πτώσεις (π.χ γενική *-εως*) είναι πολύ μικρότερη, αλλά φαίνεται να αντιστέκονται ακόμη στην τάση πλήρους εξομάλυνσης. Η αναζήτηση στο Αντίστροφο Λεξικό του ΙΝΣ (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 2002) αποδίδει περίπου 5.272 θηλυκά προσηγορικά ουσιαστικά σε *-η* (γεν. *-ης/-εως*), από τα οποία το 89% έχει κατάληξη *-ση* (π.χ. *λύση, ανάβαση* κ.ά.). Πρόκειται για έναν σημαντικό αριθμό ουσιαστικών, απλών και σύνθετων, που, όπως θα δούμε παρακάτω, εντοπίζονται σε ευρεία χρήση στον νεοελληνικό λόγο. Η εμφάνισή τους γίνεται πιο αισθητή στον γραπτό λόγο παρά

στον προφορικό, όπως άλλωστε και θα ανέμενε κανείς, διότι οι ομιλητές δεν τείνουν να επιλέγουν λόγιους τύπους στην καθημερινή τους επικοινωνία.

Λόγω του μεγάλου όγκου των δεδομένων που καθιστούν πρακτικά αδύνατη μια πλήρη ποσοτική ανάλυση όλων των θηλυκών -ης (γεν. -ης vs. -εως), θα δούμε ότι αναλύονται δειγματοληπτικά, αλλά και αντιπροσωπευτικά κάποια ποσοτικά δεδομένα για κοινές λέξεις σε -η, γεν. -ης/-εως. Η επιλογή τους έγκειται τόσο στην υψηλή συχνότητα εμφάνισής τους

Πίνακας 2: Συχνότητα εμφάνισης θηλυκών σε -η (γεν. -ης/-εως)

στο σώμα κειμένων του ΕΘΕΓ (βλ. διάγραμμα) όσο και στην τάση τους να παρουσιάζουν διπλοτυπία εστιάζοντας στη γενική ενικού. Μάλιστα, κάποια από αυτά τα ουσιαστικά προς εξέταση συναντάται στις νεοελληνικές (σχολικές και μη) γραμματικές, τα οποία συνήθως αναφέρονται ως λόγια ή αρχαιοκλίτα. Με βάση τα παραπάνω δεδομένα, σε σύνολο περίπου 97 εκατομμυρίων τύπων τα ουσιαστικά που εμφανίζονται συχνότερα και έχουν επιλεγεί αντιπροσωπευτικά στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης είναι η *κυβέρνηση* (19%) και η *θέση* (13%) τα οποία είναι ιδιαίτερα δημοφιλή στον γραπτό λόγο και ιδιαίτερα στα ειδησεογραφικά κείμενα.

Ενώ τα περισσότερα πρωτόκλιτα θηλυκά σε -η σχηματίζουν ονομαστική, αιτιατική και κλητική ενικού σε -η (με γενική σε -ης), τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας (που προέρχονται από φωνηεντόληκτα τριτόκλιτα της αρχαίας, τα οποία συνήθως¹⁶ λήγουν σε -ση, -ξη και -ψη) σχηματίζουν τις τρεις πτώσεις του ενικού σε -η και τη γενική σε -ης αλλά και -εως. Με άλλα λόγια, θα μπορούσαν να θεωρηθούν μερικώς ανισοσύλλαβα, κατά το ότι τουλάχιστον στη γενική (πληθυντικού και ίσως και ενικού) προστίθεται μία επιπλέον συλλαβή. Σπανιότερα, και σε περισσότερα επίσημα κείμενα, είναι δυνατό και η ονομαστική ενικού να εμφανίζεται με τη μορφή που θα είχε στην αρχαία ελληνική (π.χ. η *πόλις*). Έπειτα από αναζήτηση στα σώματα κειμένων (ΕΘΕΓ,

¹⁶ Υπάρχουν σαφώς ορισμένες εξαιρέσεις, όπως για παράδειγμα τα ονόματα η *δύναμη*, η *πόλη* και τα σύνθετά τους.

Πύλη ΚΕΓ, ΣΕΚ20), στον παρακάτω πίνακα παρατίθενται τα ουσιαστικά προς εξέταση, με έμφαση στη διτυπία της γενικής ενικού:

Λέξη	Συχνότητα (ΕΘΕΓ)	%	Συχνότητα (Πύλη ΚΕΓ)	%	Συχνότητα (ΣΕΚ20)	%
1. κυβέρνησης	30.807	0,0319%	1.014	0,0145%	0	0,0000%
κυβερνήσεως	2.860	0,0030%	42	0,0006%	117	0,0059%
2. θέσης	3.593	0,0037%	385	0,0055%	0	0,0000%
θέσεως	403	0,0004%	13	0,0002%	146	0,0074%
3. απόφασης	9.147	0,0095%	329	0,0047%	0	0,0000%
αποφάσεως	750	0,0008%	14	0,0002%	59	0,0030%
4. περίπτωσης	1.105	0,0011%	13	0,0002%	1	0,0001%
περιπτώσεως	80	0,0001%	0	0,0000%	19	0,0010%
5. σχέσης	2.133	0,0022%	169	0,0024%	0	0,0000%
σχέσεως	91	0,0001%	0	0,0000%	64	0,0032%
6. ανάπτυξης	23.746	0,0246%	1.103	0,0158%	2	0,0001%
αναπτύξεως	198	0,0002%	8	0,0001%	204	0,0103%
7. επιχείρησης	5.529	0,0057%	214	0,0031%	1	0,0001%
επιχειρήσεως	149	0,0002%	1	0,0000%	69	0,0035%
8. δύναμης	3.432	0,0036%	681	0,0097%	0	0,0000%
δυνάμεως	159	0,0002%	4	0,0001%	124	0,0063%
9. πρότασης	2.955	0,0031%	152	0,0022%	0	0,0000%
προτάσεως	204	0,0002%	1	0,0000%	37	0,0019%
10. κατάστασης	5.214	0,0054%	278	0,0040%	0	0,0000%
καταστάσεως	282	0,0003%	8	0,0001%	66	0,0033%

Πίνακας 3: Αποτελέσματα αναζήτησης σε σώματα κειμένων (θηλυκά σε -η)

Τα θηλυκά ουσιαστικά σε -η παρουσιάζουν μια συχνότερη εμφάνιση στη νεοελληνική (δημώδη) γενική σε σχέση με τη λόγια. Αυτό επιβεβαιώνεται από τη διενέργεια t-test που δείχνει ότι η διαφορά μεταξύ νεοελληνικού και λόγιου τύπου είναι στατιστικά σημαντική ($p = .019 < .05$). Κατά την ανάλυση των ποσοτικών δεδομένων προκύπτει η μέγιστη τιμή (*κυβέρνησης*: 30.807 εμφανίσεις) και η ελάχιστη τιμή (*περιπτώσεως*: 80 εμφανίσεις). Όλοι οι λόγιοι τύποι της γενικής πτώσης εμφανίζονται σε μικρότερο βαθμό σε σύγκριση με τους νεοελληνικούς. Τα ζεύγη τύπων που εμφανίζουν μεταξύ τους τη μεγαλύτερη απόκλιση είναι το *κυβέρνησης - κυβερνήσεως* (διαφορά 27.947) και το *ανάπτυξης-αναπτύξεως* (διαφορά 23.548), ενώ μικρότερη απόκλιση τα ζεύγη *περίπτωσης-περιπτώσεως* (διαφορά 1.025) και *σχέσης-σχέσεως* (διαφορά 2.042). Στα δύο πρώτα ζεύγη ο νεοελληνικός τύπος έχει συντριπτική κατανομή στα σώματα κειμένων και προτιμάται από τους ομιλητές. Αν και η γενικότερη τάση στον γραπτό

λόγο κλίνει προς την επιλογή της νεοελληνικής γενικής, στα ζεύγη με μικρή απόκλιση αναδεικνύεται πως μεταξύ των δύο τύπων υπάρχει σημαντική ανταγωνιστικότητα.

Η έρευνα στα σώματα κειμένων φανερώνει σε ένα πρώτο επίπεδο πως η διτυπία που παρατηρούν οι σχολικές γραμματικές καθώς και οι γραμματικές αναφορές ισχύει, αφού εντοπίζονται ο νεοελληνικός τύπος σε -ης και ο λόγιος σε -εως σε όλα τα σώματα κειμένων. Αξιοσημείωτο είναι ότι η γενική σε -ης έχει μειωμένες ή σε ορισμένες λέξεις μηδαμινές εμφανίσεις στο σώμα κειμένων του 20^{ου} αι. και ο αρχαιοπρεπής τύπος φαίνεται να επικρατεί. Με τη βοήθεια του επόμενου πίνακα θα μπορούσαμε να καταλήξουμε σε κάποια συμπεράσματα για τη γενική ενικού, τόσο ως προς τη συχνότητα όσο και ως προς τον αριθμό εμφανίσεων ανά κειμενικό είδος στον γραπτό λόγο (στον οποίο συμπεριλαμβάνονται, διασταλτικά, και οι καταγραφές ομιλιών έπειτα από αναζήτηση στο σώμα κειμένων του ΕΘΕΓ).

Λέξη (σε γενική)	Τύπος	Επίσημα κείμενα	Επιστημονικά/ εκπαιδευτικά περιοδικά	Λογοτεχνία	Συζήτηση	Άλλα	Σύνολο εμφανίσεων
1. κυβέρνησης	15.099	9.131	103	78	2.214	4.182	30.807
κυβερνήσεως	1.056	1.405	14	10	143	232	2.860
2. θέσης	2.145	761	133	67	190	297	3.593
θέσεως	221	134	5	11	13	19	403
3. απόφασης	4.491	3.664	172	39	211	570	9.147
αποφάσεως	193	527	4	0	9	17	750
4. περίπτωσης	328	599	66	4	7	101	1.105
περιπτώσεως	35	37	3	0	3	2	80
5. σχέσης	1.220	317	170	118	130	178	2.133
σχέσεως	39	44	0	5	3	0	91
6. ανάπτυξης	13.352	7.328	648	5	959	1.454	23.746
αναπτύξεως	106	38	11	14	7	22	198
7. επιχείρησης	3.669	985	288	41	184	362	5.529
επιχειρήσεως	73	71	0	0	2	3	149
8. δύναμης	2.215	249	126	80	208	554	3.432
δυνάμεως	93	17	11	5	9	24	159
9. πρότασης	1.772	802	67	12	137	165	2.955
προτάσεως	53	131	1	1	6	12	204
10. κατάστασης	3.174	898	246	109	235	552	5.214
καταστάσεως	135	69	19	13	25	21	282

Πίνακας 4: Εξεταζόμενοι τύποι ανά κειμενικό είδος (θηλυκά σε -η)

Αρχικά, εξετάζουμε την άποψη των γραμματικών για τα θηλυκά σε *-η*, δηλαδή ότι ο τύπος σε *-εως* εμφανίζεται σε επίσημα ή παλαιότερα κείμενα και ιδιαίτερα σε εκφράσεις λόγιας προέλευσης. Όπως διαπιστώνουμε από τους παραπάνω ποσοτικούς πίνακες, η αναζήτηση της γενικής ενικού στα σώματα κειμένων αναδεικνύει πιο έντονη την ύπαρξη διπλοτυπίας, μολονότι για μία ακόμη φορά το ποσοστό συχνότητας εμφάνισης του λόγιου τύπου παραμένει χαμηλό (5,6%). Στον παρακάτω πίνακα¹⁷

Γενική ενικού	Κειμενικό είδος					
	Τύπος	Επίσημα	Περιοδικά	Λογοτεχνία	Συζήτηση	Άλλα
Μη λόγιος τύπος	55%	26%	4%	1%	4%	10%
Λόγιος τύπος	44%	41%	3%	2%	4%	6%

συνοψίζεται η συχνότητα εμφάνισης του κάθε τύπου ανά κειμενικό είδος:

Πίνακας 5: Κατανομή ±λόγιων τύπων ανά ποσοστό (%)

Με βάση τα στατιστικά δεδομένα, η γενική σε *-ης* (π.χ. *σχέσης*) εμφανίζεται σε σημαντικό ποσοστό (55%) σε ενημερωτικά άρθρα, αλλά και σε ομιλίες που έχουν καταγραφεί (4%). Με άλλα λόγια, ο νεοελληνικός τύπος συνδυάζεται τόσο με το σοβαρό ύφος της δημοσιογραφίας όσο και με το απλό, λιτό λεξιλόγιο των ομιλιών. Ωστόσο, η επιλογή του λόγιου τύπου φαίνεται να προτιμάται στα κείμενα τυπικού ύφους-υψηλού κύρους, τα οποία αντιπροσωπεύουν το 85% των εμφανίσεων. Συντακτικά, και οι δύο τύποι λειτουργούν ως συμπληρώματα δημιουργώντας ονοματικά σύνολα (π.χ. *λήψη απόφασης, μελέτη περίπτωσης, εταιρικής σχέσης, οικονομικής καταστάσεως*), ενώ ορισμένες φορές δέχονται συμπλήρωμα σε γενική σχηματίζοντας στερεότυπες ονοματικές φράσεις (π.χ. *θέσεως ισχύος*).

Ένας από τους παράγοντες που συμβάλλει στην εμφάνιση της λόγιας γενικής είναι η διατήρηση στη Νέα Ελληνική ορισμένων πάγιων εκφράσεων που συντηρητικά επιμένουν να παρουσιάζονται στον γραπτό (ίσως και προφορικό) λόγο, όπως για παράδειγμα *κατόπιν προτάσεως* (βλ. παράδειγμα 3), *επίδειξη δυνάμεως* (βλ. παράδειγμα 4), *εφημερίδα κυβερνήσεως* (βλ. παράδειγμα 5). Επιπλέον, η λόγια γενική σε κάποιες περιπτώσεις του γραπτού λόγου φαίνεται να έλκεται και από το λόγιο συγκείμενο, δηλαδή τη παρουσία λόγιων ρηματικών τύπων, αλλά και αρχαϊκών

¹⁷ Κατά την αναζήτηση στο σώμα κειμένων εξαιρέθηκαν από τον σχολιασμό εμφανίσεις του λόγιου τύπου σε κείμενα της καθαρεύουσας, διότι θεωρήθηκε ότι η αναφορά τους δε θα συμβάλει στην εξαγωγή συμπερασμάτων για τη λειτουργία του λόγιου στοιχείου στη Νέα Ελληνική.

προθέσεων (π.χ. *επί, υπέρ, εκ*) σχηματίζοντας λόγια προθετικά σύνολο που όμως τείνουν να χρησιμοποιούνται και σήμερα (π.χ. *υπέρ/επί της προτάσεως, λόγω αποφάσεως κ.ά.*).

- 3) *Εμείς ως Κίνημα Αλλαγής καταθέσαμε τροπολογία που πιστεύουμε ειλικρινά ότι αντιμετωπίζει το ζήτημα με τον βέλτιστο δυνατό τρόπο, κατόπιν προτάσεως του Χάρη Καστανίδη, και στην οποία λέμε ότι ουσιαστικά πριν από την άσκηση ποινικής δίωξης για το αυτεπαγγέλτως κατά το άρθρο.. (Συνεδρίαση 2019-11-13, ΜΣΤ, Βουλή των Ελλήνων, 2019/11/13)*
- 4) *Επισημαίνεται, επίσης, η επίδειξη δυνάμεως από τους Αμερικανούς, οι οποίοι σε διάστημα λιγότερο από πέντε ώρες πέτυχαν συμφωνία με τους στρατιωτικούς για συνάντησή τους και αυτή θα είναι η πρώτη συνάντησή τους ύστερα από 22 χρόνια. (Συμφώνησαν κοινή συνάντηση με Ατίλα, εφημερίδα «Ελευθεροτυπία», 1996/07/19)*
- 5) *Ο φορολογούμενος, που θα μπορεί να προσφύγει στην Εφορία από την ημερομηνία δημοσίευσης του νόμου στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, για την περαίωση εκκρεμούς υπόθεσης φορολογίας κεφαλαίου πρέπει να γνωρίζει ότι [...]. (εφημερίδα «Ελευθεροτυπία», 1999/11/01)*

Με αφορμή το τελευταίο παράδειγμα παρατηρείται το υψηλής συχνότητας ουσιαστικό η *κυβέρνηση* να δημιουργεί στη γενική πτώση τη φράση *εφημερίδα της κυβέρνησεως* (41% των εμφανίσεων), η οποία παραπέμπει στον τίτλο της επίσημης εφημερίδας του κράτους και η οποία μέχρι πρόσφατα δεν είχε υιοθετήσει ακόμη τη γενική σε *-ης*, προφανώς για λόγους επιστημότητας. Ωστόσο, σε άλλα κειμενικά είδη υπάρχει η δυνατότητα εναλλαγής (*εφημερίδα κυβέρνησεως & εφημερίδα κυβέρνησης*) ανάλογα με το εκάστοτε υφολογικό επίπεδο. Επομένως, εύκολα διαπιστώνουμε πως λόγιος και μη λόγιος τύπος μπορούν να εναλλάσσονται, χωρίς όμως κάποια σημασιολογική αλλαγή, στα ίδια περιβάλλοντα, για παράδειγμα *υπουργός ανάπτυξης & υπουργός αναπτύξεως* (βλ. παράδειγμα 6), *υπουργικής απόφασης & υπουργικής αποφάσεως, θέσης ισχύος & θέσεως ισχύος* (βλ. παράδειγμα 7). Μάλιστα, χαρακτηριστικό με το τελευταίο ζευγάρι ονοματικών φράσεων είναι ότι το ουσιαστικό που λειτουργεί ως συμπλήρωμα στο θηλυκό ουσιαστικό βρίσκεται και στις δύο παραλλαγές να διατηρεί τη λόγια γενική *ισχύος*.

- 6) *Την ύστατη ώρα και έπειτα από συντονισμένες παραστάσεις των επενδυτών-αυτοπαραγωγών ο υπουργός Ανάπτυξης κ. Δημήτρης Σιούφας αποδέχθηκε ορισμένες*

αλλαγές ώστε οι μονάδες του Νότου που είχαν χάσει όλα τα πλεονεκτήματά τους με το αρχικό σχέδιο κωδίκων που κατάρτισε η ΡΑΕ τον Μάρτιο, ξαναποκτούν τώρα ένα μέρος από αυτά. (Το νέο, απελευθερωμένο μοντέλο της αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας, Ν. Κ.Στάμπολης, εφημερίδα «Καθημερινή», 2005/05/15) // *Ο μεν Χρήστος Παπουτσής, ως επίτροπος της Ε.Ε., προχώρησε στα σοβαρά διαδικαστικά σημεία, ο δε Δημήτρης Σιούφας, ως υπουργός Αναπτύξεως, ολοκλήρωσε αυτήν την επαινετή και επωφελή για τη χώρα προσπάθεια.* (Εντός Των Τειχών, Δ.Καπράνος, εφημερίδα «Καθημερινή», 2005/10/30)

- 7) *Η εκπαίδευση, ως μέσον κτήσης και μετάδοσης της γνώσης, αποτελεί επομένως μία από τις βασικές προϋποθέσεις, ... αν θέλουμε να έχουμε ελπίδες για την εξασφάλιση και διατήρηση μιας θέσης ισχύος στα παγκόσμια δρώμενα.* (Γιατί κλυδωνίζεται η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση;, Μ. Παπαδόπουλος, εφημερίδα «Ελευθεροτυπία», 1999/09/03) // *Αντίθετα, οι ώριμοι και φτασμένοι συνεργάζονται από θέσεως ισχύος και η συνεισφορά τους στην αποκρυστάλλωση των συμβάσεων του είδους αποδεικνύεται αποφασιστική.* (Εβδομη τέχνη και σοβαρή μουσική, Γ. Σβώλος, 2004/11/7)

Από έρευνα (Γούτσος & Φραγκάκη, υπό έκδοση) στο Διαχρονικό Σώμα ΣΕΚ20 η γενική σε -ης είναι σχεδόν ανύπαρκτη έως τη δεκαετία του 1970 και αντικαθιστά απότομα τον αρχαϊκό τύπο -έως της καθαρεύουσας την δεκαετία του 1980, ο οποίος μεν μειώνεται κατακόρυφα, αλλά δεν εξαφανίζεται εντελώς¹⁸. Πρόσφατες αναλύσεις σε σώματα κειμένων από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα επιβεβαιώνουν μία τάση εξομάλυνσης και απομάκρυνσης από το λόγιο στοιχείο, το οποίο έχει ως αποτέλεσμα είτε μια ισόρροπη ποικιλία είτε τον παραγκωνισμό των λόγιων τύπων (π.χ. *βιβλιάριο τράπεζας* αντί *βιβλιάριο τραπέζης*, *δελτίο ταυτότητας* αντί *δελτίο ταυτότητος*). Παρόλο που παρατηρείται υψηλή συχνότητα εμφάνισης των μη λόγιων τύπων στη γενική, εντοπίζεται υψηλή κατανομή σε ορισμένα λόγια πολυλεκτικά σύνθετα, όπως για παράδειγμα *γυαλιά οράσεως*, *ψωμί σικάλεως*, *ολικής αλέσεως*, κ.ά. Μία εξήγηση πιθανόν να είναι ότι συχνά η μεταφορική ή/και εμπορική χρήση και η ορολογία συνάδουν με τη λογιότητα (Φλιάτουρας, Γιαπαντζάλη, Μαϊμάρη, Μαυρίδου, & Αθανασιάδου, 2020, σσ. 254-256).

¹⁸ Στην περίπτωση της μεταβλητής της γενικής στα ακαδημαϊκά κείμενα η αντικατάσταση συμβαίνει μετά και τη δεκαετία του 1980, ενώ στα λογοτεχνικά κείμενα τα δεδομένα είναι ελάχιστα, καθώς η γενική φαίνεται να αποφεύγεται στο συγκεκριμένο κειμενικό είδος (Γούτσος, Δ. και Γ. Φραγκάκη, υπό έκδοση).

Πέρα από τη γενική ενικού, αξίζει να αναφερθούμε συνοπτικά και στην ονομαστική (ενικού & πληθυντικού) των συγκεκριμένων ουσιαστικών. Αρχικά, στην ονομαστική ενικού εμφανίζονται δύο καταλήξεις, η νεοελληνική σε *-η* (π.χ. *η δύναμη*) και πολύ σπάνια η αρχαϊκή σε *-ις* (π.χ. *η δύναμις*). Σύμφωνα με την αναζήτηση στα σώματα κειμένων, επικρατεί πλήρως ο μη λόγιος τύπος, ενώ ο λόγιος φτάνει μόλις στο 0,3%, των συνολικών εμφανίσεων, ένα εξαιρετικά μικρό ποσοστό για να υποστηρίξει κανείς την ύπαρξη διπλοτυπίας. Συντακτικά, ο νεοελληνικός τύπος είτε θα προσδιορίζεται από κάποιον επιθετικό προσδιορισμό (π.χ. *κινητήριος δύναμη*) είτε θα δέχεται συμπληρώματα (π.χ. *επιχείρηση διάσωσης*) σε γενική πτώση. Αντίθετα, στις περισσότερες εμφανίσεις¹⁹ (63%) ο λόγιος τύπος εντοπίζεται με μικρή συχνότητα σε κείμενα με λόγιο ύφος (δεκαετίες 1960-1990), ενώ σε ορισμένα ονόματα η αρχαϊκή ονομαστική παρατηρείται αποκλειστικά σε χωρία της καθαρεύουσας, ωστόσο, επισημαίνονται ορισμένα παραδείγματα, όπου συναντάμε τον λόγιο τύπο σε γλωσσικά περικείμενα της δημοτικής όπου χρησιμοποιείται είτε για να εξυπηρετήσει τις ανάγκες του τυπικού ύφους (π.χ. *η επιθυμία ανακτήσεως της Πόλεως λειτουργεί σαν μία κινητήριος δύναμις για την ανάπτυξη του εθνικού ελληνικού αισθήματος*) είτε για λόγους έμφασης από τον ομιλητή (π.χ. *Γίνεται υπουργός Εθνικής Οικονομίας με διακηρύξεις ότι χρειάζεται "κοινωνική πειθαρχία, δημόσια τάξις, ισχυρή κυβέρνησις και μονιμότης της ανωτάτης αρχής"*.)

Επιπλέον, εντοπίζουμε ότι στη συντριπτική πλειονότητα (99,9%) των παραδειγμάτων, η ύπαρξη διτυπίας δεν αφορά την ονομαστική (-αιτιατική) πληθυντικού, καθώς επικρατεί ομοιομορφία. Ο λόγιος τύπος σε *-εις* έχει κυριαρχήσει στον καθημερινό και επίσημο γραπτό (αλλά και τον προφορικό, τουλάχιστον με βάση τις καταγεγραμμένες ομιλίες) λόγο. Δεδομένων των εμφανίσεων των δύο τύπων, προκύπτει ότι η λόγια ονομαστική σε *-εις* έχει καθιερωθεί ως πρότυπη στον νεοελληνικό λόγο, ενώ οι ελάχιστες εμφανίσεις του δημόδου εναλλακτικού τύπου σε *-ες* τον καθιστούν λιγότερο δόκιμο. Συντακτικά, η λόγια παραλλαγή προσδιορίζεται από επιθετικούς προσδιορισμούς (π.χ. *προηγούμενες κυβερνήσεις*) ή συνοδεύεται από συμπληρώματα σε γενική (π.χ. *θέσεις εργασίας*). Παρόλο που ο μεταγενέστερος τύπος σε *-ες*

¹⁹ Εξαιρούνται περιπτώσεις όπου η λόγια ονομαστική χρησιμοποιείται στερεότυπα σε τίτλους εκδόσεων, εταιρειών ή κομμάτων.

αντιπροσωπεύει λιγότερο από το 1% των εμφανίσεων, καταγράψαμε τις εξής επτά (7) περιπτώσεις:

- 8) *Ουράνιες δύναμες, αγγέλοι,/κι άγιος ενάντια μου καιρός.*
- 9) *..το δάκρυ του που πέφτει και την άχρηστη άμμο του/από δύναμες κυκλωμένος που σταυρώνονται/και στραβώνονται, σαν άντρας γυμνός σε πόλεμο, αίροντας..*
- 10) *Η ψυχή μας λοιπόν είναι συνθεμένη από δύναμες ανθρώπινης φύσεως και δύναμες μιας άλλης ανώτερης φύσης.*
- 11) *Η ψυχή μας λοιπόν είναι συνθεμένη από δύναμες ανθρώπινης φύσεως και δύναμες μιας άλλης ανώτερης φύσης.*
- 12) *Τηρώντας τους όρους της ανακωχής αποσπάσματα του βουλγάρικου στρατού μαζί με το σοβιετικό στρατό πολεμούν σε επιχειρήσεις για την απελευθέρωση της Γιουγκοσλαβίας, Ουγγαρίας και Αυστρίας.*
- 13) *Ο λαβαδούρος με τον ευρύχωρο κάνταρο και δίπλα του το πλυθάρι με το νερό, ήτανε δύσκολο να εξυπηρετήση το τόσων αγγειόνα που έπρεπε να καθαριστούνε και να πάνε τή θέσες τους.*
- 14) *Η συγκεκριμένη πράξη μας καλεί να πάρουμε θέση απέναντι στη θηριωδία, τη βαρβαρότητα, τον μισανθρωπισμό με τον οποίο αντιμετωπίζει η ελληνική κυβέρνηση τους πρόσφυγες ενώ οι ευρωπαϊκές κυβέρνησες κλείνουν τα μάτια.*
- 15) *Οι ιπτάμενες θέσες του προέδρου της Ν.Δ. περί κυβέρνησης ελικοπτέρων κ.λπ., προκάλεσαν αλυσιδωτές αντιδράσεις: καταρχήν χάλασαν την εικόνα της περιοδείας του στις Κυκλάδες.*

Από την εξέταση των παραπάνω παραδειγμάτων, αξίζει να παρατηρηθεί ότι τα δύο πρώτα παραδείγματα προέρχονται από ποιητικά κείμενα, ενώ το (10) και (11) παραπέμπουν σε απόσπασμα έργου ενός συγγραφέα του 19^{ου} αι. από τη Κεφαλονιά, επομένως ο τύπος *δύναμες* δείχνει να συνιστά διαλεκτικό στοιχείο. Από την άλλη, στις περιπτώσεις (13), (14) και (15) το γλωσσικό περιβάλλον της διαλέκτου της Κρήτης και της Λέσβου δικαιολογεί την επιλογή του τύπου *θέσες* και *κυβέρνησες* (με αναβίβαση τόνου) αντίστοιχα. Τέλος, ενδιαφέρουσα περίπτωση αποτελεί το τελευταίο παράδειγμα που προέρχεται από άρθρο εφημερίδας, όπου ο τύπος *θέσες* αποκλίνει εντελώς από το σύνηθες κλιτικό παράδειγμα των συγκεκριμένων ουσιαστικών στη Νέα Ελληνική.

Συνοψίζοντας, το υλικό από τα σώματα κειμένων είναι αρκετά μεγάλο προς διερεύνηση και ο ανταγωνισμός ανάμεσα σε λόγιους και μη λόγιους τύπους είναι σημαντικός, σε ορισμένα σημεία με τους τελευταίους όμως να φαίνεται ότι επικρατούν. Τα παραπάνω δεδομένα και τα παραδείγματα από τα σώματα κειμένων μας οδηγούν να συμπεράνουμε τα εξής σε ό,τι αφορά τους διπλότυπους του συγκεκριμένου κλιτικού

παραδείγματος *-η*, γεν. *-ης* και *-εως*, πάντα σε σχέση και με όσα αναφέρουν οι σχολικές γραμματικές:

1. Στην ονομαστική ενικού, έχει επικρατήσει πλήρως ο τύπος *-η* έναντι του λόγιου σε *-ις*, σύμφωνα και με όσα αναφέρουν και οι σχολικές γραμματικές. Μάλιστα, αυτό διαπιστώνεται ακόμη και σε ορθογραφικό επίπεδο (*-η* vs. *-ι*). Ο συντηρητικός τύπος σε *-ις* επιλέγεται στοχευμένα για υφολογικούς καθαρά λόγους.
2. Στη γενική ενικού ο τύπος σε *-ης* έχει πλέον γενικευμένη χρήση, ενώ οι τύποι σε *-εως* έχουν περιορισμένο εύρος χρήσης, τόσο ως προς τη συχνότητα όσο και ως προς το συγκείμενο (και περικείμενο) χρήσης (context). Ωστόσο, σε ουσιαστικά υψηλής συχνότητας συναντάμε και τους δύο τύπους ανεξαρτήτως ύφους του κειμένου.
3. Η γενική σε *-εως* έχει επιβιώσει σήμερα σε ορισμένες πάγιες φράσεις, όπως *βάσει προτάσεως*, *επίδειξη δυνάμεως*, *θέσεως ισχύος*, κ.ο.κ., όμως η εναλλαγή του λόγιου και του μη λόγιου τύπου αποδεικνύει ότι αυτή η διάκριση έχει αρχίσει να εξασθενεί.
4. Στον πληθυντικό αριθμό, υπάρχει πλήρης επικράτηση των λόγιων τύπων σε *-εις* (έναντι των μεταγενέστερων σε *-ες*), σύμφωνα με όσα αναφέρουν και οι σχολικές γραμματικές. Η ονομαστική (-αιτιατική) πληθυντικού σε *-ες* εντοπίζεται, όμως, στις νεοελληνικές διαλέκτους.

6.2. Θηλυκά ουσιαστικά σε -ος

Τα «δευτερόκλιτα» θηλυκά ουσιαστικά σε -ος (π.χ. η οδός, η ήπειρος) αποτελούν ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του λόγιου στοιχείου στην ελληνική γλώσσα. Σε αντίθεση με τα περισσότερα θηλυκά ουσιαστικά, δεν συγχωνεύθηκαν με/ αφομοιώθηκαν από την πρώτη κλίση και γενικότερα δεν υπέστησαν κάποιου είδους μορφολογικό μεταπλασμό μέσα στο ευρύτερο και σταδιακά απλοποιημένο ονοματικό σύστημα της Νέας Ελληνικής.

6.2.1. Διαχρονική εξέλιξη

Τα θηλυκά θεματικά ουσιαστικά σε -ος αποτελούν κληρονομιά της αρχαίας ελληνικής (πβ. αττική διάλεκτο), όμως σε όλα τα στάδια της ελληνικής γλώσσας ήταν περιορισμένα σε αριθμό. Η βιβλιογραφία σχετικά με την εξέλιξη του ονοματικού συστήματος εστιάζει κυρίως στα αρσενικά σε -ος και από εκεί αντλούμε πολλές πληροφορίες για την εξέλιξη της δεύτερης (θεματικής) κλίσης στο πέρασμα του χρόνου. Συγκεκριμένα, πρόκειται για μία κατηγορία των θηλυκών ουσιαστικών που περιλαμβάνει καθημερινές λέξεις (π.χ. η νόσος, η οδός, η παρθένος), ονόματα γεωγραφικών περιοχών (π.χ. η Ρόδος, η Αίγυπτος) αλλά και ονόματα φυτών και δένδρων (π.χ. η πλάτανος). Η θεματική κλίση υπάρχει εξαρχής στην ελληνική γλώσσα, καθώς κληρονομήθηκε από την πρωτοϊνδοευρωπαϊκή. Διατηρήθηκε σταθερή στην ελληνική γλώσσα σε όλη τη διαχρονία της παρά τις όποιες επιμέρους μεταβολές.

	Ον.	Γεν.	Δοτ.	Αιτ.	Κλητ.
Ενικός αριθμός	-o-s	-osyo	-ōy	-o-m	-e-ø
Πληθυντικός αριθμός	-o-s	-ōm	-ōysu	-o-ms	-ōs

Πίνακας 6: Καταλήξεις ουσιαστικών με ρίζα -o- στην πρωτοελληνική (Sihler, 1995, σ. 255)

Παρατηρώντας τον παραπάνω πίνακα, διαπιστώνουμε ότι πολλές καταλήξεις που κληρονομήθηκαν από την πρωτοϊνδοευρωπαϊκή εξελίχθηκαν, ενώ μερικές έμειναν ίδιες και χρησιμοποιούνται μέχρι και σήμερα. Συγκεκριμένα, στην ονομαστική ενικού υπάρχει το θεματικό φωνήεν -o- και η κατάληξη -ς, ενώ η κατάληξη της γενικής²⁰ ενικού *-osyo εγείρει ορισμένα προβλήματα. Η δοτική ενικού με κατάληξη -ωι και στη συνέχεια -ω συνεχίζει να υφίσταται και στην αττική διάλεκτο, καθώς και η αιτιατική

²⁰ Στον Όμηρο συναντάμε δύο παραλλαγές του παραπάνω τύπου, δηλαδή -οιο και -ου (<*-oo, έπειτα από συναίρεση) (Sihler, 1995, σ. 259).

ενικού, όπου το -m στην ελληνική κανονικά μεταβάλλεται σε -v (π.χ. *δοῦλον*). Σύμφωνα με τον Chantraine (1984, σ. 37), η κλητική πτώση δεν έχει κατάληξη, αλλά το θέμα λήγει στο φωνήεν -ε. Όσον αφορά τον πληθυντικό αριθμό, στην ονομαστική η κατάληξη -ος (βλ. πίνακα 1) αντικαταστάθηκε ήδη από την μυκηναϊκή περίοδο με την κατάληξη -οι, αναλογικά με την κλίση των αντωνυμιών. Από την άλλη, ο τύπος της αιτιατικής -ονς διατηρείται ακόμη σε ορισμένες διαλέκτους της ελληνικής (π.χ. κρητική), όμως στην αττική διάλεκτο εξελίχθηκε μέσω αντέκτασης σε -ους (Palmer, 2015, σ. 341). Η πρωτο-ινδοευρωπαϊκή κατάληξη της δοτικής πληθυντικού²¹ ήταν -bh(y)os/-mos, όμως η ελληνική την αντικατέστησε με τις καταλήξεις της τοπικής -οῖσι - > -οῖσι και οργανικής πληθυντικού -οῖσι > -οῖσι (Sihler, 1995, σ. 263).

Στη συνέχεια, αν εστιάσουμε στην ελληνιστική και πρώιμη μεσαιωνική περίοδο, παρατηρούμε πως τα δευτερόκλιτα θηλυκά περιορίζονται δραματικά μετά την υιοθέτηση διαφορετικών καταλήξεων ή την αντικατάστασή τους από αρσενικά. Με βάση τα δεδομένα από ελληνικούς παπύρους της περιόδου συναντούμε ονόματα αποκλειστικά δευτερόκλιτα θηλυκά (π.χ. *τῆς ἄμμου* [1^{ος} αι.], *ἡ ἔφοδος* [177 μ.Χ.], *ἡ διάμετρος* [4^{ος} αι.]), ενώ επιβεβαιωμένα θηλυκά εμφανίζονται αρσενικά στους πάπυρους (π.χ. *τὸν λίθον* [2^{ος}/3^{ος} αι.], *γυναικεῖος στάμνος* [103 μ.Χ.]). Από την άλλη, η αναδόμηση των θηλυκών ονομάτων παρουσιάζει μία ποικιλία, καθώς τα περισσότερα συναντώνται ως αρσενικά (π.χ. *τὸ γύψος* αντί *τὴν γύψον* [47 π.Χ.]), αλλά και ως ουδέτερα (π.χ. *οὐκ ἐπτόησαν βάσανα* αντί *τὰς βασάνους* [551 μ.Χ.]). Σποραδικά, τα θηλυκά δευτερόκλιτα τείνουν να εμφανίζουν καταλήξεις πρωτόκλιτων, για παράδειγμα *τὴν ὄνην* αντί *ὄνον* [2^{ος}/3^{ος} αι.] ή *τῆ συμβία* αντί *συμβίω* [331 μ.Χ.] (Gignac, 1981, σσ. 40-41).

Οι παραπάνω αλλαγές και μεταπλασμοί των δευτερόκλιτων θηλυκών ουσιαστικών φαίνεται να συνεχίζουν και τα επόμενα χρόνια. Πιο αναλυτικά, με τη βοήθεια και των διαθέσιμων διαλεκτικών δεδομένων της όψιμης μεσαιωνικής περιόδου, σε γραπτά κείμενα συναντάμε τόσο την αρχαιοπρεπή κατάληξη -ος (π.χ. *ἕως ὅτου στήκει ἡ κιβωτὸς στὸ Ἀραράτ τὸ ὄρος* [14^{ος} αι, *Χρονικόν του Μορέως* [H 4744]), αλλά και την πιο δημώδη -ο (π.χ. *ἡ Δαμασκὸ* [1640, Μονεμβασιά]). Η απώλεια του τελικού -ς πιθανώς προέκυψε αναλογικά με την πλειονότητα των θηλυκών ουσιαστικών των

²¹ Η αλλαγή αυτή πιθανώς προκλήθηκε μετά από τη βράχυνση του φωνήεντος σύμφωνα με τον «Κανόνα του Osthoff». Η γεωγραφική διείσδυση της αττικής διαλέκτου και η επίδρασή της στις άλλες διαλέκτους είχε ως αποτέλεσμα την ολοένα μεγαλύτερη προτίμηση της δοτικής σε -οῖσι αντί της ιωνικής σε -οῖσι.

άλλων κλίσεων, κατεξοχήν της πρώτης, τα οποία κατέληγαν σε φωνήεν. Όσον αφορά τη γενική, η κατάληξη *-ου* είναι η πιο συνηθισμένη (π.χ. *τῆς ὁδοῦ δημοσίας* [1473, Κέρκυρα]), ενώ πιο σπάνια είναι η κατάληξη *-ος* (ένδειξη μερικής ακλισίας ή μάλλον δυσκολίας στην κλίση), κυρίως σε γεωγραφικά ονόματα²² (π.χ. *τῆς Κύπρου* [1664, Κύπρος]). Επιπλέον, διακρίνουμε πως, μολονότι η αιτιατική πτώση στον ενικό αριθμό δεν εμφάνισε ποικιλομορφία (π.χ. *τὴν ἄμμον*²³ ἦν ἔχω [1650, Σκύρος]), στην κλητική διατηρείται η αρχαϊκή κατάληξη *-ε* (π.χ. *δέσποινά μου ὑπεραγία Θεοτόκε* [1654, Κεφαλονιά]), αν και σποραδικά εντοπίζουμε και μία μεταγενέστερη κατάληξη *-ο* (π.χ. *ὦ σύνοδο*, [18^{ος} αι, Σπανός]) κατά βάση σε εγχειρίδια γραμματικής. Επιπλέον, παρατηρούμε πως η δοτική αρχίζει να εξασθενεί και να δίνει τη θέση της σε άλλες πτώσεις. Φυσικά, τα δεδομένα των κειμένων δεν αντανakλούν επακριβώς τις εξελίξεις στην προφορική γλώσσα, κυρίως προσφέρουν σχετικές ενδείξεις, μολονότι πιο συντηρητικές προφανώς σε σχέση με τη γλωσσική πραγματικότητα της εποχής τους.

Παράλληλα, στις πτώσεις του πληθυντικού αριθμού παρατηρείται η συνύπαρξη ποικίλων τύπων. Έτσι, η λόγια κατάληξη ονομαστικής *-οι* συναντάται μόνο σε κείμενα υψηλού επιπέδου ύφους (π.χ. *οἱ ἔρημοι*, Germano, *Γραμματική* 59.21), ενώ την ίδια περίοδο τα θηλυκά ουσιαστικά τείνουν να υιοθετούν την κατάληξη *-ες* των συγχωνευμένων τριτόκλιτων-πρωτόκλιτων²⁴ (π.χ. *οἱ Δῆλες οἱ Μικρὲς* [1534], *ἦσανε πολλὰς παρθένες*). Στη γενική πληθυντικού συναντούμε την αναμενόμενη κατάληξη *-ων*, κυρίως σε επίσημα κείμενα, (π.χ. *...δὲ τῶν ἄρκτων τοὺς βρυγμοὺς/πλησίον των ὁδῶν τῶν δημοσιῶν* [1479, Κέρκυρα]). Στην όψιμη μεσαιωνική περίοδο, πέρα από την αττική κατάληξη *-ους*, εντοπίζεται αιτιατική πληθυντικού με κατάληξη *-ες* (π.χ. *εἰς τὰς δύο ὁδὲς* [17^{ος} αι., Άθως]), η οποία μπορεί να προέκυψε αναλογικά με τον πληθυντικό αριθμό των θηλυκών της 1^{ης} κλίσης ή να προέρχεται από θηλυκά επίθετα που προσδιόριζαν αυτά τα ουσιαστικά. Τέλος, η κλητική πτώση ταυτίζεται με την ονομαστική πτώση (*-οι*), αλλά παραδείγματα κλητικής πληθυντικού θηλυκών ονομάτων διακρίνουμε μόνο σε βιβλία γραμματικής. Επομένως, παρατηρούμε ότι κατά

²² Ο πιθανότερος λόγος ήταν πως τα γεωγραφικά ονόματα, κυρίως νήσων, ήταν οι μοναδικοί ίσως θηλυκοί τύποι σε πραγματική χρήση στην ομιλία και έτσι όντας απομονωμένοι δημιουργούσαν δυσκολίες στη χρήση τους.

²³ Το τελικό *-ν* μπορεί να απουσιάζει σε πολλά παραδείγματα, ιδιαίτερα προς τα τέλη του Μεσαίωνα.

²⁴ Σποραδικά εμφανίζεται και η κατάληξη *-αι* (π.χ. *αἱ παρθέναι*).

τη μεσαιωνική περίοδο τα πρωτόκλιτα επιμένουν να συμπαρασύρουν τα θηλυκά της δεύτερης κλίσης, ιδιαίτερα στον πληθυντικό αριθμό (Holton, και συν., 2019, σ. 256).

Αξιοσημείωτο, βέβαια, είναι ότι ορισμένα θηλυκά σε -ος σταδιακά άλλαξαν γένος και κλίση (π.χ. τὸ ἀμπέλι ἀντί ἢ ἄμπελος) ή αντικαταστάθηκαν εν μέρει από νέες, συνώνυμες λέξεις (π.χ. (ο) δρόμος ἀντί (ἡ) ὁδός). Ένα βασικό κριτήριο με το οποίο διαπιστώνουμε το γένος των θηλυκών σε -ος είναι αναμφίβολα οι προσδιοριστές, όπως τα άρθρα και οι επιθετικοί προσδιορισμοί, οι οποίοι συμβάλλουν στο να διακρίνουμε τότε τα ουσιαστικά συμπεριφέρονται ως θηλυκά ή αρσενικά. Αργότερα, με την καθιέρωση της πιο καλλιεργημένης δημοτικής στον γραπτό λόγο, η μη αφομοίωση των θηλυκών σε -ος από την κατηγορία των πρωτόκλιτων φαίνεται να είναι ένα από τα πολλά παραδείγματα διατήρησης της αρχαίας μορφολογίας στην πρότυπη ελληνική γλώσσα. Στον παρακάτω πίνακα συνοψίζονται οι κυριότερες καταλήξεις των δευτερόκλιτων θηλυκών ονομάτων μέχρι και τη μεσαιωνική περίοδο:

	Ενικός αριθμός	Πληθυντικός αριθμός
Ονομαστική	-ος/-ο	-οι/-ες
Γενική	-ου/-ος	-ων
Αιτιατική	-ον	-ους/-ες
Κλητική	-ο/-ε	-οι

Πίνακας 7: Καταλήξεις των δευτερόκλιτων θηλυκών ονομάτων (μεσαιωνική περίοδος)

Συνοψίζοντας, παρά την ποικιλομορφία που ανέπτυξαν κατά τη μεσαιωνική περίοδο, τα θηλυκά ονόματα της δεύτερης κλίσης στην Πρότυπη/Κοινή Νέα Ελληνική (πβ. όμως τις νεοελληνικές διαλέκτους όπου επικρατεί μεγαλύτερη ποικιλομορφία) δεν υπέστησαν σημαντικές μεταβολές στη δομή τους, καθώς ένα μέρος τους δε συγχωνεύθηκε με τα θηλυκά με θέμα -η/-α και δε συμμετείχαν στη διαδικασία της εξομάλυνσης. Όπως θα δούμε παρακάτω, στη Πρότυπη Νέα Ελληνική έχει διατηρηθεί το αρχαιοπρεπές (αττικό) κλιτικό παράδειγμα, αλλά σπάνια στον πληθυντικό εμφανίζονται οι μεταγενέστεροι τύποι σε -ες.

6.2.2. Σχολικές γραμματικές & γραμματικές αναφορές

Ο Μ. Τριανταφυλλίδης στη γραμματική του (1976, σελ. 93-94) χαρακτηρίζει τα θηλυκά ουσιαστικά σε -ος «αρχαιοκλιτα», καθώς δεν ακολουθούν τους κανόνες κλίσης των υπόλοιπων θηλυκών ονομάτων και διατηρούν την αρχαϊκή αττική κλίση.

Παράλληλα με τους παραδεδομένους τύπους αναφέρονται στον πίνακα με το κλιτικό παράδειγμα και ορισμένοι δεύτεροι, μεταγενέστεροι, τύποι στον πληθυντικό αριθμό, οι οποίοι όμως καταγράφονται σε παρενθέσεις ως λιγότερο δόκιμοι (π.χ. ονομαστική και αιτιατική πληθυντικού: *οι διάμετρες < η διάμετρος*), χωρίς όμως να παρατίθενται περισσότερες διευκρινίσεις.

Στη σύγχρονη Γραμματική του Γυμνασίου (2009, σελ. 40) εντοπίζουμε τη συγκεκριμένη κατηγορία, η οποία παρουσιάζεται να κλίνεται όπως και τα αρσενικά ουσιαστικά σε *-ος*. Οι συγγραφείς σημειώνουν πως η κλητική ενικού αριθμού χρησιμοποιείται λιγότερο συχνά και μπορεί να παρουσιάζει δύο καταλήξεις, *-ε* (π.χ. *πάροδε*) αλλά και *-ο* (π.χ. *κιβωτό*). Επιπλέον, παρατηρούμε ότι δεν υπάρχουν οι δεύτεροι τύποι στα κλιτικά παραδείγματα, αλλά αναφέρονται σε υποσημείωση (π.χ. *οι μέθοδες, τις μέθοδες*). Παρόμοια, στη Γραμματική της Ε΄ & Στ΄ δημοτικού, όπου γίνεται λόγος για λόγια κλίση των θηλυκών ουσιαστικών, συναντάμε το κλιτικό παράδειγμα της λέξης *η διάμετρος*, χωρίς όμως τους δεύτερους τύπους και σε παρένθεση την κλητική ενικού και πληθυντικού αριθμού.

Σχετικά με τις μη σχολικές γραμματικές αναφορές, στη γραμματική των Holton, Mackridge & Φιλίππακη-Warburton (2016, σ. 61) αναφέρεται η λόγια προέλευση των παραπάνω ουσιαστικών και παρατίθενται μόνο οι τρεις βασικές πτώσεις, ονομαστική, γενική και αιτιατική. Σε υποσημείωση αναφέρεται πως η χρήση της κλητικής πτώσης είναι πολύ σπάνια και προτιμάται περισσότερο η κατάληξη *-ο* αντί της περισσότερο λόγιας *-ε*. Οι συγγραφείς, μάλιστα, διακρίνουν ότι απαντά στον πληθυντικό και η κατάληξη *-ες*, αλλά θεωρούν πως ο τύπος αυτός εμφανίζεται πιθανώς μόνο για χιουμοριστικούς λόγους, ενώ οι ομιλητές δεν τον προτιμούν.

Αντίθετα, στη γραμματική των Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (2005, σσ. 26-27) τονίζεται ότι το χαρακτηριστικό *-ς* στην ονομαστική ενικού διακρίνει τα συγκεκριμένα ουσιαστικά από τα υπόλοιπα θηλυκά, τα οποία ωστόσο φαίνεται να επηρέασαν σε κάποιο στάδιο της γλώσσας τα ονόματα σε *-ος*, για παράδειγμα *η οδό - της οδός* όπως *η χώρα - της χώρας*, αλλά και *η Σύρο, η Πάρο* κ.τ.ό. Ανακεφαλαιώνοντας, λοιπόν, τα παραπάνω συνοψίζονται οι ομοιότητες και οι διαφορές των γραμματικών όπως βλέπουμε στον παρακάτω πίνακα.

	Νεοελληνική Γραμματική (Μ. Τριανταφυλλίδη)	Γραμματική Ε΄ & ΣΤ΄ Δημοτικού	Γραμματική Γυμνασίου (Χατζησαββ.)	Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας (2016)	Γραμματική της νέας Ελληνικής (Κλαίρης – Μπαμπινιώτης)
Ον.εν.	η διάμετρος	η διάμετρος	η μέθοδος	η ήπειρος	η είσοδο -ς
Αιτ. εν.	τη διάμετρο	τη διάμετρο	τη(ν) μέθοδο	την ήπειρο	την είσοδο -θ
Ον. πληθ.	οι διάμετροι (οι διάμετρες)	οι διάμετροι	οι μέθοδοι	οι ήπειροι	οι είσοδοι -οι
Αιτ.πληθ.	τις διαμέτρους (τις διάμετρες)	τις διαμέτρους	τις μεθόδους	των ηπειρών	τις εισόδους

Πίνακας 8: Παρουσίαση των βασικών πτώσεων στις γραμματικές (θηλυκά σε -ος)

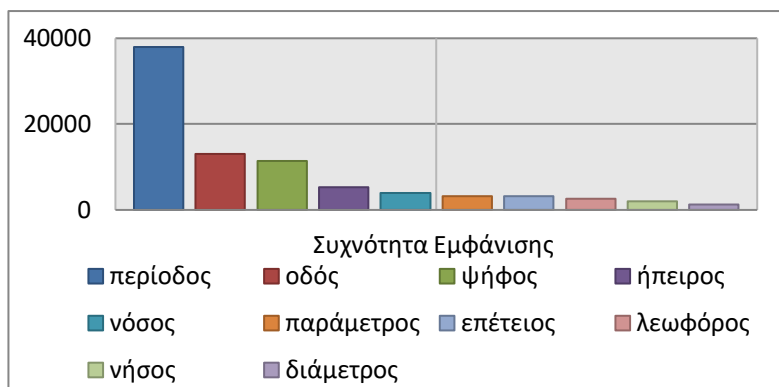
Η επισκόπηση στις γραμματικές της πρότυπης γλώσσας, σχολικές και μη, φανερώνει πως τα θηλυκά ουσιαστικά σε -ος έχουν διατηρήσει τις λόγιες καταλήξεις και ότι ορισμένα από αυτά μπορεί να αναπτύξουν στον πληθυντικό διπλούς τύπους, δηλαδή τύπους -οι αλλά και -ες. Βέβαια, επειδή πρόκειται για εγχειρίδια γραμματικής της ΚΝΕ, χρήσιμο είναι να εξετάσουμε ορισμένα παραδείγματα των παραπάνω ουσιαστικών στις βάσεις σωμάτων κειμένων, προκειμένου να διαπιστώσουμε τι ισχύει στο σύγχρονο νεοελληνικό, κατά βάση γραπτό, λόγο.

6.2.3. Σώματα κειμένων

Η αναζήτηση στα σώματα κειμένων (ΕΘΕΓ, Πύλη του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας (ΚΕΓ) και Διαχρονικό Σώμα Ελληνικών Κειμένων του 20^{ου} αι. (ΣΕΚ20)) έχει ως στόχο πρωτίστως να εξετάσει το γένος των θηλυκών σε -ος, το οποίο συνδέεται άμεσα με το λόγιο χαρακτήρα αυτών των ουσιαστικών και δευτερευόντως να αναδείξει εναλλακτικές καταλήξεις σε κάποιες πτώσεις, αν τυχόν επιβιώνουν. Γι' αυτό το λόγο η αναζήτηση εστιάζει κυρίως στην ονομαστική πτώση και ιδιαίτερα στον πληθυντικό αριθμό, όπου εμφανίζονται σποραδικά δύο τύποι, ο λόγιος σε -οι και ο νεοελληνικός σε -ες. Η συγκεκριμένη κατηγορία των ονομάτων περιλαμβάνει κυρίως κοινά ονόματα (π.χ. η *περίμετρος*) και λίγα κύρια ονόματα (π.χ. η *Ηπειρος*). Με τη βοήθεια του Αντίστροφου Λεξικού του ΙΝΣ (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη) και του Λεξικού της Νέας Ελληνικής Γλώσσας του Γ. Μπαμπινιώτη, βρέθηκαν 87 θηλυκά ουσιαστικά²⁵ σε -ος.

²⁵ Η επιλογή έγινε με κριτήριο να συναντώνται όντως στα σύγχρονα νέα ελληνικά. Για αυτό χρειάστηκε να απορριφθούν ουσιαστικά θηλυκού γένους που δεν είναι εύχρηστα στη νέα ελληνική. Σχετικά με τον αριθμό των αρσενικών επισημαίνεται ότι δεν καταγράφηκαν όλα εκείνα που ήταν σύνθετα με το ίδιο δεύτερο συνθετικό παρά μόνο ένα αντιπροσωπευτικά με το συγκεκριμένο συνθετικό.

Στο διάγραμμα που ακολουθεί παρατηρούμε δειγματοληπτικά κάποια από τα ονόματα της κατηγορίας των θηλυκών σε -ος, σύνθετα και απλά, έπειτα από αναζήτηση στα σώματα κειμένων του ΕΘΕΓ, της Πύλης του ΚΕΓ, αλλά και του ΣΕΚ20. Τα συχνότερα ουσιαστικά της παρούσας αναζήτησης είναι το σύνθετο *η περίοδος* (38.032 εμφανίσεις) και το απλό *η οδός* (13.051 εμφανίσεις), τα οποία φαίνεται να είναι αρκετά εύχρηστα στον γραπτό λόγο σε όλα τα

Πίνακας 9: Συχνότητα εμφάνισης θηλυκών σε -ος (ΕΘΕΓ)

κειμενικά είδη. Προφανώς, το όνομα *οδός* λόγω της μακράς σύνδεσης του με την καθαρεύουσα δείχνει ανθεκτικότητα στη Νέα Ελληνική σε σημαντικότερο βαθμό έναντι των υπόλοιπων ουσιαστικών. Αυτό αποδεικνύεται και από την υψηλή συχνότητα των σύνθετων με τη λέξη *οδός* ουσιαστικών κατά την αναζήτηση στα δεδομένα των σωμάτων κειμένων.

Δεδομένου του μεγάλου όγκου των δεδομένων που καθιστούν πρακτικά αδύνατη μία πλήρη ποσοτική ανάλυση όλων των θηλυκών -ος παρακάτω παρατίθενται αντιπροσωπευτικά κάποια ποσοτικά δεδομένα για αυτά τα ουσιαστικά. Οι λέξεις αυτές έχουν επιλεγεί από τα λεξικά που αναφέρθηκαν παραπάνω με κριτήριο την υψηλή συχνότητα εμφάνισής τους στα σώματα κειμένων καθώς και τη παρουσία των πτώσεων που μας ενδιαφέρουν (ονομαστική ενικού & πληθυντικού), διότι ορισμένα λήμματα μπορεί να μην εμφανίζουν αυτή την πτώση. Επιπλέον, ορισμένα από τα παρακάτω ονόματα χρησιμοποιούνται ως παραδείγματα στα εγχειρίδια γραμματικής. Η συγκριτική αξιολόγηση των στοιχείων από διαφορετικά σώματα των κειμένων προσφέρει μια πιο αντιπροσωπευτική εικόνα.

Λέξη	Συχνότητα (ΕΘΕΓ)	%	Συχνότητα (Πύλη ΚΕΓ)	%	Συχνότητα (ΣΕΚ20)	%
1. περίοδος	4175	0,0043%	374	0,0053%	40	0,0020%
περίοδοι	309	0,0003%	25	0,0004%	5	0,0003%
2. οδός	1781	0,0018%	165	0,0024%	32	0,0016%
οδοί	137	0,0001%	22	0,0003%	4	0,0002%
3. ψήφος	1341	0,0014%	29	0,0004%	4	0,0002%
ψήφοι	555	0,0006%	21	0,0003%	0	0,0000%
4. ήπειρος	147	0,0002%	41	0,0006%	2	0,0001%

ήπειροι	20	0,0000%	5	0,0001%	2	0,0001%
5. νόσος	618	0,0006%	52	0,0007%	3	0,0002%
νόσοι	62	0,0001%	4	0,0001%	0	0,0000%
6. παράμετρος	506	0,0005%	35	0,0005%	10	0,0005%
παράμετροι	536	0,0006%	43	0,0006%	8	0,0004%
7. επέτειος	599	0,0006%	16	0,0002%	0	0,0000%
επέτειοι	51	0,0001%	2	0,0000%	0	0,0000%
8. λεωφόρος	439	0,0005%	48	0,0007%	0	0,0000%
λεωφόροι	37	0,0000%	1	0,0000%	0	0,0000%
9. νήσος	154	0,0002%	8	0,0001%	14	0,0007%
νήσοι	101	0,0001%	4	0,0001%	4	0,0002%
10. διάμετρος	238	0,0002%	19	0,0003%	4	0,0002%
διάμετροι	8	0,0000%	0	0,0000%	2	0,0001%

Πίνακας 10: Αποτελέσματα αναζήτησης σε σώματα κειμένων (θηλυκά σε -ος)

Σκοπός της συγκεκριμένης επιλογής και αναζήτησης των ορισμένων ουσιαστικών είναι να διαπιστώσουμε αν υπάρχει επίδραση των αρσενικών καταλήξεων στον νεοελληνικό λόγο και αν υπάρχει η διτυπία που προβάλλουν οι γραμματικές σε συγκεκριμένες πτώσεις (π.χ. ονομαστική πληθυντικού) ή αν έχουν επικρατήσει πλήρως οι λόγιοι τύποι. Η ποσοτική ανάλυση της ονομαστικής (ενικού & πληθυντικού) των θηλυκών ουσιαστικών σε -ος αναδεικνύει ότι στη συντριπτική πλειονότητα τους παρατηρείται η επικράτηση της λόγιας μορφολογίας. Μέσα από τη σύγκριση μεταξύ των δύο αριθμών εντοπίζεται η προτίμηση των ομιλητών στην ονομαστική ενικού σε -ος, καθώς η ονομαστική πληθυντικού σε -οι έχει μια λιγότερο συχνή εμφάνιση σε όλες τις εξεταζόμενες λέξεις, με εξαίρεση τη λέξη *η παράμετρος*. Ωστόσο, το αποτέλεσμα του t-test δείχνει ότι δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο αριθμών ($p = .053 > .05$). Με βάση τον πίνακα ο τύπος *η περίοδος* κατέχει τη μέγιστη τιμή (4.175 εμφανίσεις), ενώ την ελάχιστη ο τύπος *οι διάμετροι* του πληθυντικού αριθμού (8 εμφανίσεις). Όπως θα δούμε παρακάτω, στον πληθυντικό εντοπίζεται και ο [-λόγιος] τύπος σε -ες μόνο σε 7 περιπτώσεις, που προέρχονται κυρίως από τις νεοελληνικές διαλέκτους.

Γενικά, όπως καταδεικνύεται από τα αποτελέσματα των ηλεκτρονικών μας αναζητήσεων στο σώμα του ΕΘΕΓ, οι λόγιοι τύποι χρησιμοποιούνται σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τους μεταγενέστερους, ειδικά στον πληθυντικό αριθμό, χωρίς το γλωσσικό συγκείμενό τους να είναι υψηλού ύφους ή χωρίς να εμφανίζονται μέσα σε στερεότυπες λόγιες εκφράσεις. Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται οι εμφανίσεις ορισμένων τύπων στο σώμα κειμένων ΕΘΕΓ, οι οποίοι εξετάζονται ανά κειμενικό είδος μετά τη συγκέντρωση δεδομένων του γραπτού λόγου:

Ονόματα	Τύπος	Επίσημα κείμενα	Επιστημονικά/ εκπαιδευτικά περιοδικά	Λογοτεχνία	Συζήτηση	Άλλα	Σύνολο εμφανίσεων
περίοδος	2274	1010	156	99	232	404	4175
περίοδοι	181	62	16	4	24	22	309
οδός	1128	271	47	77	54	204	1781
οδοί	95	14	11	1	3	13	137
ψήφος	644	384	8	1	98	206	1341
ψήφοι	362	110	2	6	21	54	555
ήπειρος	98	10	3	5	8	23	147
ήπειροι	12	0	0	0	5	3	20
νόσος	396	48	90	6	5	73	618
νόσοι	37	12	10	0	0	3	62
παράμετρος	350	74	21	3	30	28	506
παράμετροι	383	70	35	6	17	25	536
επέτειος	404	26	12	9	25	123	599
επέτειοι	33	0	2	1	5	10	51
λεωφόρος	276	39	3	25	17	79	439
λεωφόροι	24	2	2	3	2	4	37
νήσος	103	17	4	8	4	18	154
νήσοι	75	9	3	1	3	10	101
διάμετρος	167	1	18	5	1	46	238
διάμετροι	6	0	2	0	0	0	8

Πίνακας 11: Εξεταζόμενοι τύποι ανά κειμενικό είδος (θηλυκά σε -ος)

Με βάση τους παραπάνω πίνακες, στην ονομαστική ενικού έχει επικρατήσει η αρχαϊκή κατάληξη σε -ος και δεν παρουσιάζεται διπλοτυπία. Παρατηρούμε, επίσης, πως ο λόγιος χαρακτήρας των συγκεκριμένων ονομάτων επικρατεί κυρίως σε ειδησεογραφικά (65%) και επίσημα κείμενα (11%). Ωστόσο, η αρσενική κατάληξη διακρίνουμε να προκαλεί σύγχυση στους ομιλητές και τα θηλυκά ονόματα να λειτουργούν μερικές φορές ως αρσενικά. Πιο αναλυτικά, ιδιαίτερα στα ουσιαστικά με υψηλή συχνότητα εμφάνισης, διαπιστώνουμε ότι υπάρχει η προτίμηση χρήσης επιθετικών προσδιορισμών με κατάληξη -ος (π.χ. *καρποφόρος περίοδος* αντί *καρποφόρα*, *παρακαμπτήριος οδός* αντί *παρακαμπτήρια*). Πρόκειται για δικατάληκτα τριγενή επίθετα που έχουν επιβιώσει από την αρχαία ελληνική, όμως πλέον έχουν αναπτύξει το θηλυκό γένος με αντίστοιχη κατάληξη (-η & -α). Ίσως ένας από τους

λόγους της χρήσης του αρσενικού προσδιοριστή συνδέεται με τη δημιουργία και τη παγίωση ορισμένων στερεότυπων φράσεων, όπως για παράδειγμα *Βόρειος Ήπειρος* (15 εμφανίσεις) αντί *Βόρεια Ήπειρος* (11 εμφανίσεις).

- 1) *Αυτό συνέβαινε γιατί αρκετές φορές το υπουργείο Οικονομικών, λίγες μέρες πριν αρχίσει να υπολογίζεται η τοκοφόρος περίοδος των ομολόγων, προχωρούσε διοικητικά στη μείωση του επιτοκίου των εντόκων.*(εφημερίδα «Ελευθεροτυπία», 1997/11/02)
- 2) - *Από τη Βόρειο Ήπειρο, διόρθωσε ο Σωκράτης.- Καθίστε, καθίστε. - Ήπειρος δεν είναι η Βόρειος Ήπειρος;* (Το τελευταίο καναρίνι, Τ.Κωτσιάς, 1995)

Συντακτικά, ο λόγιος τύπος της ονομαστικής ακολουθείται από συμπληρώματα δημιουργώντας ονοματικά σύνολα, που δέχονται συμπλήρωμα σε γενική σχηματίζοντας ενίοτε στερεότυπες ονομαστικές φράσεις (π.χ. *ψήφος εμπιστοσύνης*). Σημαντικό είναι να σημειώσουμε ότι η χρήση στερεότυπων φράσεων δεν εξαρτάται απόλυτα από το ύφος ή το λεξιλόγιο των κειμένων, καθώς τις συναντάμε σε περιβάλλοντα με σοβαρό, αλλά και απλό, καθημερινό ύφος. Αναμφίβολα, όμως, η επιβίωση της ονομαστικής σε -ος οφείλεται εν μέρει σε συντηρητικές συμφράσεις, όπως για παράδειγμα *περίοδος χάριτος* (βλ. παράδειγμα 3), *στεφανιαία νόσος* (βλ. παράδειγμα 4), *γηραιά ήπειρος*, κ.ά., όπου και το επίθετο φαίνεται να διατηρεί το λόγιο χαρακτήρα του. Ας μη ξεχνάμε ότι ορισμένες από αυτές τις συναντάμε και το προηγούμενο αιώνα σε ακαδημαϊκά κείμενα (π.χ.... *Έξ ἄλλου στεφανιαία νόσος διεγινώσκετο ὅταν ὑπῆρχον.*[1978]).

- 3) *Με αυτήν ο ειρηνοδίκης Ορέστης Καραφωτιάς αποφαινεται ότι πρέπει να δοθεί περίοδος χάριτος για την αποπληρωμή στεγαστικού δανείου σε 44χρονη χήρα, μητέρα ανήλικου παιδιού,..* (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, 2021/02/05)
- 4) *Σύμφωνα με στατιστικές, η στεφανιαία νόσος κοστίζει στη Βρετανία 10 δισεκατομμύρια λίρες το χρόνο, ενώ η νέα θεραπευτική αγωγή κοστίζει μια μόνο λίρα για κάθε ασθενή την ημέρα.* (<https://www.care.gr>)

Σε αντίθεση με τον ενικό αριθμό, η επιλογή ενός αρσενικού προσδιοριστή για ένα θηλυκό όνομα είναι πιο έντονη στον πληθυντικό αριθμό, κάτι που αποδεικνύεται από την αναζήτησή μας. Η ονομαστική σε -οι δέχεται κανονικά προσδιοριστή σε θηλυκό γένος (π.χ. *βασικές παράμετροι*), ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις προηγείται του ονόματος επιθετικός προσδιορισμός με κατάληξη -οι αντί -ες, γεγονός που προφανώς

οφείλεται στην επίδραση της κατάληξης *-οι* των πολυπληθέστερων αρσενικών και έρχεται σε απόκλιση με το γραμματικό γένος των ονομάτων (βλ. παράδειγμα 5). Η διατήρηση της κατάληξης *-οι* των αρσενικών στα θηλυκά δευτερόκλιτα ουσιαστικά αναδεικνύει ότι η μορφολογία των θηλυκών προκαλεί σύγχυση στους ομιλητές της Ελληνικής, οι οποίοι χρησιμοποιούν λανθασμένο γένος στους επιθετικούς προσδιορισμούς (π.χ. *περιφερειακοί/παγκόσμιοι* αντί *περιφερειακές/παγκόσμιες*) είτε στον γραπτό λόγο είτε στον προφορικό (το διακρίνουμε σε καταγεγραμμένες ομιλίες). Μάλιστα, σε κείμενο του 1943 εμφανίζεται αντίστοιχο σχήμα *Όδοι κατασκευασμένοι - Όδοι βαταί..*, όπου εμφανίζονται δύο προσδιοριστές, ένας αρσενικού γένους (*κατασκευασμένοι*), ένας θηλυκού γένους (*βαταί*) και ίδιο προσδιοριζόμενο ουσιαστικό.

- 5) *Ακόμα και όταν δραστηριοποιείσαι σε μια χώρα με ένα πολύ ισχυρό νομικό πλαίσιο και ανεπτυγμένους και σταθερούς θεσμούς, υπάρχουν πολλά εμπόδια στην επιτυχία, πολλοί απρόβλεπτοι κίνδυνοι και άγνωστοι παράμετροι.* (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, Ομιλία/Διάλεξη, 2021/02/05)
- 6) *Οι περιφερειακοί λεωφόροι και του Πειραιά και της Αθήνας -η παραλιακή, η Ποσειδώνος, η Ανδρέα Παπανδρέου- οι διαπλατύνσεις και οι βελτιώσεις είναι τεράστια έργα.* (Πρακτικά Βουλής, Ι' περίοδος (Προεδρευόμενης Δημοκρατίας), Σύνοδος Γ', Συνεδρίαση ΠΔ', Βουλή των Ελλήνων, 2003/03/06)

Σε αντίθεση με την ονομαστική ενικού που διατηρεί τη λόγια κατάληξη *-ος*, στην ονομαστική πληθυντικού εντοπίζεται αντίστοιχος νεοελληνικός τύπος με κατάληξη *-ες*. Ειδικότερα, σε 5 περιπτώσεις (βλ. παράδειγμα 7) εντοπίζεται η νεοελληνική ονομαστική χωρίς να υπάρχει κάποια σημασιολογική αλλαγή ή υφολογική διαφοροποίηση. Αυτή η άποψη έρχεται σε αντίθεση με τον ισχυρισμό των Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton (σελ.84) ότι εμφανίζεται κυρίως για χιουμοριστικούς λόγους. Εκτός του ονόματος *η περίοδος*, που καλύπτει περίπου το 31% της παρούσας έρευνας, ο τύπος σε *-ες* συναντάται και στο χαμηλής συχνότητας όνομα *η επέτειος* (βλ. παράδειγμα 8) στο πλαίσιο ενός λογοτεχνικού βιβλίου. Μικρή σημασιολογική διαφορά υπάρχει στην επιλογή του μοναδικού τύπου *νήσες* αντί *νήσοι* (π.χ. *γεωργός, από τις Νήσες Ημαθίας*), μία ονομασία που περιορίζεται σε ένα χωριό και αναφέρεται μάλλον σε νησίδες ή διασκορπισμένα σπίτια και όχι σε νησιά. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως στο Διαχρονικό Σώμα δεν εμφανίζεται ο νεοελληνικός τύπος σε κάποιο από τα εξεταζόμενα ουσιαστικά.

- 7) Μίλησε για την Γυάρο όπου οι εξόριστοι στην πρώτη περίοδο λειτουργίας της, ανέρχονταν σε 18.000, ενώ συνολικά, μαζί με τις άλλες δύο περίοδες λειτουργίας της ως το 1974 ξεπέρασαν τις 25.000... (<https://atexnos.gr/>, 2021)
- 8) Είναι τα βιβλία αυτά συγκέντρωση των άρθρων που έγραψε κατά καιρούς, οι λόγοι που εξεφώνησε σε ποικίλες επέτειες ή ευκαιρίες, πολιτικού, οικονομικού, ή στρατιωτικού περιεχομένου. (Ξένοι λογοτέχνες, Ε.Αλεξίου, 1984, Εκδόσεις Καστανιώτη)

Με βάση τα παραπάνω δεδομένα και τις περιπτώσεις που συναντάμε στα σώματα κειμένων συμπεραίνουμε πως ο λόγιος χαρακτήρας των θηλυκών σε -ος είναι έντονος, τουλάχιστον στον γραπτό λόγο, αν και υπάρχουν και νεότεροι (μετακλασικοί, μεσαιωνικοί κτλ.) τύποι σε μικρότερο βαθμό. Επίσης, στα περισσότερα ουσιαστικά (8 από τα 10) απουσιάζει ο μεταγενέστερος τύπος σε -ες του πληθυντικού αριθμού και οι ομιλητές χρησιμοποιούν την παραδεδομένη κατάληξη, σε αντίθεση με την αναφορά του στα εγχειρίδια γραμματικής. Συνοψίζοντας, από την αναζήτηση στα σώματα κειμένων διαπιστώνουμε τα εξής σχετικά με τα θηλυκά ουσιαστικά σε -ος και τη διπλοτυπία που υποστηρίζουν οι γραμματικές:

1. Στην ονομαστική ενικού, υπάρχει πλήρης επικράτηση της λόγιας κατάληξης -ος τόσο στον γραπτό όσο και στον προφορικό λόγο. Αυτό το διαπιστώνουμε λόγω της υψηλής συχνότητας, ακόμη και σε περιβάλλοντα όπου δεν κυριαρχεί το λόγιο στοιχείο.
2. Η λόγια κατάληξη -οι στον πληθυντικό αριθμό των θηλυκών ουσιαστικών φαίνεται να έχει συμβάλει στη λανθασμένη επιλογή επιθετικών προσδιορισμών σε αρσενικό γένος από τους ομιλητές της Νέας Ελληνικής, με αποτέλεσμα να δημιουργείται σύγχυση όσον αφορά το γραμματικό γένος.
3. Στον πληθυντικό αριθμό, ο λόγιος τύπος σε -οι υπερισχύει έναντι της περισσότερο δημώδους και μεταγενέστερης κατάληξης σε -ες, σύμφωνα και με όσα αναφέρουν και οι σχολικές γραμματικές. Οι τύποι σε -ες εμφανίζονται σε πολύ μικρή συχνότητα σε συγκεκριμένες λέξεις και δεν προτιμώνται από τους ομιλητές της ελληνικής γλώσσας, καθώς δεν εντοπίζονται στο σύνολο των θηλυκών αυτής της ομάδας.

6.3. Θηλυκά ουσιαστικά σε -ω

Τα ισοσύλλαβα θηλυκά ουσιαστικά σε -ω αποτελούν μία ιδιαίτερη κατηγορία του ονοματικού συστήματος. Περιλαμβάνουν κύρια ονόματα και υποκοριστικά (π.χ. *Καλυψώ, Λητώ, Ηρώ*, κ.ά.), αλλά και αφηρημένα ουσιαστικά (π.χ. *φειδώ, πειθώ*). Τα ονόματα αυτά δεν έχουν πληθυντικό αριθμό και συναντώνται σε μειωμένη συχνότητα. Εμφανίζουν διπλοτυπία στη γενική ενικού αριθμού (π.χ. *πειθώς & πειθούς*), αποτέλεσμα της μη πλήρους προσαρμογής τους στα πρότυπα της σύγχρονης μορφολογίας της ελληνικής γλώσσας.

6.3.1. Διαχρονική εξέλιξη

Στην αρχαία ελληνική, τα ουσιαστικά της συγκεκριμένης κατηγορίας με ρίζα *οι- τείνουν να εμφανίζονται ως μεταρηματικά αφηρημένα ουσιαστικά θηλυκού γένους (π.χ. *φείδομαι > φειδώ, λέχομαι > λεχώ*, κ.ά.), αλλά και ως συσχετιστικά ουσιαστικά ονοματικά παράγωγα θηλυκού γένους που αναφέρονται συνήθως σε ονόματα γυναικών (π.χ. *γοργός > Γοργώ, κάλλιστος > Καλλιστώ*, κ.ά.) (Yates, 2019, σ. 206). Στην αττική διάλεκτο, όπου συναντάμε μόνο τον ενικό αριθμό, παρουσιάζονται στο κλιτικό παράδειγμα οι αναμενόμενες μορφές, για παράδειγμα ονομ. *Λητώ*, κλητ. *Λητοῖ*, αιτ. *Λητώ*, γεν. *Λητοῦς*, δοτ. *Λητοῖ*²⁶ (Chantraine, 1984, σ. 90). Η ομάδα των ουσιαστικών σε -ω (γεν. -οος/-ους) περιλαμβάνει μόνο θηλυκά, μερικά από τα οποία είναι κύρια ονόματα, ονόματα περιοχών αλλά και αφηρημένα ουσιαστικά. Κατά την περίοδο της Κοινής, στην ονομαστική διατηρούν το ισχυρό θέμα -ω χωρίς καμία κατάληξη, ενώ σχηματίζουν τη γενική ενικού με την κατάληξη -ως και -ους. Συναντάμε οξύτονα κύρια ονόματα ήδη από την ελληνιστική περίοδο, ενώ τα αφηρημένα ουσιαστικά (π.χ. *ήχώ, πειθώ*) δε διασώζονται στη μεσαιωνική ελληνική, τουλάχιστον στα κείμενα που πλησιάζουν κάπως περισσότερο στη γλώσσα της καθομιλουμένης (Holton, και συν., 2019, σ. 575).

Κατά τη μεσαιωνική περίοδο, τα οξύτονα ονόματα που τείνουν να ακολουθούν ένα συντηρητικό κλιτικό παράδειγμα (γεν. σε -ους) εντοπίζονται γεωγραφικά σε σημαντικό βαθμό στα Επτάνησα και τη Πελοπόννησο. Στα γραπτά κείμενα όμως παρατηρούμε

²⁶ Επομένως, πρόκειται για θηλυκά με διφθογγικό θέμα σε -oj-, ενώ η κατάληξη, όπως εμφανίζεται, προέκυψε από μεταπτωτική (εν)αλλαγή του *-eῖ/-οῖ και με έκταση στην ονομαστική ενικού (π.χ. *πειθώ*) και -οι- στις υπόλοιπες πτώσεις (π.χ. αιτ. *πειθώ* < *πειθο(j)α, γεν. *πειθοῦς* < *πειθο(j)ος*) (Palmer, 2015, σ. 352).

πλέον μία ποικιλομορφία όσον αφορά την ονομαστική ενικού, καθώς εμφανίζονται οι καταλήξεις *-ώ/-ω*,²⁷ αλλά και *-ως* (π.χ. *χήρα ή Δρακοντώ* [1338, Άθως], *έγώ ή Ζαφείρω*²⁸ [1606, Σέρρες], *παρεστάθη ή Κάλλως* [1668, Σιάτιστα]). Είναι, ωστόσο, συζητήσιμο το κατά πόσο τα βαρύτονα, κατά βάση παροξύτονα σε *-ω* (*Μάρω, Φρόσω* κτλ), μπορούν να σχετιστούν με τα αρχαιοπρεπή οξύτονα τύπου *Σαφρώ*. Οι παροξύτονοι τύποι σε *-ω* θα πρέπει να σχετιστούν ίσως, τουλάχιστον αρχικά, με τα μετακλασικά θηλυκά δευτερόκλιτα *-ο* (η διαφορετική ορθογραφία *-ο* vs. *-ω* δεν έχει καμία φωνολογική σημασία πλέον), τα οποία δηλαδή συχνά επιβίωσαν χωρίς το τελικό *-ς* (π.χ. *η άμμο*) που εκλαμβάνεται ως δείκτης του αρσενικού γένους σε πολλές περιπτώσεις (βλ. όμως και υποσημ. 26). Από την άλλη, το τελικό *-ς* πιθανώς φανερώνει μία αλληλεπίδραση ανάμεσα στα ουσιαστικά σε *-ω* και *-ος*. Επιπλέον, στη γενική ενικού μαρτυρούνται οι καταλήξεις *-ως* (π.χ. *τῆς έγγονιάς μου τῆς Μήλως* [1659, Παξοί], και *-ους*²⁹ σε οξύτονα ονόματα (π.χ. *τὰ δίκαια τῆς Ρεπανοῦς* [1322/3, Άθως]), κυρίως σε κείμενα υψηλού ύφους, αλλά και σε βαρύτονα (π.χ. *τῆς Πάνους* [1611, Ιωάννινα], *τῆς Ζαφύρους* [1696]), γεγονός που προέκυψε είτε λόγω της ανύψωσης φωνηέντος είτε της επίδρασης των οξύτονων θηλυκών ουσιαστικών. Από την άλλη, η αιτιατική πτώση λήγει σε *-ω* (π.χ. *έχει έγγονήν Εύγενώ* (15^{ος} αι., Λήμνος)), ενώ στα παροξύτονα συναντάμε συχνά τη προσθήκη ενός τελικού *-ν* (π.χ. *τὴν πρώτην έλεγαν Μάρων* (15^{ος} αι., Κύπρος)).

Παρά την ποικιλομορφία που παρατηρούμε σε (πιο) δημόδη και μη κείμενα, οι καταλήξεις της αττικής διαλέκτου φαίνεται ότι επιβίωσαν³⁰ (πβ. όμως και τις διαλεκτικές διαφοροποιήσεις), αν και πρόκειται για μία μη παραγωγική και περιορισμένη ομάδα ουσιαστικών. Τα διπλόθεμα ουσιαστικά σε *-ω* στην Πρότυπη Νέα Ελληνική διατηρούν το κλιτικό παράδειγμα της αττικής διαλέκτου, αλλά, όπως θα

²⁷ Οι Holton, και συν. (2019, σ. 575) εξετάζουν στην ίδια ενότητα τόσο τα οξύτονα όσο και τα παροξύτονα κατατάσσοντας τα στην ίδια κατηγορία, καθώς τη Μεσαιωνική περίοδο ανέπτυξαν τους ίδιους τύπους, με τη διαφορά ότι τα πρώτα κληρονομήθηκαν από τα αρχαία ελληνικά, ενώ τα παροξύτονα αποτελούν νεότεροι σχηματισμοί επηρεασμένοι από Σλαβικά ονόματα σε *-ο*.

²⁸ Εδώ παρατηρούμε τον 17^ο αιώνα την εμφάνιση βαρύτονου ονόματος σε *-ω*. Ο Α. Μπούτουρας (*Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα ιστορικά και γλωσσικά ερμηνευόμενα*, 1912) αναφέρει ότι το όνομα *Ζαφείρω* έχει και άλλες παραλλαγές αναλόγως τη εκάστοτε τοπική διάλεκτο, π.χ. *Ζαφειρώ* (Ηπειρος), *Ζαφειριώ* (Πόντος).

²⁹ Στη γραμματική του Κριτόπουλου [1924] συναντάμε το τύπο της γενικής *-ου* (χωρίς το τελικό *-ς*), δηλαδή *ή Λητώ, τῆς Λητοῦ ... αντί ή Λητώ, Λητοῦς*, ενώ πολύ σπάνια εντοπίζουμε και τη κατάληξη *-ωνος* (π.χ. *τῆς Μάρωνος* [1678, Ικαρία])

³⁰ Λόγω της μακροχρόνιας κοινωνικής διγλωσσίας κάποιοι τύποι μπορεί να μην ήταν σε πραγματική χρήση στην ομιλούμενη γλώσσα ή τουλάχιστον σε κάποιες πτώσεις.

δούμε και παρακάτω, διατήρησαν στη γενική τον τύπο *-ως* που ανέπτυξε κατά τη μεσαιωνική περίοδο, προφανώς αναλογικά προς την ονομαστική, όπως και σε άλλα θηλυκά κλιτικά παραδείγματα (π.χ. *Μαρία* : γεν. *Μαρίας* :: *Μάρω* : γεν. *x*, όπου *x* = *Μάρως*).

6.3.2. Σχολικές γραμματικές & γραμματικές αναφορές

Ο Μ. Τριανταφυλλίδης στη νεοελληνική γραμματική του περιλαμβάνει τα θηλυκά σε *-ω* και αναφέρεται στα οξύτονα κύρια γυναικεία ονόματα, για παράδειγμα *η Αργυρώ*, *η Καλυψώ*, και προσηγορικά, για παράδειγμα *η ηχώ*, κ.ά., καθώς και τα βαρύτονα κύρια ονόματα, για παράδειγμα *η Φρόσω*, *η Μέλω*, κ.ά. Ο τύπος της γενικής *-ους* δεν αναφέρεται στο εγχειρίδιο ούτε ως δεύτερη επιλογή ούτε στις παρατηρήσεις. Αντίθετα, στη σύγχρονη Γραμματική του Γυμνασίου (Χατζησαββίδης και Χατζησαββίδη 2011, σελ.41) τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας διακρίνονται σε δύο κατηγορίες, ανάλογα με τον τρόπο με τον οποίο σχηματίζουν τη γενική πτώση, σε *-ους* ή *-ως*. Μάλιστα, τονίζεται πως σε ορισμένα ουσιαστικά εμφανίζεται διπλοτυπία στη γενική ενικού. Υπάρχει σημείωση πως ο τύπος σε *-ους* συγκεκριμένα, εμφανίζεται σε περιβάλλον τυπικού ύφους, ενώ ο τύπος σε *-ως* σε οικείο ύφος.

Όσον αφορά τη γραμματική των δύο τελευταίων τάξεων του Δημοτικού, παρατηρούμε τα κλιτικά παραδείγματα για τα παροξύτονα και τα οξύτονα, στα οποία προτάσσεται η γενική σε *-ους*, ενώ ο τύπος σε *-ως* συναντάται σε υποσημείωση. Οι Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton (2016, σ. 63) θεωρούν ότι δεν υπάρχει διτυπία, αλλά ότι υπάρχουν δύο σχήματα κλίσης, τα οποία διαφέρουν ως προς τη γενική πτώση (*-ως/-ους*), παρόλο που ορισμένα ουσιαστικά όπως για παράδειγμα *η Αητώ*, μπορούν να εναλλάσσουν και τις δύο καταλήξεις. Από την άλλη, στη γραμματική των Κλαίρη & Μπαμπινιώτη δε γίνεται καμία αναφορά στα θηλυκά σε *-ω* και απουσιάζει το κλιτικό τους παράδειγμα από τον συνολικό πίνακα στο Παράρτημα.

	Νεοελληνική Γραμματική (Μ. Τριανταφυλλίδης)	Γραμματική Ε΄ & ΣΤ΄ Δημοτικού	Γραμματική Γυμνασίου (Χατζησαββ.)	Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας (2016)	Γραμματική της νέας Ελληνικής (Κλαίρης – Μπαμπινιώτης)
Ον. εν.	η Αργυρώ	η ηχώ	η πειθώ	η Φρόσω	-
Γεν. εν.	της Αργυρώς	της ηχούς	της πειθούς	της Φρόσως	-
Αιτ. εν.	την Αργυρώ	την ηχώ	τη πειθώ	τη Φρόσω	-

Πίνακας 12: Παρουσίαση των βασικών πτώσεων στις γραμματικές (θηλυκά σε *-ω*)

Έπειτα από τη συγκριτική αποτίμηση των γραμματικών της ΚΝΕ, διαπιστώνουμε ότι όλες, εκτός του Μ. Τριανταφυλλίδη, παρουσιάζουν μία σχετική αμηχανία όσον αφορά τα θηλυκά σε -ω. Βέβαια, σημειώνουν τη διπλοτυπία που υπάρχει στη γενική πτώση του ενικού αριθμού (-ως & -ους), σε ορισμένα όμως ουσιαστικά. Με άλλα λόγια, δεν παρατίθεται ένα τυποποιημένο κλιτικό παράδειγμα ή κάποια κατηγοριοποίηση των ονομάτων, κύριων και κοινών. Δεδομένης της άποψης ότι η χρήση τους εξαρτάται από το ύφος του συγκεκριμένου (οικείο-τυπικό), θα εξετάσουμε παρακάτω μέσω ορισμένων παραδειγμάτων αν αυτό ισχύει στο σύγχρονο νεοελληνικό λόγο και αν θα μπορούσαμε να ομαδοποιήσουμε τα ονόματα σε υποκατηγορίες.

6.3.3. Σώματα κειμένων

Σκοπός της αναζήτησης στα σώματα κειμένων (ΕΘΕΓ, Πύλη του ΚΕΓ & ΣΕΚ20) είναι η ανάδειξη της μορφολογικής ποικιλίας των θηλυκών ουσιαστικών σε -ω. Συγκεκριμένα, πρόκειται για μία κατηγορία λέξεων με περιορισμένη χρήση και αριθμό ουσιαστικών, στα οποία περιλαμβάνονται κύρια ονόματα προερχόμενα από την αρχαιοελληνική, νεοελληνικά κύρια ονόματα και λίγα κοινά ονόματα. Πιο αναλυτικά, με τη βοήθεια του Λεξικού της Νέας Ελληνικής Γλώσσας του Γ.Μπαμπινιώτη και του Αντίστροφου Λεξικού (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη) καταγράψαμε συνολικά 70 ονόματα σε -ω, μεταξύ των οποίων 4 προσηγορικά οξύτονα ονόματα (π.χ. η *πειθώ*, η *φειδώ*, η *λεχώ*, η *ηχώ*) και 41 βαρύτονα ονόματα παράγωγα με το επίθημα -ω (π.χ. η *μπάμπω*, η *παλάβω*, κ.ά.). Επίσης, περιλαμβάνονται 19 κύρια αρχαιοπρεπή ονόματα, όλα οξύτονα, (π.χ. η *Σαπφώ*, η *Κλειώ*, κ.ά.), αλλά και 6 κύρια νεοελληνικά ονόματα, όλα βαρύτονα (π.χ. η *Διαμάντω*, η *Μόρφω*, κ.ά.). Με βάση τα δεδομένα που μας παρέχουν τα λεξικά, τα προσηγορικά λόγια θηλυκά ουσιαστικά που έχουν διασωθεί από την Αρχαία Ελληνική είναι ελάχιστα, ενώ περισσότερα είναι τα κύρια αρχαιοπρεπή ονόματα που χρησιμοποιούνται στον νεοελληνικό λόγο. Από την άλλη, ένας μεγάλος αριθμός κοινών ονομάτων έχει προκύψει με προσθήκη του επιθήματος -ω (π.χ. *μαυρούκω* < *μαύρος*), ενώ τα κύρια γυναικεία ονόματα σε -ω της νεότερης γλωσσικής παράδοσης που έχουν καταγράψει είναι περιορισμένα.

Στον πίνακα που ακολουθεί παρατίθενται δειγματοληπτικά ορισμένα από τα ονόματα της συγκεκριμένης κατηγορίας, οξύτονα και βαρύτονα, κύρια και κοινά, από το σώμα κειμένων του ΕΘΕΓ, της Πύλης του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας αλλά και το Σώμα Ελληνικών Κειμένων του 20^{ου} αιώνα. Τα ονόματα προς εξέταση προέρχονται από το σύνολο των ευρημάτων στα προαναφερθέντα λεξικά και έχουν επιλεγθεί με κριτήριο

την εμφάνισή τους ως παραδείγματα στα εγχειρίδια γραμματικής αλλά και τη σχετικά υψηλή συχνότητα τους στα σώματα κειμένων. Εστιάζουμε κυρίως στη γενική πτώση, στην οποία οι γραμματικές της ΚΝΕ σημειώνουν ότι εμφανίζονται δύο τύποι, ο λόγιος σε *-ους* και μη λόγιος *-ως*. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον αποτελεί η διτυπία που παρουσιάζουν στη γενική ενικού τα οξύτονα ονόματα σε αντίθεση με τα αντίστοιχα βαρύτονα, τα οποία αναφέρονται κυρίως για λόγους σύγκρισης³¹.

Λέξη (σε γενική)	Συχνότητα (ΕΘΕΓ)	%	Συχνότητα (ΣΕΚ20)	%	Συχνότητα (Πύλη Κεγ)	%
Κοινά ονόματα (οξύτονα & βαρύτονα)						
1. πειθούς	134	0,00014%	2	0,00010%	11	0,00016%
2. ηχούς	8	0,00001%	0	0,00000%	0	0,00000%
3. φειδούς	2	0,00000%	3	0,00015%	0	0,00000%
4. βάβως	1	0,00000%	0	0,00000%	0	0,00000%
5. θειάκως	2	0,00000%	0	0,00000%	0	0,00000%
6. μπάμπως	4	0,00000%	0	0,00000%	0	0,00000%
Κύρια ονόματα (οξύτονα & βαρύτονα)						
7. Θεανώς	10	0,00001%	0	0,00000%	1	0,00001%
Θεανούς	5	0,00001%	0	0,00000%	0	0,00000%
8. Κλειώς	16	0,00002%	0	0,00000%	0	0,00000%
Κλειούς	11	0,00001%	0	0,00000%	0	0,00000%
9. Μυρτώς	31	0,00003%	0	0,00000%	0	0,00000%
Μυρτούς	1	0,00000%	0	0,00000%	0	0,00000%
10. Σαπφώς	10	0,00001%	0	0,00000%	1	0,00001%
Σαπφούς	92	0,00010%	0	0,00000%	13	0,00019%
11. Διαμάντω	31	0,00003%	0	0,00000%	0	0,00000%
12. Φρόσως	18	0,00002%	0	0,00000%	0	0,00000%
13. Γκόλφως	4	0,00000%	0	0,00000%	0	0,00000%
14. Χάιδως	3	0,00000%	0	0,00000%	0	0,00000%

Πίνακας 13: Αποτελέσματα αναζήτησης σε σώματα κειμένων (θηλυκά σε -ω)

Αρχικά, από την αναζήτηση στα σώματα κειμένων παρατηρούμε πως η διτυπία που αναφέρουν οι γραμματικές της ΚΝΕ στα προσηγορικά λόγια ουσιαστικά δεν ισχύει, καθώς εντοπίζεται μόνο η γενική σε *-ως* και όχι σε *-ους*. Αντίθετα, τα αρχαιοπρεπή

³¹ Οι υπερδιορθώσεις δεν ανήκουν στην ίδια κατηγορία με τους νεοαττικισμούς και τις επιβιώσεις, λ.χ. το νέο-καθαρευουσιάνικο *Αργυρούς* δεν είναι ίδια περίπτωση με το *Σαπφούς*.

κύρια ονόματα εμφανίζουν και τις δύο καταλήξεις στη γενική (π.χ. της Σαπφώς & Σαπφούς), ακόμη και εκείνα που παρουσιάζουν μικρή συχνότητα. Τα ονόματα που έχουν δημιουργηθεί μεταγενέστερα (π.χ. η Φρόσω) χωρίς την επίδραση του αρχαϊκού κλιτικού παραδείγματος και τα παράγωγα λαϊκότερα ουσιαστικά (π.χ. κακίστρω) σχηματίζουν μόνο τον νεοελληνικό τύπο στα σώματα κειμένων. Στον παρακάτω πίνακα συνοψίζεται η συχνότητα εμφάνισης της γενικής πτώσης σε -ως και -ους ανά κειμενικό είδος:

Ονόματα (σε γενική)	Τύπος	Επίσημα κείμενα ³²	Επιστημονικά/ εκπαιδευτικά περιοδικά	Λογοτεχνία	Συζήτηση	Άλλα	Σύνολο εμφανίσεων
ΟΞΥΤΟΝΑ							
<u>Κοινά ονόματα</u>							
1. πειθούς	64	22	5	6	9	29	135
2. ηχούς	6	-	-	4	-	2	16
3. φειδούς	2	-	-	-	-	-	2
<u>Κύρια (αρχαιοπρεπή)</u>							
4. Θεανώς	6	2	-	1	-	1	10
Θεανούς	2	1	-	-	-	2	5
5. Κλειώς	4	-	-	12	-	-	16
Κλειούς	8	2	-	1	-	-	11
6. Μυρτώς	16	-	-	4	3	5	28
Μυρτούς	1	-	-	-	-	-	1
7. Σαπφώς	7	-	-	-	-	3	10
Σαπφούς	79	-	-	-	1	12	92
ΒΑΡΥΤΟΝΑ							
<u>Κοινά ονόματα</u>							
8. βάβως	1	-	-	-	-	-	1
9. θειάκως	2	-	-	-	-	-	2
10. μπάμπως	3	-	-	1	-	-	4
<u>Κύρια (νεοελληνικά)</u>							
11. Διαμάντ ως	1	27	2	1	-	-	31

³² Πρόκειται για νομικά έγγραφα και πρακτικά προερχόμενα από τη Βουλή των Ελλήνων.

12. Φρόσως	4	1	-	2	2	9	18
13. Γκόλφως	4	-	-	-	-	-	4
14. Χάιδως	3	-	-	-	-	-	3

Πίνακας 14: Εξεταζόμενοι τύποι ανά κειμενικό είδος (θηλυκά σε -ω)

Στις περισσότερες γραμματικές δε γίνεται κανένα σχόλιο για την υφολογική διαφοροποίηση των δύο τύπων της γενικής, όμως στη γραμματική των Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδη (2009, σελ.41) η επιλογή του λόγιου ή μη λόγιου τύπου αποδίδεται στον ομιλητή και το ύφος που θέλει να ακολουθήσει στον λόγο του. Σύμφωνα με τη παραπάνω άποψη, η παρουσία του τύπου σε -ους απαιτεί ένα επίσημο, σοβαρό ύφος, ενώ ο τύπος σε -ως συναντάται περισσότερο σε ένα οικείο, πιο καθημερινό ύφος. Προκειμένου να εξετάσουμε τη συγκεκριμένη θέση, είναι χρήσιμο να παρατηρήσουμε λεπτομερώς τα δεδομένα από τα σώματα κειμένων.

Όπως διαπιστώνουμε από τους παραπάνω πίνακες, στα οξύτονα λόγια κοινά ουσιαστικά εντοπίζεται μόνο η λόγια γενική (π.χ. της ηχούς) και δε συναντάται ο νεοελληνικός τύπος που αναφέρεται στις γραμματικές (π.χ. της ηχώς). Για παράδειγμα, η υψηλής συχνότητας εμφάνιση γενική (262 περιπτώσεις) φαίνεται να προτιμάται σε κείμενα έκδηλου κύρους και ενημερωτικά άρθρα (71%) και επομένως συνδέεται με πιο επίσημα περιβάλλοντα. Ίσως ένας από τους λόγους της συχνής χρήσης του λόγιου τύπου στον λόγο είναι η δημιουργία και η διατήρηση ορισμένων στερεότυπων εκφράσεων, όπως για παράδειγμα μέσα πειθούς³³ (βλ. παράδειγμα 1), δύναμη της πειθούς (βλ. παράδειγμα 2) ή εμπρόθετων πάγων φράσεων, όπως δια της πειθούς (βλ. παράδειγμα 3), για να δηλωθεί ο τρόπος.

- 1) *Με ποιους τρόπους και μέσα πειθούς και με ποιον τρόπο ανάπτυξης δομείται η τέταρτη παράγραφος του κειμένου;* (Διαδίκτυο, <https://atexnos.gr/>, 2022/03/10)
- 2) *Ανέκαθεν προβληματικές, επισφαλείς και ευαίσθητες οι σχέσεις Κράτους και Εκκλησίας δεν ρυθμίζονται αποφασιστικά με τη δύναμη πειθούς του πρωθυπουργού ή την καλή προαίρεση του ιεράρχη.* (Αναγκαίος όσο ποτέ ο διαχωρισμός Κράτους- Εκκλησίας, Γ.Βότσης, εφημερίδα «Ελευθεροτυπία», 1998/05/11)
- 3) *Διεκδικεί, επομένως, όχι την απόδειξη ενός ισχυρισμού, αλλά την αποδοχή του δια της πειθούς.* («Κείμενα αντικειμενικά μαθηματικής εκπαίδευσης.»)

³³ Εξαιρείται μία περίπτωση που προέρχεται από κείμενο στη καθαρεύουσα: «... και να αρκεσθή εις τα πολιτικά μέσα της πειθούς και αν, κατά συνέπειαν, δέχεται την κατάργησιν του ΕΛΑΣ καθώς και των...»

Μάλιστα, η έκφραση *μέσο πειθούς* φαίνεται ότι προϋπήρχε σε παλαιότερα κείμενα (π.χ. *έσέβοντο, χρησιμοποιοῦντες ὡς μέσον πειθοῦς τὸ ψεῦδος καὶ τὴν ἀπάτην* [1949]), ενώ η χρήση της γενικής σε εμπρόθετες στερεότυπες φράσεις μαρτυρείται και τον προηγούμενο αιώνα (π.χ. *...ἀνάγκη τῆς μετὰ περισκέψεως καὶ φειδοῦς ἐξυγιάνσεως τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας φειδούς* [1924]). Το 40% των εμφανίσεων των παραπάνω ουσιαστικών επαναλαμβάνει ονοματικές φράσεις στον νεοελληνικό γραπτό λόγο, αποκαλύπτοντας ορισμένα μοτίβα στα οποία επιβιώνει μέχρι σήμερα. Συγκριτικά με τα βαρύτενα κοινά ουσιαστικά, παρατηρούμε πως εκείνα δεν αναπτύσσουν τη κατάληξη *-ους* και εκλείπουν από το σώμα κειμένων του προηγούμενου αιώνα. Χαρακτηριστικό τους είναι πως εντοπίζονται στα πλαίσια ενός προφορικού, καθημερινού ύφους και συνήθως ανάμεσα σε διαλεκτικούς τύπους (π.χ... *Διακονάρηδες εἶστε μωρέ παιδάκια τση θειάκως;*)

Στη συνέχεια, η επεξεργασία των δεδομένων για τα αρχαιοπρεπή γυναικεία ονόματα αναδεικνύει την εναλλαγή των δύο καταλήξεων (σε *-ους* & *-ως*). Αξίζει να παρατηρηθεί πως η άποψη ότι η επιλογή της κατάληξης *-ους* εκφράζει την πρόθεση του ομιλητή προς ένα σοβαρό, τυπικό ύφος δεν επιβεβαιώνεται από το σύνολο των περιπτώσεων στα σώματα κειμένων. Για παράδειγμα, στις 4 από τις 5 εμφανίσεις της γενικής *Θεανούς*, ο λόγιος τύπος συναντάται σε γλωσσικά περικείμενα της απλής, καθημερινής γλώσσας, για να εξυπηρετήσει τις ανάγκες ενός ειρωνικού ή περισσότερο σαρκαστικού ύφους (π.χ. *Αρχίζω να ανησυχώ για το πού βαδίζει η κυρία υπουργός. Από την τόσο βαρυσήμαντη και ουσιαστική τοποθέτηση της Θεανούς, βασισμένη σε αδιάψευστα στοιχεία, γέλασα τόσο πολύ που μου κάηκαν τα... γεμιστά.*), αλλά και η εμφάνιση του τύπου *Μυρτούς* (π.χ. *Της γιαγιάς της Μαριώς, της Μυρτούς, της Ιωάννας...*) μετά το λαϊκότροπο *Μαριώς* δείχνει πως ο λόγιος τύπος μπορεί να συνυπάρξει με το απλό ύφος της δημοτικής.

Αντίθετα, διακρίνουμε τον νεοελληνικό τύπο σε *-ως* στα αρχαιοπρεπή κύρια ονόματα σε περιβάλλοντα, όπου κυριαρχεί το επίσημο λεξιλόγιο (βλ. παράδειγμα 4), ενώ σε ποσοστό μόλις 23% των συνολικών εμφανίσεων καταγράφεται σε λογοτεχνικά κείμενα (βλ. παράδειγμα 5) σε μία απλή, λιτή γλώσσα. Από την άλλη, τα βαρύτενα λαϊκότροπα κύρια ονόματα διακρίνονται από μεγαλύτερη ομοιομορφία κατά την κλίση τους, καθώς

επικρατεί πλήρως η κατάληξη -ως και δεν αναπτύσσουν δεύτερο τύπο³⁴ στη γενική πτώση.

- 4) *Τέλος, συνεχίζεται η έκθεση ζωγραφικής της Ράνιας Καπελιάρη, γλυπτών των Αντώνη Μιχαηλίδη και Παντελή Χανδρή, ψηφιδωτών της Κλειώς Μακρή και φωτογραφιών του Πάνου Βαρδόπουλου. (εφημερίδα «Το Βήμα», 1993/11/28)*
- 5) *Εγώ τον έσπρωξα αλλά δεν μπορούσα να κάνω και πολλά γιατί εκεί ήταν ο ιδιοκτήτης και ρουφιάνος της κυρίας Κλειώς και το τελευταίο που ήθελα ήταν να με καρφώσει. (Εξομολόγηση, Ρ.Συνοδινού)*

Επιπλέον, κατά την ανάλυση των περιπτώσεων δεν παρατηρήθηκε κάποιο μοτίβο που να συνδέεται με την προτίμηση του νεοελληνικού τύπου, μάλιστα αποδεικνύεται ότι μπορεί οι δύο τύποι να εναλλάσσονται ως ισοδύναμοι απορρίπτοντας κάθε υφολογική διάκριση ανάμεσα σε λόγιο «συντηρητικό» και μη λόγιο τύπο (βλ. παράδειγμα 6 & 7). Ωστόσο, η λόγια γενική *Σαφρούς* σε ποσοστό ανώτερο του 50% εμφανίζεται ως συμπλήρωμα των λέξεων *πλατεία, οδός* παραπέμποντας προφανώς σε μια τυποποιημένη χρήση που έχει καθιερωθεί από την περίοδο της καθαρεύουσας.

- 6) *Στον μύθο αυτό υπάρχουν πολλές ασυνέπειες, είναι πάντως πιθανό η σύνδεση των δύο προσώπων να οφείλεται σε κάποιο ποίημα της Σαφρώς για τον Φάωνα που δεν σώζεται. (Λέσβος, Μ.Πάγκου, Ινστιτούτο Επεξεργασίας του Λόγου, 2003/07)*
- 7) *Από τα 47 ανθολογούμενα κείμενα, εάν εξαιρεθούν αυτά της Σαφρούς, του Αλκαίου, του Λόγγου και του Σαίξπηρ, τα περισσότερα από τα υπόλοιπα καταγράφουν τη Μυτιλήνη του 20ού αιώνα και κυρίως του πρώτου μισού. (Η ψυχή της Μυτιλήνης μέσα από 47 κείμενα, Π.Σκορδάς, εφημερίδα «Καθημερινή», 2005/05/15)*

Με βάση τα παραπάνω δεδομένα και τα παραδείγματα από τα σώματα κειμένων (και λαμβάνοντας υπ' όψιν και τις σχολικές γραμματικές) διαπιστώνουμε σε ό,τι αφορά τη διπλοτυπία των θηλυκών σε -ω στη γενική πτώση ότι τα κοινά ονόματα σε -ώ (π.χ. η *πειθώ*) δεν εμφανίζουν τύπο σε -ως. Ακόμη, τα κύρια ονόματα που μας έχει κληροδοτήσει η αρχαία ελληνική (π.χ. η *Κλειώ*) σχηματίζουν και τους δύο τύπους (-

³⁴ Ωστόσο, οξύτονα κύρια ονόματα που προέρχονται από βαρύτονα λαϊκότεροπα σχηματίζουν (πιο σπάνια) γενική σε -ους, π.χ. *Διαμάντω > Μαντώ > Μαντώς & Μαντούς*.

ως, -ους) στη γενική, χωρίς να επηρεάζονται από το γλωσσικό περιβάλλον. Συμπερασματικά, όσον αφορά τη γενική πτώση:

1. Ο τύπος σε -ως έχει περιορισμένο εύρος χρήσης και συναντάται κυρίως στα κύρια καθημερινά ονόματα, π.χ. της *Φρόσως*, της *Μάρως*, κ.λπ.
2. Η χρήση της λόγιας και μη λόγιας γενικής στα κύρια αρχαιοπρεπή ονόματα (π.χ. *Κλειώς & Κλειούς*) δεν επηρεάζεται από το γλωσσικό περιβάλλον και εμφανίζονται στην ίδια περίπου συχνότητα σε περικείμενο τόσο τυπικού όσο και οικείου ύφους.
3. Στα κοινά ουσιαστικά επικρατεί ο λόγιος τύπος σε -ους στα δεδομένα γραπτού λόγου, ενώ δεν συναντάται ο νεοελληνικός τύπος σε -ως, σε αντίθεση με τη διτυπία που αναφέρουν οι γραμματικές.
4. Στο σύνολο των ονομάτων ο λόγιος τύπος της γενικής σε -ους έχει επικρατήσει έναντι του νεοελληνικού σε -ως (57% vs 43%) ανεξάρτητα από το κειμενικό είδος στο οποίο εμφανίζεται.

6.4. Επίθετα σε -ης,-ης,-ες

Τα λεγόμενα «διπλόθεμα σιγμόληκτα δικατάληκτα επίθετα -ης, -ες (γεν. -ους και -ης) (π.χ. ο ακριβής, γεν. του ακριβούς και ακριβή) αποτελούν ένα ιδιαίτερο κλιτικό παράδειγμα της νεοελληνικής μορφολογίας. Σε αντίθεση με τα περισσότερα επίθετα, η συγκεκριμένη ομάδα επιθέτων δεν έχει προσαρμοστεί πλήρως στα πρότυπα της νέας ελληνικής μορφολογίας και διατήρησε το αρχαίο (αττικό) κλιτικό παράδειγμα. Η δημιουργία νέων επιθέτων από τα ήδη υπάρχοντα, καθώς και η διπλοτυπία που επικρατεί σήμερα σε ορισμένες πτώσεις τους αποδεικνύει ότι η πορεία των σιγμόληκτων επιθέτων ήταν περίπλοκη στο πέρασμα των αιώνων.

6.4.1. Διαχρονική εξέλιξη

Η κλίση των σιγμόληκτων επιθέτων είναι περίπλοκη λόγω της τροπής του μεσοφωνηεντικού -s- σε δασύ φθόγγο (h) και έπειτα της αποβολής του (π.χ. τοῦ ἀληθοῦς < *ἀληθέσος).³⁵ Σύμφωνα με τον Palmer (2015, σ. 325) σε αυτή την ομάδα περιλαμβάνονται κυρίως σύνθετα επίθετα με δεύτερο μέλος ένα σιγμόληκτο θέμα (π.χ. εὐ-γενής: *-genos/*-genes). Το επίθημα -ης έχει χρησιμοποιηθεί ήδη από την αρχαία ελληνική για τον σχηματισμό επιθέτων τόσο από ονόματα (ουσιαστικά) όσο και από ρήματα (π.χ. *βάφ-*j*ω > βάπτω > ἀβαφής, τύχη > ἀτυχής).

Ήδη από τον 1^ο/2^ο αι. μ.Χ. τα επίθετα σε -ης παρουσιάζουν μία αστάθεια ως προς την κλίση τους και αρχίζουν να εμφανίζουν καταλήξεις της δεύτερης κλίσης (π.χ. τοῦ ὕγιου), ενώ συχνά απαντά και τονική μετακίνηση (π.χ. εὐπρεπος < εὐπρεπής). Οι αρχαϊκοί τύποι διατηρήθηκαν ασφαλώς σε κείμενα υψηλού κύρους. Πιο αναλυτικά, σε ελληνικούς παπύρους της ελληνιστικής και πρώιμης μεσαιωνικής περιόδου παρατηρούμε στη γενική ενικού, πέρα από την παραδεδομένη κατάληξη -ους, το αλλόμορφο -ου (π.χ. ὕγιου [49 μ.Χ.]) και σποραδικά τη παραλλαγή σε -ος (π.χ. ἐκ πλήρος αντί πλήρους [1^{ος} αι. μ.Χ.]). Περιστασιακά, στην αιτιατική πτώση εντοπίζεται έλλειψη συμφωνίας επιθέτου και ουσιαστικού (π.χ. τὴν τιμὴν πλήρες [570 μ.Χ.]) ή επίθετα, όπως ο ἐπανάγκης, να εμφανίζουν την κατάληξη -ον στο ουδέτερο γένος, συνήθως όταν αυτό λειτουργεί ως επίρρημα (Gignac, 1981, σσ. 138-139). Επίσης, στον πληθυντικό αριθμό συναντάμε και καταλήξεις των πρωτόκλιτων ουσιαστικών (π.χ. σφραγεῖδες ὕγιαῖς [169 μ.Χ.], ὕγειαῖ [2^{ος} αι. μ.Χ.]). Με άλλα λόγια, διαπιστώνουμε πως

³⁵ Στην ιωνική διάλεκτο συναντάμε ασυναίρετους τύπους: π.χ. ἀληθέος (Αττ. ἀληθοῦς), ἀληθέες (Αττ. ἀληθεῖς).

υπάρχει μία τάση των δευτερόκλιτων και πρωτόκλιτων ονομάτων να επιδρούν στη μορφολογία των τριτόκλιτων επιθέτων.

Συγκεκριμένα, με βάση τα διαθέσιμα διαλεκτικά δεδομένα της όψιμης μεσαιωνικής περιόδου, στο αρσενικό γένος παρατηρείται ποικιλομορφία στη γενική ενικού και εντοπίζουμε σε δημώδη κείμενα την παραδεδομένη κατάληξη *-ους* (π.χ. *τὰ λόγια τοῦ ἀσεβοῦς* [16^{ος} αι., Μορεζίνος, Κλίνη, 25.16–17ν), αλλά και την κατάληξη *-ου* (π.χ. *τοῦ εὐγενοῦ ἀνδρὸς* [1472, Κέρκυρα]), η οποία πιθανώς προέκυψε αναλογικά με την κατηγορία των δευτερόκλιτων ουσιαστικών. Επίσης, διακρίνουμε σε πολλά κείμενα μετά τον 14^ο αι. την κατάληξη *-η* (π.χ. *τοῦ ἀπειθῆ καὶ χοντροῦ λαοῦ* [1622, Κάρπαθος]), η οποία προφανώς προέκυψε αναλογικά με τα συχνότερα πρωτόκλιτα αρσενικά *-ης*, γεν. *-η*. Όσον αφορά το θηλυκό³⁶ γένος, στην ονομαστική ενικού, πέρα από την κοινή κατάληξη με το αρσενικό, μετά τον 12^ο αι. παρατηρούμε και την κατάληξη *-η* (π.χ. *ἡ διηνεκὴ προσευχὴ* [1334, Σικελία]), η οποία προφανώς προέκυψε αναλογικά με τα συχνότερα πρωτόκλιτα θηλυκά *-η*, γεν. *-ης*. Επίσης, στη γενική ενικού διακρίνουμε τη συνύπαρξη δύο καταλήξεων, καθώς μαζί με την κατάληξη *-ους* (π.χ. *τῆς εἰλικρινοῦς ἀγάπης* [1693, Κέρκυρα]), η οποία εμφανίζεται κυρίως σε επίσημα κείμενα, εντοπίζουμε από τον 13^ο αι. την κατάληξη *-ης*, ίσως λόγω της επίδρασης του θηλυκού γένους των επιθέτων της β' κλίσης τύπου *καλός, -ή, -ό* (π.χ. *διὰ πάσης πλήρης ἐξουσίας* [1508, Κρήτη]). Στο ουδέτερο γένος σπάνια συναντάμε δεύτερους τύπους στις πτώσεις του ενικού αριθμού.

Παράλληλα, εμφανίζεται ποικιλομορφία και στον πληθυντικό αριθμό. Έτσι, εντοπίζουμε συχνά στο αρσενικό γένος, πέρα από τον αττικό τύπο *-εις*, μία ονομαστική πληθυντικού με κατάληξη *-οι*, η οποία αποδεικνύει τη γενικότερη τάση της περιόδου να υιοθετούνται οι καταλήξεις της δεύτερης κλίσης ονομάτων (π.χ. *οἱ εὐγενοὶ ἄρχοντες* [1538, Κρήτη]), στην οποία ανήκουν και η πλειονότητα των αρσενικών. Η ανάπτυξη ενός πιο δημώδους τύπου σε *-ους* γίνεται αισθητή στην ονομαστική και στην αιτιατική πληθυντικού (π.χ. *ἀληθοὺς καὶ νόμιμους αὐτοῦ κουμέσιους* [1502, Κέρκυρα]), ακόμη και αν η κατάληξη *-εις* παραμένει σε ευρεία χρήση. Κάτι ανάλογο παρατηρούμε στις παραπάνω πτώσεις του θηλυκού γένους κυρίως στη κυπριακή διάλεκτο (π.χ. *λέγονται οἱ ἀγανάκτησες θυμῶδες/μ' αἴσθησες πανυγιές*), όπου η κατάληξη *-ες* αποτελεί

³⁶ Εμφανίζεται την ίδια περίοδο και το επίθημα *-ισσα* στην ονομαστική και αιτιατική (π.χ. *ἡ ταλαίπωρη κληήρισσα* [1682, Σκύρος]).

διαλεκτικό χαρακτηριστικό και παραπέμπει στα ομαλά θηλυκά σε -η. Επιπλέον, στο ουδέτερο γένος εντοπίζουμε ποικίλες καταλήξεις, την αρχική κατάληξη -η αλλά και τη νέα -α/-εα (π.χ. *τέλεια καὶ ἀνελλιπὰ* [1164, Σικελία]), σε συγκεκριμένα γραπτά κείμενα μετά τον 13^ο αιώνα.

Κατά τη μεσαιωνική περίοδο, τα τριτόκλιτα (αθέματα) επίθετα υπέστησαν κάποιες μεταβολές: συγκεκριμένα, τα περισσότερα συμφωνόληκτα εξαφανίστηκαν. Τα σιγμόληκτα επίθετα ιδιαίτερα, μολονότι υπέστησαν ορισμένες τροποποιήσεις, διατηρήθηκαν. Ωστόσο, πολλά από αυτά αντικαταστάθηκαν από ήδη υπάρχοντα εναλλακτικά επίθετα ή ανασχηματίστηκαν με τη χρήση πιο ομαλών επιθημάτων, όπως τα -ικός/-ική/-ικό (π.χ. *ἀκριβής > ἀκριβός, ἀληθής > ἀληθινός, εὐγενής > εὐγενός & εὐγενικός* κ.ά.). Στην Πρότυπη Νέα Ελληνική εμφανίζεται τόσο ο αρχαίος όσο και ο μεταγενέστερος τύπος, αλλά συχνά υπάρχει σημασιολογική διαφοροποίηση μεταξύ τους (π.χ. *ακριβής - ακριβός*). Επιπλέον, άλλα επίθετα, όπως για παράδειγμα *ο συγγενής*, θεωρήθηκαν ότι ανήκουν στην πρώτη κλίση των ουσιαστικών και σχημάτισαν γενική (και) σε -η «αυτός που έχει σχέση συγγένειας με κάποιον» και πληθυντικό σε -ηδες (Horrocks, 2014, σσ. 425-426). Το θηλυκό και ουδέτερο γένος εμφάνισαν και αυτά με τη σειρά τους μεταβολές, καθώς υιοθέτησαν τα επιθήματα -ισσα και -ικό αντίστοιχα. Παρόλα αυτά, οι νέοι τύποι δεν έχασαν την επιθετική τους λειτουργία, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις επιβίωσε και ο λόγιος τύπος (Chantraine, 1984, σ. 105).

Ανακεφαλαιώνοντας, τα σιγμόληκτα επίθετα, μολονότι υπέστησαν πολλές μορφολογικές αναμορφώσεις και αναδομήσεις λόγω της επίδρασης της δεύτερης κλίσης, αποτελούν μία ειδική κατηγορία στο κλιτικό σύστημα της νεοελληνικής γλώσσας. Η επίδραση της δεύτερης (θεματικής) κλίσης των επιθέτων είχε ως αποτέλεσμα τη παρουσία διτυπίας, κυρίως στη γενική πτώση του ενικού αριθμού. Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί ότι πολλά από τα επίθετα σε -ης ανασχηματίστηκαν (π.χ. *υγιής - υγιεινός*) και (μπορεί να) άλλαξε σε μεγάλο βαθμό η σημασία τους, καθώς και η χρήση τους στον καθημερινό λόγο. Στην Πρότυπη Νέα Ελληνική, δηλαδή, φαίνεται να μην συνυπάρχει ακριβώς ο λόγιος τύπος με τον σύγχρονο, αλλά να πρόκειται για διαφορετικούς λεξικούς τύπους με διακριτές σημασίες.

6.4.2. Σχολικές γραμματικές & γραμματικές αναφορές

Τα επίθετα σε -ης περιλαμβάνονται στη Νεοελληνική Γραμματική του Μ. Τριανταφυλλίδη (σελ.114) στην κατηγορία με τα «ανώμαλα» επίθετα. Παρουσιάζεται

το κλιτικό παράδειγμα του επιθέτου *συνεχής* και στα τρία γένη, αλλά η γενική ενικού *συνεχούς* εμφανίζεται σε παρένθεση ως πιο σπάνιος τύπος. Μάλιστα, συναντάμε τη σημείωση ότι τα επίθετα *συγγενής*, *-ής*, *-ές* και *ευγενής*, *-ής*, *-ές*, κάποιες φορές που χρησιμοποιούνται ως αρσενικά ουσιαστικά, σχηματίζουν έναν διαφορετικό τύπο στη γενική, δηλαδή *του συγγενή* και *του ευγενή*.

Στη Γραμματική του Γυμνασίου (Χατζησαββίδης και Χατζησαββίδη 2011, σελ.54) παρατίθενται όλοι οι τύποι των επιθέτων σε *-ης*, τόσο αυτών που τονίζονται στη λήγουσα (π.χ. *ο διεθνής*) όσο και αυτών που τονίζονται στην παραλήγουσα (π.χ. *ο συνήθης*). Παράλληλα, στη Γραμματική της Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού (Φιλιππάκη κ.ά. 2011, σελ.104) τα επίθετα αυτής της κατηγορίας αναφέρεται πως σχηματίζονται όπως στην αρχαία ελληνική. Επιπλέον, στις παρατηρήσεις σημειώνεται ότι στον καθημερινό λόγο οι ομιλητές συνηθίζουν να χρησιμοποιούν έναν μη λόγιο τύπο της γενικής ενικού του αρσενικού σε *-η* (π.χ. *του ακριβή* αντί *του ακριβούς*). Απουσιάζουν, επίσης, οι τύποι της κλητικής ενικού και πληθυντικού αριθμού.

Όσον αφορά τις μη σχολικές γραμματικές αναφορές, στη δομολειτουργική-επικοινωνιακή γραμματική τους οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005, σ. 228) τονίζουν πως η ακατάληκτη γενική του αρσενικού είναι χαρακτηριστική του προφορικού λόγου, ενώ η γενική σε *-ους* εμφανίζεται κυρίως σε περιβάλλοντα τυπικού ύφους. Μάλιστα, προκύπτει ένας διαχωρισμός ανάμεσα σε οξύτονα και μη οξύτονα ως προς τη γενική ενικού, όπου στα πρώτα προτιμάται ο λόγιος τύπος (π.χ. *ο ασθενής*, *του ασθενούς*), ενώ στα τελευταία ο τύπος σε *-η* (π.χ. *ο συνήθης*, *του συνήθη*). Επιπλέον, γίνεται εμφανές ότι στη γενική του θηλυκού γένους δεν υπάρχει διπλοτυπία, αλλά χρησιμοποιείται μόνο η γενική σε *-ς*.

Από την άλλη, στη Γραμματική των Holton, Mackridge, & Φιλιππάκη-Warburton (Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας, 2016, σσ. 83-84) δίνονται δύο κλιτικά παραδείγματα, από τα οποία απουσιάζουν οι τύποι της κλητικής. Στις σημειώσεις της ενότητας παρατίθεται ο εναλλακτικός τύπος της γενικής ενικού σε *-η*, ο οποίος αναφέρεται ότι χρησιμοποιείται σε λιγότερο επίσημο ύφος και συνηθίζεται περισσότερο για το αρσενικό γένος παρά για το θηλυκό. Συνοψίζοντας, λοιπόν, τα παραπάνω, παραθέτουμε τον παρακάτω πίνακα όπου φαίνονται οι ομοιότητες και οι διαφορές των γραμματικών που αναφέρθηκαν στις επίμαχες πτώσεις.

	Νεοελληνική Γραμματική (Μ. Τριανταφολλίδη)	Γραμματική Ε΄ & ΣΤ΄ Δημοτικού	Γραμματική Γυμνασίου (Χατζησαββ.)	Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας (2016)	Γραμματική της νέας Ελληνικής (Κλαίρης – Μπαμπινιώτης)
Ον.εν.	ο συνεχής	ο ακριβής	ο διεθνής	ο συνήθης	ασθενή -ς
Γεν. εν.	(του συνεχούς)	του ακριβούς	του διεθνούς	του συνήθους	ασθεν -ούς (ασθενή -θ)
Ον. πληθ.	οι συνεχείς	οι ακριβείς	οι διεθνείς	οι συνήθεις	ασθεν -είς

Πίνακας 15: Παρουσίαση των βασικών πτώσεων στις γραμματικές (επίθετα σε -ης,-ες)

Η συγκριτική αποτίμηση των γραμματικών της ΚΝΕ, σχολικών και μη, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι στις περισσότερες υπάρχει ταύτιση απόψεων ως προς την ύπαρξη διπλοτυπίας στη γενική ενικού, δηλαδή τύποι *-ους* αλλά και *-η*. Δεδομένου όμως ότι πρόκειται για γραμματικές της πρότυπης γλώσσας, είναι σημαντικό να εξετάσουμε μέσω αντιπροσωπευτικών παραδειγμάτων σε διαθέσιμα σώματα κειμένων τι ισχύει πραγματικά στο σύγχρονο νεοελληνικό, κατά βάση γραπτό, λόγο.

6.4.3. Σώματα κειμένων

Η αναζήτηση στα σώματα κειμένων (ΕΘΕΓ, Πύλη του ΚΕΓ & ΣΕΚ20) έχει στόχο να αναδείξει τη μορφολογική ποικιλία και τη λειτουργία των επιθέτων σε *-ης*, *-ες* στον νεοελληνικό λόγο. Συγκεκριμένα, πρόκειται για μία κατηγορία ³⁷λέξεων με ευρεία χρήση και σημαντικό αριθμό επιθέτων, οξύτων και βαρύτων. Πιο αναλυτικά, με τη βοήθεια του Αντίστροφου Λεξικού του ΙΝΣ (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη) καταγράψαμε συνολικά περίπου 1.355 επίθετα σε *-ης/-ες*, απλά (π.χ. *ειλικρινής*) και σύνθετα (π.χ. *κακοήθης*), μεταξύ των οποίων μόνο το 30% είναι βαρύτερα. Η συχνότητα των λόγιων τύπων είναι σημαντική και επιβεβαιώνει τη τάση της συγκεκριμένης κατηγορίας να αντιστέκεται ακόμη στην εξομάλυνση της μορφολογίας της.

Γενικότερα, οι καταλήξεις των λογιότροπων επιθέτων αναδεικνύουν βασικές μορφολογικές διαφορές από τα υπόλοιπα επίθετα της Νέας Ελληνικής. Αν και στο

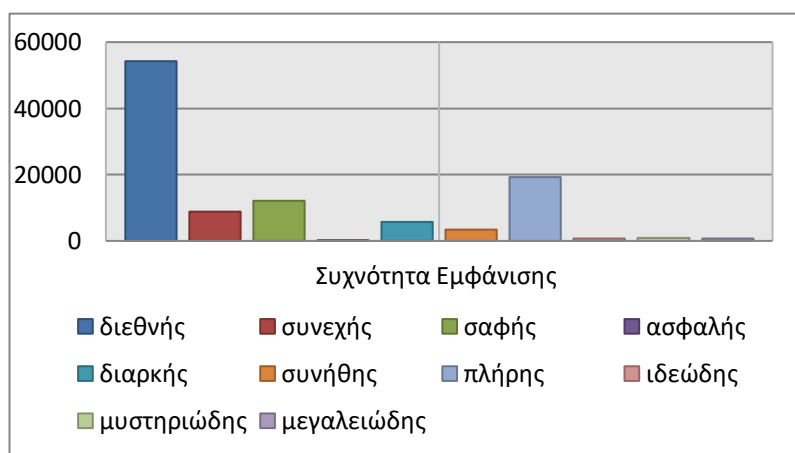
³⁷ Σύμφωνα με τη Σαββίδου (2012β) τα επίθετα σε *-ης,-ης,-ες* θα μπορούσαν να διακριθούν στις ακόλουθες κατηγορίες:

- 1) επίθετα που ανήκουν στο ειδικό – επιστημονικό λεξιλόγιο (π.χ. *λοιμώδης, σακχαρώδης, καλοήθης, αμυλώδης, ηφαιστειώδης, κερατοειδής, αμφιβληστροειδής* κ.ά.)
- 2) επίθετα που ανήκουν στο γενικό λεξιλόγιο, τα οποία υποδιαιρούνται σε:
 - α) [+λόγια] (π.χ. *ευτυχής, δυστυχής, παρεμφερής, συναφής, συνήθης, κατηφής* κ.ά.), στα οποία διακρίνονται διαβαθμίσεις όσον αφορά στο χαρακτηριστικό [+/- λόγιο].
 - β) ουδέτερα υφολογικά, δηλ. [+/-λόγια] (λ.χ. *υγιής, διεθνής, ειλικρινής* κ.ά.)

αρσενικό γένος στην ονομαστική ενικού (και πληθυντικού) υπάρχει το ληκτικό -ς σε όλα τα επίθετα (π.χ. *αληθής - μαύρος*), στο θηλυκό και ουδέτερο γένος (π.χ. *η αληθής, το αληθές - η μαύρη, το μαύρο*) των τρικατάληκτων απουσιάζει σε αντίθεση με τα τριγενή και δικατάληκτα επίθετα. Επιπλέον, στη γενική ενικού εμφανίζεται το ληκτικό -ς (π.χ. *του/της αληθούς*) σε όλα τα γένη, σε αντίθεση με το κατά κανόνα κλιτικό σχήμα της παρουσίας του -ς μόνο στο θηλυκό γένος. Ωστόσο, ήδη από τον προηγούμενο αιώνα έχει γίνει μία προσπάθεια εξομάλυνσης της συγκεκριμένης κατηγορίας είτε με μετασχηματισμούς (π.χ. *αληθής → αληθινός*) είτε με την αντικατάστασή τους από συνώνυμα (π.χ. *ξεκάθαρος αντί σαφής*). Βέβαια, εξαιτίας του λόγιου χαρακτήρα τους παρατηρούμε πως εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται στον επίσημο λόγο, ενώ πρόσφατα φαίνεται να έχουν υποστεί ορισμένες μεταβολές ιδιαίτερα στην κατάληξη της γενικής πτώσης, σε αναλογία με τα ουσιαστικά σε -ης (π.χ. *ο σαφής, του σαφή αντί σαφούς κατά το ο μαθητής, του μαθητή*). Στη παρούσα εργασία η έμφαση δίνεται κυρίως στη γενική πτώση, για την οποία οι γραμματικές της ΚΝΕ αντιπαραθέτουν δύο τύπους, τον λόγο σε -ους και τον μη λόγο -η/ης.

Αρχικά, από την επεξεργασία των επιλεγμένων επιθέτων του σώματος κειμένων του

ΕΘΕΓ παρατηρούμε πως ορισμένα επίθετα έχουν μεγαλύτερο εύρος χρήσης, γεγονός που αξίζει να αναφερθεί, καθώς σύμφωνα με την παραπάνω ανάλυση στη γενική ενικού εμφανίζεται διτυπία κυρίως στα πιο υψηλής συχνότητας επίθετα. Προκειμένου να μπορούμε να τα αναλύσουμε περαιτέρω και να συγκρίνουμε τα επίθετα

Πίνακας 16: Συχνότητα εμφάνισης επιθέτων -ης/-ες (ΕΘΕΓ)

(οξύτονα & βαρύτονα), καταγράφεται η συχνότητα εμφάνισης του κάθε λήμματος κατά την αναζήτησή³⁸ μας. Με βάση τα δεδομένα του διαγράμματος, διαπιστώνουμε πως μεταξύ των οξύτονων επιθέτων το επίθετο *διεθνής* ως λήμμα παρουσιάζει την υψηλότερη συχνότητα (54.227 εμφανίσεις) στην παρούσα μελέτη, ενώ επιβεβαιώνεται ότι τα *σαφής* (12.097 εμφανίσεις) και *συνεχής* (8.816 εμφανίσεις) είναι εξίσου

³⁸ Στην αναζήτησή μας έχει παραληφθεί το υψηλής συχνότητας επίθετο *ασθενής*, καθώς στο σώμα κειμένων του ΕΘΕΓ δεν είναι πάντα ξεκάθαρο πότε λειτουργεί ως επίθετο και πότε ως ουσιαστικό.

εύχρηστα στον γραπτό λόγο. Από την άλλη, ανάμεσα στα βαρύτονα ξεχωρίζει το επίθετο *πλήρης* (19.325 εμφανίσεις) και στη συνέχεια το επίθετο *συνήθης* (3.351 εμφανίσεις). Τα επίθετα σε *-ώδης* εμφανίζονται σε μικρότερο βαθμό και, μάλιστα, αξίζει να σημειωθεί ότι στη γενική πτώση εντοπίζουμε μικρότερη τάση εμφάνισης δύο τύπων στα σώματα κειμένων. Στον πίνακα που ακολουθεί τα επίθετα προς εξέταση προέρχονται δειγματοληπτικά από το σύνολο των ευρημάτων στα προαναφερθέντα λεξικά και έχουν επιλεγεί με κριτήριο την εμφάνισή τους ως παραδειγμάτων στα εγχειρίδια γραμματικής αλλά και τη σχετικά υψηλή συχνότητα τους στα σώματα κειμένων (ΕΘΕΓ, της Πύλης του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας αλλά και το Διαχρονικό Σώμα Ελληνικών Κειμένων του 20ου αιώνα).

Λέξη (σε γενική)	Συχνότητα (ΕΘΕΓ)	%	Συχνότητα (Πύλη Κεγ)	%	Συχνότητα (ΣΕΚ20)	%
Οξύτονα						
1. διεθνούς	12.510	0,0130%	583	0,0083%	72	0,0036%
διεθνή	60	0,0001%	0	0,0000%	0	0,0000%
διεθνής (θηλ.)	19	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
2. συνεχούς	960	0,0010%	79	0,0011%	20	0,0010%
συνεχή	0	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
συνεχής (θηλ.)	2	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
3. σαφούς	136	0,0001%	1	0,0000%	5	0,0003%
σαφή	0	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
σαφής (θηλ.)	3	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
4. διαρκούς	834	0,0009%	35	0,0005%	22	0,0011%
διαρκή	0	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
διαρκής (θηλ.)	3	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
5. ασφαλούς	772	0,0008%	39	0,0006%	7	0,0004%
ασφαλή	0	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
ασφαλής (θηλ.)	3	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
Βαρύτονα						
6. συνήθους	223	0,0002%	1	0,0000%	15	0,0008%
συνήθη	0	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
συνήθης (θηλ.)	1	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
7. πλήρους	2.398	0,0025%	381	0,0054%	29	0,0015%
πλήρη	1	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
πλήρης (θηλ.)	53	0,0001%	0	0,0000%	0	0,0000%
8. ιδεώδους	12	0,0000%	0	0,0000%	2	0,0001%
ιδεώδη	0	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
ιδεώδης (θηλ.)	0	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
9. μυστηριώδους	83	0,0001%	6	0,0000%	1	0,0000%
μυστηριώδη	3	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%

μυστηριώδης (θηλ.)	0	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
10. μεγαλειώδους	37	0,0000%	2	0,0000%	0	0,0000%
μεγαλειώδη	0	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
μεγαλειώδης (θηλ.)	0	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%

Πίνακας 17: Αποτελέσματα αναζήτησης σε σώματα κειμένων (Ανά επίθετο: 1. γενική αρσενικού, θηλυκού & ουδέτερου - λόγιος τύπος, 2. γενική αρσενικού & ουδέτερου - νεοελληνικός τύπος, 3. γενική θηλυκού - νεοελληνικός τύπος)

Τα ποσοτικά δεδομένα του παραπάνω πίνακα αποδεικνύουν ότι οι λόγιοι τύποι των δικατάληκτων επιθέτων σε *-ης, -ες* υπερισχύουν συντριπτικά (99% των εμφανίσεων) έναντι των νεοελληνικών στη γενική πτώση του ενικού αριθμού. Ο τύπος *διεθνούς* κατέχει τη μέγιστη τιμή (12.510 εμφανίσεις) και στη συνέχεια ακολουθεί ο τύπος *πλήρους* (2.367 εμφανίσεις), ενώ ο τύπος *ιδεώδους* έχει την ελάχιστη τιμή του συνόλου (10 εμφανίσεις). Τα ζεύγη με τη μεγαλύτερη απόκλιση μεταξύ τους είναι το *διεθνούς-διεθνή(ς)* (διαφορά 12.418) και το *πλήρους-πλήρη(ς)* (διαφορά 2.367). Η μεγάλη απόκλιση που παρουσιάζουν οι τύποι αποκαλύπτει μία τάση προς το λόγιο στοιχείο και τη διατήρηση του στον καθημερινό (και μη) λόγο. Στα υπόλοιπα εξεταζόμενα επίθετα η ανταγωνιστικότητα ανάμεσα σε λόγιο και μη λόγιο τύπο είναι αμελητέα, καθώς φαίνεται ότι οι ομιλητές της ελληνικής επιλέγουν τη [+λόγια] γενική. Εστιάζοντας, λοιπόν, στη πτώση όπου συνυπάρχουν, οι αρχαιοπρεπείς με τις πιο δημώδεις καταλήξεις, δηλαδή στη γενική ενικού, τότε μπορούμε να καταλήξουμε σε κάποια συμπεράσματα, τόσο ως προς τη συχνότητα όσο και ως προς τον αριθμό εμφανίσεων ανά κειμενικό είδος στον γραπτό λόγο (στον οποίο συμπεριλαμβάνονται, κάπως διασταλτικά, και καταγραφές ομιλιών). Γι' αυτό τον λόγο στον επόμενο πίνακα παρουσιάζονται ανά κειμενικό είδος οι εμφανίσεις της γενικής πτώσης έπειτα από αναζήτηση στο σώμα κειμένων του ΕΘΕΓ:

Ονόματα	Τύπος	Επίσημα κείμενα	Επιστημονικά/ εκπαιδευτικά περιοδικά	Λογοτεχνία	Συζήτηση	Άλλα	Σύνολο εμφανίσεων
Οξύτονα							
1) διεθνούς	7745	2575	209	68	804	1109	12510
διεθνή	50	5	0	0	3	15	73
διεθνής (θηλ.)	13	4	0	0	0	2	19
2) συνεχούς	610	158	40	44	47	61	960
συνεχή	0	0	0	0	0	0	0
συνεχής (θηλ.)	2	0	0	0	0	0	2
3) σαφούς	85	34	4	0	10	3	136

σαφή	0	0	0	0	0	0	0
σαφής (θηλ.)	3	0	0	0	0	0	3
4) διαρκούς	443	244	15	22	50	60	834
διαρκή	0	0	0	0	0	0	0
διαρκής (θηλ.)	3	0	0	0	0	0	3
5) ασφαλούς	452	188	13	18	35	66	772
ασφαλή	0	0	0	0	0	0	0
ασφαλής (θηλ.)	1	1	0	0	0	1	3
Βαρύτονα							
6) συνήθους	70	121	9	5	6	12	223
συνήθη	0	0	0	0	0	0	0
συνήθης (θηλ.)	1	0	0	0	0	0	1
7) πλήρους	1437	604	76	28	91	162	2398
πλήρη	3	0	0	0	0	0	3
πλήρης (θηλ.)	28	6	2	2	5	10	53
8) ιδεώδους	8	1	1	0	0	0	10
ιδεώδη	0	0	0	0	0	0	0
ιδεώδης (θηλ.)	0	0	0	0	0	0	0
9) μυστηριώδους	50	0	1	17	2	13	83
μυστηριώδη	3	0	0	0	0	0	3
μυστηριώδης (θηλ.)	0	0	0	0	0	0	0
10) μεγαλειώδους	28	4	4	1	0	0	37
μεγαλειώδη	0	0	0	0	0	0	0
μεγαλειώδης (θηλ.)	0	0	0	0	0	0	0

Πίνακας 18: Εξεταζόμενοι τύποι ανά κειμενικό είδος (επίθετα σε -ης,-ες)

Από τις εμφανίσεις των επιθέτων παρατηρούμε ότι όλα τα επίθετα εμφανίζουν στη γενική πτώση τον λόγιο τύπο σε -ους και στα τρία γένη, ενώ ο νεοελληνικός τύπος σε -η (για το αρσενικό και το ουδέτερο) και -ης συναντάται κυρίως στα οξύτονα επίθετα και λιγότερο στα βαρύτονα. Οι περισσότερες γραμματικές δεν αναφέρονται στη μορφολογική ποικιλία της γενικής, πέρα από τη *Γραμματική Ε' & ΣΤ'* δημοτικού (Φιλιππάκη-Warburton, Γεωργιαφέντης, Κοτζόγλου, & Λουκά, 2011) και τη *Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας* (Holton, Mackridge, & Φιλιππάκη-Warburton, 2016) που εκτός από τον λόγιο τύπο, σημειώνουν και τον νεοελληνικό τύπο σε -η μόνο για το αρσενικό γένος στο πλαίσιο του καθημερινού λόγου. Επομένως, η παρουσία του τύπου σε -ους προϋποθέτει ένα επίσημο, σοβαρό ύφος, ενώ ο τύπος σε -η (και κατ' επέκταση σε -ης για το θηλυκό) ένα οικείο, πιο καθημερινό ύφος. Άρα, σημαντικό είναι να παρατηρήσουμε με λεπτομέρεια τα δεδομένα από τα σώματα κειμένων.

Σύμφωνα με τα στατιστικά δεδομένα των παραπάνω πινάκων, διαπιστώνουμε ότι υπάρχει διτυπία στη γενική ενικού και στα τρία γένη. Πιο αναλυτικά, στα οξύτονα επίθετα ο λόγιος τύπος συναντάται και στα τρία γένη κατά μέσο όρο σε ποσοστό 59% των συνολικών εμφανίσεων σε ειδησεογραφικά άρθρα, καθώς και σε επίσημα κείμενα και περιοδικά σε ποσοστό άνω του 25% (π.χ. ... *εορτάστηκε σε πάνω από 160 χώρες στον κόσμο η Ημέρα Ασφαλούς Διαδικτύου, ...κοινωνικού ελέγχου και της διαρκούς λογοδοσίας*). Από την άλλη, στη πλειονότητα των περιπτώσεων (77%) ο νεοελληνικός τύπος της γενικής σε -η (αρσενικό & ουδέτερο) και -ης (θηλυκό) κάνει αισθητή την παρουσία του σε κείμενα υψηλού κύρους και σοβαρού ύφους. Με άλλα λόγια, ο «λιγότερο δόκιμος» τύπος της γενικής ³⁹εντοπίζεται σε αυξημένη συχνότητα και στον τυπικό λόγο, κάτι που έρχεται σε αντίθεση με την άποψη των γραμματικών.

- 1) *Μάλιστα η τάση αυτή έχει επισημανθεί και από τον ξένο Τύπο (Barron's), ο οποίος κάνει λόγο για το ελληνικό παράδοξο της αποχώρησης των Ελλήνων επενδυτών από το Χρηματιστήριο Αθηνών και της συνεχής αύξησης της παρουσίας των ξένων.* (Αδύναμοι... και σε υποχώρηση οι εγχώριοι θεσμικοί επενδυτές, Γ. Παπαδογιάννης, εφημερίδα «Καθημερινή», 2004/11/28)
- 2) *Πολύ περισσότερο, η σκληρή πίεση του διεθνή παράγοντα -που ζήσαμε κι εμείς το 2015 με το δημοψήφισμα- στους πολίτες για το τι να ψηφίσουν, απέδωσε το αντίθετο.* (Ν.Φίλης, εφημερίδα «Η Αυγή», 2020/12/31)

Στη συνέχεια, η επεξεργασία των βαρύτονων σιγμόληκτων επιθέτων⁴⁰ αναδεικνύει την περιορισμένη χρήση τους στον νεοελληνικό λόγο και το χαμηλό ποσοστό (μόλις 0,3%) εμφάνισης διτυπίας στη γενική πτώση. Ειδικά τα επίθετα σε -ώδης φαίνεται να διακρίνονται από μεγαλύτερη ομοιομορφία κατά την κλίση τους, καθώς τείνουν να μην αναπτύσσουν τον νεοελληνικό τύπο στη γενική. Επιπλέον, η αναζήτηση στο διαχρονικό σώμα κειμένων φανερώνει ότι απουσιάζουν από τα κείμενα του 20^{ου} αιώνα. Με βάση τα δεδομένα της έρευνας στα σώματα κειμένων εντοπίζονται περισσότερα

³⁹ Ειδικότερα, στην περίπτωση του επιθέτου *διεθνής*, για παράδειγμα, ο παράγοντας της ουσιαστικοποίησης φαίνεται να επηρεάζει τη συχνότητα του τύπου της γενικής σε -η όταν χρησιμοποιείται για την αναφορά σε αθλητή ομαδικού αθλήματος (και συνήθως ποδοσφαίρου). Στις περιπτώσεις όπου ακολουθεί το ουσιαστικό που προσδιορίζει (π.χ. ποδοσφαιριστής ή αμυντικός) και δεν απαντά ως ουσιαστικοποιημένο επίθετο επικρατεί μεν ο τύπος σε -ους, όμως και ο τύπος σε -η είναι αρκετά συχνός (Σαββίδου, 2012β).

⁴⁰ Διακρίνουμε, επίσης, ορισμένα στο ουδέτερο γένος να έχουν ουσιαστικοποιηθεί (π.χ. «Για το υπέροχο λυρικό ύφος του, που είναι εμπνευσμένο από ένα βαθύ αίσθημα για το ελληνικό πολιτιστικό ιδεώδες», η Σουηδική Ακαδημία τιμά τον Γιώργο Σεφέρη με το Νόμπελ Λογοτεχνίας.)

παραδείγματα εμφάνισης του νεοελληνικού τύπου της γενικής των βαρύτονων επιθέτων στο θηλυκό γένος παρά στα υπόλοιπα γένη. Ο λόγιος τύπος συναντάται σε περιβάλλοντα όπου κυριαρχεί το τυπικό, επίσημο λεξιλόγιο (βλ. παράδειγμα 3), καθώς και σε κείμενα με απλό ύφος και λιτή γλώσσα (βλ. παράδειγμα 4).

- 3) *Ως "κανονική αξία" μιας υπηρεσίας θεωρείται οτιδήποτε ένας λήπτης, ευρισκόμενος στο στάδιο της εμπορίας όπου πραγματοποιείται η πράξη, θα έπρεπε να καταβάλει σε παρέχοντα την υπηρεσία κατά τρόπο ανεξάρτητο στο εσωτερικό της χώρας κατά τον χρόνο κατά τον οποίον πραγματοποιείται η πράξη, υπό συνθήκες πλήρους ανταγωνισμού, για να λάβει την αυτή υπηρεσία.* (Κοινοτικές Οδηγίες σχετικά με τον Φ.Π.Α., Υπουργείο Δικαιοσύνης, 1992)
- 4) *Ωστόσο, το παρελθόν και η προέλευση του μυστηριώδους γείτονα με είχε ως τη μέρα των γενεθλίων μου λίγο απασχολήσει και όταν δεν σκεφτόμουν πως ήταν και αυτός ένα ακόμα παιχνίδι του μυαλού, πίστευα πως έχω να κάνω με μια ακόμα φάρσα του διευθυντή και της παρέας του.* (Ένα έντεκα, Γιάννης Αντάμης)

Αδιαμφισβήτητα, το ποσοστό υψηλής συχνότητας εμφάνισης της λόγιας γενικής οφείλεται σε ένα βαθμό στις επιθετικές φράσεις, κυρίως στο θηλυκό γένος, που παρουσιάζονται στον γραπτό λόγο, όπως για παράδειγμα *συνεχούς λειτουργίας, διεθνούς οργανισμού, πλήρους απασχόλησης, διαρκούς επιτροπής*, κ.ά., οι οποίες διαθέτουν έναν βαθμό στερεοτυπίας και συντηρητισμού, διότι σε ορισμένες από αυτές παρατηρούμε αποκλειστική σχέση ανάμεσα στο λόγιο επίθετο και το ουσιαστικό (π.χ. *πλήρους απασχόλησης*). Επιπλέον, χαρακτηριστική περίπτωση παγιωμένης φράσης με προέλευση από τη καθαρεύουσα αποτελεί ο εμπρόθετος προσδιορισμός *εκ του ασφαλούς* με 198 εμφανίσεις σε κείμενα των τελευταίων δεκαετιών, ακόμη και στον προφορικό λόγο, χωρίς να έχει ανταγωνιστή (π.χ. *Αφήστε τους χωρίς δωράκια και θα βρεθούν και κάποια λεφτά για τον λαό, ώστε να μην παριστάνουν και όλοι αυτοί εκ του ασφαλούς τους φιλόανθρωπους χορηγούς...* [Πρακτικά Συνεδρίασης της Βουλής]. Μάλιστα, σε κείμενα της δεκαετίας του 20^{ου} αιώνα εντοπίζονται οι ίδιες φράσεις, με τον λόγιο τύπο σε -ους να προσδιορίζει τα προαναφερθέντα ουσιαστικά (π.χ. *...πρὸς τὸ αἴτημα τῆς πλήρους ἀπασχολήσεως* [1967]), όμως στο πλαίσιο ύφους της καθαρεύουσας.

- 5) *...συνεχίσατε Αλήθεια, κύριε Υπουργέ, -δεν είναι εδώ ο κ. Μητσοτάκης να τον ρωτήσω- αυτές είναι οι τριακόσιες χιλιάδες νέες θέσεις εργασίας πλήρους*

απασχόλησης και καλά αμειβόμενες, που μας έλεγε προεκλογικά ο κ Μητσοτάκης; (Συνεδρίαση 2019-11-27,NZ", Βουλή των Ελλήνων, Πρακτικά Συνεδρίασης της Βουλής, 2019/11/27)

- 6) Η έκταση που χρησιμοποιείται για τις εταιρείες πλήρης απασχόλησης είναι 1,8 εκατομμύρια εκτάρια αρόσιμης γης, που αντιπροσωπεύει το 70 % όλων των αρόσιμων γαιών και 283. 000 εκτάρια, ή το 64% όλων των βοσκοτόπων. (Διαδίκτυο, <https://atexnos.gr/>, 2021)

Κατά την αναζήτηση της γενικής ενικού στο σώμα κειμένων εντοπίζεται ο λόγιος τύπος σε -ους (π.χ. *συνήθους*), σε συμφωνία με τα κλιτικά παραδείγματα των γραμματικών, αλλά και ο τύπος σε -η (π.χ. *του διεθνή*) για το αρσενικό και ουδέτερο και -ης (π.χ. *της διεθνης*) για το θηλυκό. Συνολικά εντοπίσαμε τον λόγιο τύπο σε 17.563 παραδείγματα (99% των αποτελεσμάτων), ενώ την εναλλακτική γενική σε 169 παραδείγματα. Μάλιστα, τόσο στο αρσενικό και στο ουδέτερο όσο και στο θηλυκό γένος εντοπίζουμε επικράτηση του λόγιου τύπου. Με βάση τα παραπάνω δεδομένα και τα παραδείγματα που παραθέσαμε από την αναζήτηση στα σώματα κειμένων, μπορούμε να καταλήξουμε στα εξής συμπεράσματα αναφορικά με τη συγκεκριμένη κατηγορία επιθέτων -ης/-ες και λαμβάνοντας υπ' όψιν όσα αναφέρονται στις σχολικές γραμματικές:

1. Τα οξύτονα δικατάληκτα επίθετα αναδεικνύονται οι εκπρόσωποι της συγκεκριμένης κατηγορίας, καθώς εντοπίζονται σε μεγαλύτερη συχνότητα απ' ό,τι τα αντίστοιχα βαρύτονα, και ειδικά τα σε -ώδης, τα οποία δεν εμφανίζουν στο κλιτικό τους παράδειγμα τον νεοελληνικό τύπο στη γενική.
2. Στη γενική πτώση ενικού αριθμού ο τύπος σε -ους κυριαρχεί έναντι του τύπου σε -η και -ης για αρσενικό-ουδέτερο και θηλυκό αντίστοιχα τόσο στον επίσημο γραπτό λόγο όσο και σε προφορικές ομιλίες/συζητήσεις. Αυτό προκύπτει λόγω της συντριπτικής κατανομής του στα σώματα κειμένων και της απουσίας ανταγωνιστή στα περισσότερα παραδείγματα.
3. Ο νεοελληνικός τύπος της γενικής έχει αναμφισβήτητα μειωμένη συχνότητα εμφάνισης, αν και τείνει να εναλλάσσεται με τον λόγιο συνήθως σε αυξημένης χρήσης φράσεις (π.χ. *της πλήρους απασχόλησης & πλήρης απασχόλησης*) σε οικείο και τυπικό ύφος, γεγονός που βρίσκεται σε διαφωνία με τις παρατηρήσεις των γραμματικών.

4. Η επιβίωση των λόγιων δικατάληκτων επιθέτων οφείλεται σε σημαντικό βαθμό στον σχηματισμό παγιωμένων ή ημιπαγιωμένων φράσεων στον καθημερινό και γραπτό λόγο, χαρακτηριστικό των υπό εξέταση λόγιων χαρακτηριστικών. Προφανώς, η διάκριση ανάμεσα στους δύο τύπους έχει ατονήσει και ο σημερινός ομιλητής της ελληνικής γλώσσας εκλαμβάνει ως κάτι σύνηθες τη χρήση καθαρεύουσας έστω και σε οικείο, προφορικό ύφος.

6.5. Επίθετα σε -ύς, -ιά, -ύ

Η κατηγορία των επιθέτων σε -ύς, -ιά, -ύ / -ύς, -εία, -ύ παρουσιάζει εμφανή ποικιλότητα στην κλίση, κυρίως στο αρσενικό και θηλυκό γένος. Περιλαμβάνει ένα μικρό αριθμό επιθέτων και αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα κλιτικού παραδείγματος με στοιχεία λόγιου στοιχείου. Όπως θα δούμε παρακάτω, τα επίθετα σε -ύς, -εία, -ύ δεν έχουν προσαρμοστεί πλήρως στα πρότυπα της τρέχουσας μορφολογίας της ελληνικής γλώσσας και διατηρούν ορισμένους αρχαιοπρεπείς τύπους στο κλιτικό τους παράδειγμα.

6.5.1. Διαχρονική εξέλιξη

Η κλίση των επιθέτων σε -ύς, -ιά, -ύ ανάγεται σε αρχαιοελληνικά επίθετα τύπου -ύς, -εία, -ύ (π.χ. *βαρύς, βαρεία, βαρύ*) που τους συναντάμε ήδη στον Όμηρο. Ωστόσο, μερικά από αυτά υιοθέτησαν τις κατάληξεις των δευτερόκλιτων (θεματικών) επιθέτων, συχνά τροποποιώντας το θέμα τους (π.χ. *πράος* αντί *πραῦς*, *κρατερός* αντί *κρατύς*) (Chantraine, 1984, σ. 106). Μολονότι τα τριτόκλιτα επίθετα στην ομιλούμενη ελληνική της βυζαντινής περιόδου αποφεύγονται όλο και περισσότερο ή υπόκεινται σε αναμορφώσεις, η κατηγορία των επιθέτων σε -ύς, -εία-, -ύ επιβίωσε, έστω και με μικρές αλλαγές.

Ήδη από τον 3ο αι. π.Χ. άρχισε η αντικατάσταση της κατάληξης της γενικής ενικού -έος από τις κατάληξεις -έου, -ύου, -ήου ή -ιοῦ (μεταγενέστερη κατάληξη έπειτα από συνίζηση) σε αναλογία με τα δευτερόκλιτα επίθετα σε -ος, ενώ στους επόμενους αιώνες παρατηρείται εναλλαγή των θεματικών χαρακτήρων -ε και -ει στο θηλυκό (π.χ. *βαρέας*) αλλά και το ουδέτερο (π.χ. *τραχειά*). Ιδιαίτερα το κλιτικό παράδειγμα του αρσενικού και του ουδετέρου ενσωματώθηκε σε έναν βαθμό στην πρώτη ή τη δεύτερη κλίση, κυρίως λόγω της ομοηχίας των κατάληξεων της ονομαστικής του ενικού αριθμού των αρσενικών ονομάτων της 1^{ης} κλίσης (-ύς & -ης) και των ουδετέρων της 2^{ης} κλίσης σε -ί(ν), για παράδειγμα *ο σταχτής, η σταχτιά, το σταχτί*.

Πιο αναλυτικά, σε γραπτά κείμενα της μεσαιωνικής περιόδου (με τη βοήθεια και διαλεκτικών δεδομένων) παρατηρούμε ότι στον ενικό αριθμό η ονομαστική και η αιτιατική δεν εμφανίζουν ποικιλία ως προς την κατάληξη, ενώ η γενική διαμορφώνεται σταδιακά, ώστε να προσεγγίζει την κλίση των δευτερόκλιτων επιθέτων σε -ος. Η αλλαγή από τον αρχαιοελληνικό τύπο -έος σε -έου έχει ήδη ξεκινήσει πριν από τη

μεσαιωνική περίοδο, ενώ λόγω φωνολογικών αλλαγών έγινε μετατροπή σε -ιοῦ (από 17^ο αι.).⁴¹ Σχετικά με τον ενικό του θηλυκού γένους το φωνήεν της κατάληξης είναι είτε το κληρονομημένο /i/ είτε το /e/, με το τελευταίο να εμφανίζεται κατ' αναλογία με τη γενική ενικού των αρσενικών. Στην ονομαστική συναντάμε σε ευρεία χρήση τύπους σε -εία και -έα (π.χ. *ἡ βαθεία* ([1188, Ν. Ιταλία]), *πλατέα πεντακόσες ὀργυῖες* [16^ο αι, Χρονικὸν περὶ τῶν Τούρκων Σουλτάνων]). Στο θηλυκό γένος σπάνια εμφανίζεται η γενική, ενώ στην αιτιατική συναντάμε και συνηρημένους τύπους (π.χ. *στην Μακριὰ Ἄρμακα* (17^ο αι., Κεφαλονιά)).

Σε ό,τι αφορά τον πληθυντικό αριθμό η παραδεδομένη κατάληξη -εῖς των αρσενικών (ονομαστική & αιτιατική) εμφανίζεται σπάνια σε κείμενα της καθομιλουμένης, ενώ τύποι σε -έοι (π.χ. *δριμέοι* [1692, Σίφνος]) στην ονομαστική⁴² και σε -έους (π.χ. *εἰς τοὺς πλατέους τοὺς κάμπους* [Χρονικό του Μορέως]) στην αιτιατική αρχίζουν να κάνουν την εμφάνισή τους σε κείμενα της πρώιμης μεσαιωνικής περιόδου. Στη γενική παρατηρείται ότι επικρατεί ο τύπος σε -έων σε όλα τα γένη. Το θηλυκό γένος στον πληθυντικό ακολουθεί το κλιτικό παράδειγμα των θηλυκών ουσιαστικών σε -α και ήδη από τη Κοινή παρατηρείται αντικατάσταση των καταλήξεων -αι και -ας από την κατάληξη -ες (π.χ. *μπορίνες θέλουν νὰ εἶναι μακρίες* [16^ο]). Στο ουδέτερο γένος, τόσο στην ονομαστική όσο και στην αιτιατική επικρατεί μέχρι τον 15^ο αι. ο τύπος του πληθυντικού σε -έα, ενώ αργότερα εμφανίζεται λόγω συνίζησης και ο τύπος σε -ιά (Holton, και συν., 2019, σσ. 745-755). Προκειμένου να κατανοήσουμε καλύτερα τη μορφολογική ποικιλία που εμφανίζει η συγκεκριμένη κατηγορία πριν από τη νεοελληνική περίοδο, στον παρακάτω πίνακα συνοψίζονται οι κυριότερες καταλήξεις των τριτόκλιτων επιθέτων σε -ύς, -ιά, -ύ μέχρι και τη μεσαιωνική περίοδο:

	Ενικός			Πληθυντικός		
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Ον.	-ύς	-εία -έα -(ε)ιά	-ύς	-έοι -ιοί	-έαι -εῖες -(ε)ιές	-έα -εά -ία ιά
Γεν.	-έου -ιοῦ -ύ/-ή	(-είας) -έας -(ε)ιάς	-έου -ιοῦ -ύ/-ή	-έων -ίων (-ῶν)	-έων (-ε)ῶν	-έων -ίων (- ῶν)

⁴¹ Τύποι σε -ύ ή -ῆ έχουν, επίσης, αξιοπρόσεκτη κατανομή τον 16^ο και 17^ο αιώνα (π.χ. *τοῦ βαθὺ τοῦ Μύλου* [1572, Αχαΐα])

⁴² Πολλά επίθετα αυτής της κατηγορίας παρουσιάζονται σε εγχειρίδια γραμματικής στον πληθυντικό αριθμό με το επίθημα -ύδες, για παράδειγμα *οἱ γλυκεῖς/-ύδες/-κοὶ τῶν γλυκῶν/-κῶν, τοὺς γλυκῶδες/-κοὺς, ὡ γλυκῶδες/-κοὶ*.

Αιτ.	-ύ(ν)	-εία(ν) -έα(ν) (ε)ιά(ν)	-ύ(ν)	-έους -ίους -ιούς	-έας -είας εϊες -(ε)ιές	-έα (-εά) -ία -ιά
Κλ.	-ύ	-εία -έα -(ε)ιά	-ύ	-έου (-ιοί)	(-εϊες -ειές)	(-έα -εά -ία -ιά)

Πίνακας 19: Καταλήξεις των επιθέτων σε -ύς, -(ε)ια, -ύ (μεσαιωνική περίοδος)

Ωστόσο, το επίθετο *βαρύς* για παράδειγμα, μέσω της επίδρασης της γραπτής γλώσσας, διατήρησε τους αρχαιόκλιτους τύπους, εκτός βέβαια από τον πληθυντικό (π.χ. *βαριοί/βαριά*). Η εξομοίωση φαίνεται ότι προχώρησε με την αντικατάσταση της ονομαστικής πληθυντικού (π.χ. *γλυκίοι* αντί *γλυκείς* & *γλυκίες* αντί *γλυκῆαι*), ενώ με μεταγενέστερη επανάλυση εμφανίστηκαν οι τύποι της δεύτερης κλίσης (π.χ. *γλυκός*, *γλυκό*), με το θηλυκό να αντιστέκεται στην πλήρη ομαλοποίηση του παραδείγματος (Horrocks, 2014, σ. 424). Ακόμη και μετά την καθιέρωση της Πρότυπης Νέας Ελληνικής παρατηρούνται ορισμένα επίθετα αυτής της κατηγορίας (π.χ. *ευρύς*) να έχουν διατηρήσει το αρχαιοπρεπές κλιτικό τους παράδειγμα.

6.5.2. Σχολικές γραμματικές & γραμματικές αναφορές

Η περιγραφή του επιθέτου *-ύς*, *-ιά*, *-ύ* / *-ύς*, *-εία*, *-ύ* από τις σχολικές γραμματικές παρουσιάζει ορισμένες διαφορές. Ο Τριανταφυλλίδης στη γραμματική του (2008, σσ. 110-111) δεν περιλαμβάνει τη γενική ενικού (π.χ. *του βαθιού*) στον πίνακα του κλιτικού παραδείγματος, σημειώνοντας πως χρησιμοποιείται σπάνια. Στη γραμματική του Δημοτικού (Φιλιππάκη-Warburton, Γεωργιαφέντης, Κοτζόγλου, & Λουκά, 2011, σ. 99) παρατηρούμε διπλούς τύπους στη γενική ενικού αρσενικού και ουδετέρου γένους (π.χ. *του βαθιού* & *του βαθύ*), αν και οι συγγραφείς υπογραμμίζουν ότι ορισμένα από αυτά τα επίθετα σχηματίζονται όπως τα επίθετα σε *-ύς*, *-εία*, *-ύ* σε επίσημο ύφος, χωρίς όμως να παραθέτουν ένα ξεχωριστό κλιτικό παράδειγμα για τα τελευταία.

Οι Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου (2011, σσ. 51-52) παραθέτουν περισσότερες λεπτομέρειες για αυτή τη διτυπία που παρουσιάζεται στον ενικό αριθμό. Μάλιστα στην ίδια ενότητα παραθέτουν δύο κλιτικά παραδείγματα, ένα για τα επίθετα σε *-ύς*, *-ιά*, *-ύ* και ένα για τα επίθετα σε *-ύς*, *-εία*, *-ύ*, επισημαίνοντας για τα τελευταία ότι διατηρούν την αρχαιοπρεπή μορφολογία τους και πως χρησιμοποιούνται συνήθως σε στερεότυπες λόγιες εκφράσεις και σε τυπικό ύφος. Ωστόσο, παρατηρούν πως το ύφος καθορίζει την επιλογή της γενικής (κυρίως ενικού) και στις δύο περιπτώσεις. Αυτό σημαίνει ότι η γενική σε *-ιού/-ύ* (π.χ. *βαριού/βαρύ*) χρησιμοποιείται σε οικείο ύφος, ενώ ο τύπος σε *-έος* σε πολύ τυπικό ύφος.

Οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης στη γραμματική τους κάνουν αναφορά σε αυτή την κατηγορία επιθέτων τοποθετώντας τη σε μία δεύτερη μορφολογική υπο-ομάδα μαζί με τα επίθετα τύπου *σταχτής, σταχτιά, σταχτί*, παραλείποντας όμως από τον συνοπτικό πίνακα καταλήξεων το κλιτικό παράδειγμα των επιθέτων σε *ύς, -εία, -ύ*. Σε αντίθεση με τις σχολικές γραμματικές και τη γραμματική των Κλαίρη & Μπαμπινιώτη, οι Holton, Mackridge, & Φιλιππάκη-Warburton (2016, σσ. 81-82) εξετάζουν σε μια διαφορετική υποενότητα τα επίθετα σε *-ύς, -εία, -ύ*, καθώς παρατίθεται ένα επιπλέον κλιτικό παράδειγμα (π.χ. ενικός: *-ύς*, γεν. *-έος* (αρσ.), *-ύ, -ύ* (ουδ.)), επισημαίνοντας πως χρησιμοποιούνται μόνο σε επίσημο περιβάλλοντα αλλά και σε ορισμένες στερεότυπες φράσεις (π.χ. *βαρέα όπλα, βραχεία συλλαβή*, κ.ά.). Επισημαίνουν πάντως ότι και ορισμένα από τα επίθετα σε *-ύς, -ία, -ύ* εμφανίζουν εναλλακτικούς τύπους, όταν χρησιμοποιούνται σε επίσημο ύφος ή σε στερεότυπες εκφράσεις. Συνοψίζοντας, λοιπόν, τις παραπάνω απόψεις παραθέτουμε τον παρακάτω πίνακα, όπου φαίνονται συγκριτικά οι ομοιότητες και οι διαφορές των γραμματικών στις επίμαχες πτώσεις στο αρσενικό και θηλυκό γένος.

	Νεοελληνική Γραμματική (Μ. Τριανταφυλλίδη)	Γραμματική Ε' & ΣΤ' Δημοτικού	Γραμματική Γυμνασίου (Χατζησαββ.)	Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας (2016)	Γραμματική της νέας Ελληνικής (Κλαίρης – Μπαμπινιώτης)
Ον. εν. (αρσ)	ο βαθύς	ο βαθύς	ο βαρύς // ο βραχύς	ο βαθύς // ο ευθύς	ο πλατύς
Γεν. εν. (αρσ)	-	του βαθιού/βαθύ	του βαριού/βαρύ // του βραχέος	(του βαθιού/βαθύ) // του ευθέος	του πλατύ/ πλατιού
Ον.εν. (θηλ)	η βαθιά	η βαθιά	η βαριά // η βραχεία	η βαθιά // η ευθεία	η πλατιά
Γεν. εν. (θηλ)	της βαθιάς	της βαθιάς	της βαριάς // της βραχείας	της βαθιάς // η ευθεία	της πλατιάς

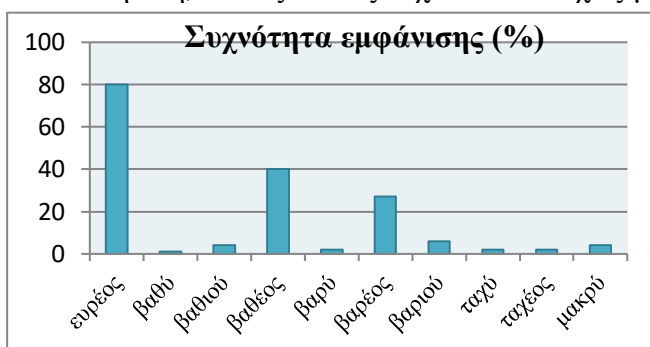
Πίνακας 20: Παρουσίαση των βασικών πτώσεων στις γραμματικές (επίθετα σε *-ύς, -ία, -ύ*)

Η συγκριτική αποτίμηση των γραμματικών της ΚΝΕ φανερώνει ότι υπάρχει μία σύγχυση σχετικά με την κατηγορία των επιθέτων σε *-ύς, -εία/-ία, -ύ*. Οι περισσότερες, δηλαδή εκτός από τη Νεοελληνική Γραμματική του Μ. Τριανταφυλλίδη, διαπιστώνουν τη διτυπία που επικρατεί στη γενική πτώση του ενικού αριθμού (*-ιού & -ύ*), κυρίως στο αρσενικό γένος και ουδέτερο γένος, στην οποία όμως προστίθεται και ο τύπος σε *-έος*, αν και παλαιότερος. Επιπλέον, σε άλλες γραμματικές θεωρούνται μία ενιαία κατηγορία, ενώ σε άλλες η μία θεωρείται συνέχεια της άλλης και περιγράφονται σε

διαφορετικές ενότητες. Δεδομένης της άποψης ότι η χρήση της γενικής (-ιού/-ύ/-έος) εξαρτάται από το ύφος του συγκεκριμένου, θα εξετάσουμε παρακάτω, μέσω ορισμένων αντιπροσωπευτικών παραδειγμάτων, αν κάτι τέτοιο ισχύει στο σύγχρονο νεοελληνικό λόγο.

6.5.3. Σώματα κειμένων

Η αναζήτηση των επιθέτων σε *ύς*, *-εία/-ιά*, *-ύ* στα σώματα κειμένων (ΕΘΕΓ, Πύλη του ΚΕΓ, ΣΕΚ20) έχει στόχο να αναδείξει τη μορφολογική ποικιλία που παρουσιάζουν στη νεοελληνική, καθώς και τις τυχόν αντιστοιχίες με τις επισημάνσεις των γραμματικών.

Πίνακας 21: Συχνότητα εμφάνισης επιθέτων σε *-ύς* (ΕΘΕΓ)

Η ηλεκτρονική αναζήτηση στο Αντίστροφο Λεξικό του ΙΝΣ (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 2002) κατέγραψε μόνο 27 επίθετα αυτής της κατηγορίας, μεταξύ των οποίων συναντώνται απλά (π.χ. *ελαφρύς*) και ελάχιστα σύνθετα (π.χ. *παραβαρύς*). Πρόκειται για

έναν μικρό αριθμό επιθέτων, που όπως θα δούμε παρακάτω εντοπίζονται στα νεοελληνικά κείμενα σε ευρεία χρήση. Η επιλογή των επιθέτων προς εξέταση έγινε με βάση την υψηλή τους συχνότητα στο σώμα κειμένων του ΕΘΕΓ. Τα συχνότερα από αυτά (βλ. διάγραμμα) είναι τα επίθετα *ευρύς* (16.566 εμφανίσεις) και *βαθύς* (11.666 εμφανίσεις), ενώ τα *ελαφρύς* (912 εμφανίσεις) και *παχύς* (871 εμφανίσεις) είναι τα λήμματα με τη μικρότερη συχνότητα εμφάνισης.

Στον πίνακα που ακολουθεί παρατίθενται αντιπροσωπευτικά τα ποσοτικά δεδομένα για τα δέκα επίθετα αυτής της κατηγορίας, που έχουν επιλεγεί με κριτήριο την υψηλή συχνότητα εμφάνισής τους στα σώματα κειμένων του ΕΘΕΓ, της Πύλης του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας αλλά και το Σώμα Ελληνικών Κειμένων του 20ου αιώνα.. Μάλιστα, κάποια από τα εξεταζόμενα επίθετα παρουσιάζονται ως παραδείγματα και στα εγχειρίδια της γραμματικής. Η έρευνα εστιάζει κυρίως στη γενική πτώση (αρσενικού και ουδετέρου), προς την οποία οι γραμματικές της ΚΝΕ φαίνεται να εμφανίζουν μία «αμηχανία». Ιδιαίτερο ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός ότι τα περισσότερα από τα επίθετα σε *-ύς* παρουσιάζουν διτυπία στη συγκεκριμένη πτώση, εμφανίζοντας τον νεοελληνικό τύπο *-ιού*, αλλά και τον λόγιο *-έος*. Μάλιστα, αξίζει να

αναφερθεί ότι σε ορισμένες περιπτώσεις εντοπίζεται και τρίτος τύπος της γενικής, σε -ύ.

Λέξη (σε γενική)	Συχνότητα (ΕΘΕΓ)	%	Συχνότητα (Πύλη Κεγ)	%	Συχνότητα (ΣΕΚ20)	%
ευρύ	7	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
ευρέος	80	0,0001%	2	0,0000%	1	0,0001%
βαθύ	1	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
βαθιού	4	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
βαθέος	40	0,0000%	1	0,0000%	1	0,0001%
βαρύ	2	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
βαρέος	27	0,0000%	1	0,0000%	2	0,0001%
βαριού	6	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
ταχύ	2	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
ταχέος	2	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
μακρύ	4	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
μακριού	7	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
ευθέος	4	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
πλατύ	6	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
πλατιού	12	0,0000%	1	0,0000%	0	0,0000%
οξύ	2	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
οξέος	22	0,0000%	3	0,0001%	0	0,0000%
ελαφριού	4	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
παχιού	2	0,0000%	0	0,0000%	0	0,0000%
παχέος	133	0,0001%	6	0,0002%	3	0,0002%

Πίνακας 22: Αποτελέσματα αναζήτησης σε σώματα κειμένων (επίθετα σε -ύς)

Αρχικά, η αναζήτηση στα σώματα κειμένων αναδεικνύει διτυπία στη γενική ενικού αλλά όχι ακριβώς αυτή που αναφέρεται στις σχολικές (και μη) γραμματικές (-ύ & -ιού). Στα 6 από τα 10 επίθετα (*ευρύς, βαθύς, βαρύς, ταχύς, οξύς, παχύς*) η διτυπία αφορά έναν νεοελληνικό τύπο σε -ύ ή -ιού και έναν λόγιο τύπο σε -έος. Επίσης, όσα συγκαταλέγονται στο κλιτικό παράδειγμα των επιθέτων σε -ύς, -ιά, -ύ (π.χ. *βαθύς*), παρατηρούμε πως εμφανίζουν τύπους και των επιθέτων σε -ύς, -εία, -ύ. Γενικότερα, τα εξεταζόμενα επίθετα εμφανίζουν πιο συχνή εμφάνιση στον λόγιο τύπο της γενικής ενικού σε σχέση με τον νεοελληνικό (84% έναντι 16% των εμφανίσεων). Ωστόσο, με τη διενέργεια t-test καταδεικνύεται ότι η διαφορά μεταξύ του λόγιου και του νεοελληνικού τύπου δεν είναι στατιστικά σημαντική ($p > .05$). Από την ανάλυση των

ποσοτικών δεδομένων προκύπτει επίσης η μέγιστη τιμή (*παχέος*: 133 εμφανίσεις) σε επίθετο μικρής συχνότητας και η ελάχιστη τιμή (*βαθύ*: 1 εμφάνιση) που αφορά νεοελληνική (δημώδη) κατάληξη. Τα επίθετα που στη γενική αναπτύσσουν μόνο τους νεοελληνικούς τύπους είναι τα *μακρύς* και *ελαφρύς*, ενώ το επίθετο *ευθύς* εμφανίζει μόνο τον λόγιο τύπο. Με τη βοήθεια του παρακάτω πίνακα όπου συνοψίζεται η συχνότητα εμφάνισης της γενικής πτώσης του ενικού των παραπάνω επιθέτων, μπορούμε να καταλήξουμε σε ορισμένα συμπεράσματα ως προς των αριθμό εμφανίσεων, ανά κειμενικό είδος, στον γραπτό λόγο⁴³:

Λέξη (σε γενική)	Τύπος	Επίσημα κείμενα	Επιστημονικά/ εκπαιδευτικά περιοδικά	Λογοτεχνία	Συζήτηση	Άλλα	Σύνολο εμφανίσεων
ευρύ	5	0	0	0	0	2	7
ευρέος	62	10	3	0	3	2	80
βαθύ	0	0	0	0	0	1	1
βαθιού	3	0	0	1	0	0	4
βαθέος	26	5	0	2	1	6	40
βαρύ	1	0	0	1	0	0	2
βαρέος	18	5	0	0	2	2	27
βαριού	2	0	0	0	1	3	6
ταχύ	0	0	0	0	0	2	2
ταχέος	1	0	0	0	0	1	2
μακρύ	2	0	0	2	0	0	4
μακριού	3	0	0	2	0	2	7
ευθέος	2	0	0	0	0	2	4
πλατύ	4	0	0	0	2	0	6
πλατιού	4	0	1	3	0	4	12
οξύ	2	0	0	0	0	0	2
οξέος	9	7	0	0	0	6	22
ελαφριού	3	0	1	0	0	0	4
παχιού	1	0	0	1	0	0	2
παχέος	69	5	41	10	2	6	133

Πίνακας 23: Εξεταζόμενοι τύποι ανά κειμενικό είδος (επίθετα σε -ύς, ιά, -ύ)

⁴³ Συμπεριλαμβάνονται, διασταλτικά, και οι καταγραφές ομιλιών έπειτα από αναζήτηση στο σώμα κειμένων του ΕΘΕΓ.

Αρχικά, με βάση τα παραπάνω ποσοτικά δεδομένα η λόγια γενική ενικού σε -έος αρσενικού και ουδέτερου γένους εμφανίζεται σε σημαντικό ποσοστό (57%) στην ειδησεογραφία, ενώ στα επίσημα κείμενα σε μικρότερο ποσοστό (11%). Με άλλα λόγια, ο λόγιος τύπος σε συντριπτικό ποσοστό (68%) εντοπίζεται σε σοβαρό, τυπικό ύφος και φαίνεται πως οι ομιλητές της ελληνικής τον προτιμούν σε κείμενα υψηλού κύρους. Βέβαια, παρόλο που η νεοελληνική γενική ανά επίθετο έχει πολύ μικρή συχνότητα εμφάνισης (κάτω από 20 εμφανίσεις), παρατηρούμε ότι εντοπίζεται σε ποσοστό 50% κατά μέσο όρο σε ειδησεογραφικά κείμενα. Συντακτικά, η γενική, τόσο η λόγια όσο και η νεοελληνική (δημώδης), λειτουργεί ως επιθετικός προσδιορισμός (προσδιοριστής) σε ονοματικά συμπληρώματα (π.χ. *οξέος συνδρόμου*).

Η ανάλυση των δεδομένων από το σώμα κειμένων του ΕΘΕΓ αναδεικνύει ότι ένας από τους κύριους παράγοντες διατήρησης και εμφάνισης της λόγιας γενικής σε -έος είναι η πολύ υψηλή συχνότητά της σε στερεοτυπικές λόγιες φράσεις, όπως για παράδειγμα *ευρέος κοινού* (βλ. παράδειγμα 1), *οξέος αναπνευστικού συνδρόμου*, *βαθέος κράτους* (βλ. παράδειγμα 2), *βαρέος τύπου*. Μάλιστα, σε ορισμένες περιπτώσεις δεν υπάρχει ανταγωνιστικότητα (π.χ. *παχέος εντέρου*, *ευρέος φάσματος*) με τη νεοελληνική (δημώδη) γενική, δηλαδή υπάρχει αποκλειστικότητα για τον λόγιο τύπο. Εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι στο Διαχρονικό Σώμα Ελληνικών Κειμένων (ΣΕΚ20) του προηγούμενου αιώνα (20^{ος} αι.) συναντάμε μόνο τον λόγιο τύπο της γενικής (π.χ. *ἡ ἐγχειρήσεις τοῦ παχέος εντέρου*, 1940).

- 1) *Όμως, δυστυχώς, το σύγχρονο μοντέλο αναγνωστικής αντίληψης του ευρέος κοινού, οι ιδέες όσων κερδίζουν απ' αυτό το μοντέλο μα και πολλών θεωρητικών και συγγραφέων, απορρίπτουν ό,τι απάδει στο ρεαλισμό.* (Είμαστε κοινωνία προσωπικοτήτων και όχι έργων, Δ. Γικώνης, εφημερίδα «Ελευθεροτυπία», 1997/08/05)
- 2) *Η Θράκη, παρά τις κυβερνητικές αλλαγές, δεν έπαψε ποτέ να αποτελεί πεδίο ενδιαφέροντος του βαθέος κράτους και χώρο παρέμβασης περισσότερο του ΥΠΕΞ παρά επιμέρους καθ' ύλην αρμοδίων υπουργείων.* (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, <https://rodopinews.gr>, 2021/02/05)

Πέρα από την εμφάνιση των παγιωμένων φράσεων στον τυπικό λόγο της ενημέρωσης ή των επίσημων κειμένων, εντοπίζεται η αναφορά τους και σε καταγεγραμμένες ομιλίες, όπου ισχύουν οι εκάστοτε συνθήκες του προφορικού λόγου (βλ. παράδειγμα 3). Σε ορισμένες περιπτώσεις στερεοτυπικών φράσεων διαπιστώνουμε ότι λόγιος και νεοελληνικός (δημώδης) μπορούν να εναλλάσσονται, χωρίς μάλιστα να υπάρχει

κάποια εμφανής σημασιολογική ή υφολογική διαφοροποίηση σε τυπικά περιβάλλοντα (βλ. παράδειγμα 4). Κατά την αναζήτηση στα σώματα κειμένων, παρατηρείται, επίσης, ότι επίθετα όπως τα *βαθύς*, *παχύς*, *βαρύς*, που κατά τις επισημάνσεις των γραμματικών δεν αναπτύσσουν το -ε- στο θέμα τους στη γενική πτώση, εμφανίζουν τον αρχαιοπρεπή τύπο σε -έος, γεγονός που ίσως οδηγεί στην ένταξή τους στην ίδια κατηγορία με τα -ύς, -εία, -ύ.

- 3) *Ας μη ξεχνάμε επίσης ότι τις πολιτικές πλειοψηφίες σε δημοκρατικά αρθρωμένες κοινωνίες τις στηρίζουν κοινωνικοί συνασπισμοί ευρέως φάσματος.* (Ομιλία 21-2-97, Γραφείο Οργάνωσης και Διοίκησης)
- 4) *Τα έργα αφορούν πιλοτικές δράσεις του Πανεπιστημίου του Στάνφορντ που αποσκοπούν στη διερεύνηση των δυνατοτήτων «αξιοποίησης της γνώσης του ευρύ κοινού μέσω της χρήσης της τεχνολογίας για την ενίσχυση της ακαδημαϊκής έρευνας».* (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, <http://blog.openaccess.gr>, 2021/02/04)

Αναφορικά με τους νεοελληνικούς τύπους της γενικής ενικού στο αρσενικό και το ουδέτερο γένος, συναντάμε τον τύπο σε -ιού (πλατιού) σε 35 περιπτώσεις, ενώ σε μικρότερη συχνότητα (24 περιπτώσεις) τον τύπο σε -ύ (π.χ. βαθύ). Τα επίθετα που αναπτύσσουν αποκλειστικά τους παραπάνω νεοελληνικούς τύπους στη γενική είναι τα *μακρύς*, *πλατύς*, *ελαφρύς*, με τον τελευταίο να εμφανίζει μόνο τον τύπο σε -ιού (βλ. παράδειγμα 5). Σε αντίθεση με τις επισημάνσεις των γραμματικών, η νεοελληνική γενική εντοπίζεται, όχι μόνο σε οικείο ύφος, αλλά και σε περιβάλλοντα σοβαρού, τυπικού ύφους, όπως για παράδειγμα σε ειδησεογραφικά άρθρα (βλ. παράδειγμα 6 & 7).

- 5) *Οδηγός ελαφριού φορτηγού επιχείρησης με έδρα τα χωριά του Δήμου Ιάσμου ο οποίος σύμφωνα με τους αυτόπτες μάρτυρες είχε αναπτύξει εξωφρενική ταχύτητα, περνώντας έξω από το πάρκινγκ του Πανθρακικού Σταδίου ...* (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, 2021/02/05)
- 6) *Δημοσιεύματα ανέφεραν ότι κατά τη στιγμή της σύγκρουσης το Uruguay Reefer έφερε 560 τόνους βαριού πετρελαίου (HFO = Heavy Fuel Oil), ουσίας που απαγορεύεται στην Ανταρκτική από τη Διεθνή Σύμβαση για την Πρόληψη της Ρύπανσης από Πλοία.* (<https://www.reportersunited.gr>, 2021/08/23)
- 7) *Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της επιστημονικής έρευνας, παρόλο που η οριζόντια στάση φαινομενικά διασφαλίζει την κατανομή του βάρους σε όλο το μήκος του σώματος, η όρθια και η καθιστή στάση διευκολύνουν την κυκλοφορία*

του αίματος, επιτρέποντας στον εγκέφαλο να εισέλθει το ίδιο εύκολα στη φάση του βαθύ ύπνου. (Ειδησεογραφικό Άρθρο/Ρεπορτάζ, 2021/02/19)

Πέρα από το αρσενικό γένος, αξίζει να αναφερθούμε συνοπτικά και στη γενική ενικού του θηλυκού γένους των παραπάνω επιθέτων. Αρχικά, δύο από τα δέκα ουσιαστικά (*βαθύς, βαρύς*) εμφανίζουν ποικιλότητα στη κατάληξή τους, καθώς εμφανίζουν τον νεοελληνικό τύπο σε *-ιάς*, αλλά και τον λόγιο σε *-είας*, αν και ο τελευταίος εντοπίζεται σε μικρότερη συχνότητα στα σώματα κειμένων. Η λόγια γενική παρατηρείται κυρίως σε κείμενα τυπικού ύφους, λειτουργώντας ως επιθετικός προσδιορισμός (π.χ. *Η αποζημίωση ή παραίτηση δεν θα ισχύει σε περιπτώσεις δόλου ή βαρείας αμέλειας εκ μέρους της ΔΟΕ.*), αλλά και σε συγκεκριμένες περιπτώσεις του επίσημου προφορικού λόγου (π.χ. *Είναι δεδομένο πως ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας και λόγω της ευθείας σχέσης που έχει ο ρόλος του με το πολίτευμα, ...*). Σε ορισμένα παραδείγματα ο αρχαιοπρεπής τύπος παρουσιάζεται ως μέρος παγιωμένων φράσεων λόγιας προέλευσης, όπως για παράδειγμα, *μετά βαθείας εκτιμήσεως, εκ δόλου ή βαρείας αμελείας, ταχείας κυκλοφορίας*, γεγονός που πιθανόν έχει επίδραση στη συντήρηση των λόγιων τύπων στον νεοελληνικό λόγο. Μάλιστα, σε ορισμένα από τα εξεταζόμενα επίθετα στο θηλυκό γένος συναντάμε και σημασιολογική-μορφοσυντακτική διαφοροποίηση, καθώς κατά την αναζήτηση παρατηρούμε τύπους επιθέτων που έχουν ουσιαστικοποιηθεί. Για παράδειγμα, εντοπίζουμε *η ευθεία σχέση* (επιθ.) αλλά και *η ευθεία* (ουσ.), *η βαρεία αλλοίωση* (επιθ.) αλλά και *η βαρεία* (ουσ.), *η πλατιά διάδοση* (επιθ.) αλλά και *η πλατεία* (ουσ.).

Με βάση την παραπάνω ανάλυση και τις περιπτώσεις που εμφανίζονται στα σώματα κειμένων, μπορούμε να εξαγάγουμε το συμπέρασμα ότι τα επίθετα σε *-ύς, -ιά, -ύ / -ύς, -εία, -ύ* παραμένουν σε λειτουργία, αν και σε μικρότερη συχνότητα σε σχέση με άλλες κατηγορίες επιθέτων. Ο ανταγωνισμός ανάμεσα σε λόγιους και νεοελληνικούς τύπους είναι σημαντικός, όμως φαίνεται ότι οι πρώτοι υπερισχύουν στα περισσότερα από τα εξεταζόμενα επίθετα. Τα ποσοτικά δεδομένα, καθώς και τα παραδείγματα που συγκεντρώθηκαν από την αναζήτηση στα σώματα κειμένων, μας οδηγούν να συμπεράνουμε τα εξής, ιδίως σε ό,τι αφορά τη γενική ενικού (αρσενικού & ουδετέρου), σε σχέση και με τις αναφορές των σχολικών γραμματικών:

1. Η λόγια γενική σε *-έος* έχει επικρατήσει σε μεγάλο βαθμό έναντι των νεοελληνικών τύπων σε *-υ* και *-ιού*, γεγονός που ισχύει για τη πλειονότητα των επιθέτων αυτής της κατηγορίας. Σε αντίθεση με τις σχολικές γραμματικές, ορισμένα επίθετα, όπως

για παράδειγμα το *βαθύς*, δεν ανήκουν σε μία συγκεκριμένη μορφολογική κλιτική ομάδα, αλλά αναπτύσσουν τύπους των παλαιότερων επιθέτων σε *-ύς*, *-εία*, *-ύ*.

2. Στη γενική ενικού ο τύπος σε *-έος* έχει γενικευμένη χρήση ως προς το συγκεκριμένο και περικείμενο χρήσης, καθώς εντοπίζονται τόσο σε επίσημα κείμενα όσο και σε ομιλίες/συζητήσεις. Η νεοελληνική γενική συναντάται και σε τυπικό, σοβαρό ύφος, σε αντίθεση με όσα αναφέρουν οι σχολικές γραμματικές.
3. Στη γενική ενικού το θηλυκό γένος εμφανίζει αντιπαλότητα ανάμεσα σε λόγιο και δημώδη τύπο. Η νέα ελληνική έχει κληρονομήσει πολλές φράσεις λόγιας προέλευσης, στις οποίες εντοπίζουμε τον λόγιο τύπο και τον χρησιμοποιούμε.
4. Τα επίθετα σε *-ύς*, *-ιά*, *-ύ* και κυρίως οι αρχαιοπρεπείς τύποι τους έχουν επιβιώσει στη σύγχρονη ελληνική γλώσσα λόγω της έντονης παρουσίας παγιωμένων φράσεων στον νεοελληνικό λόγο, όπως *ευρέος φάσματος*, *παχέος εντέρου*, *βαρέος πυροβολικού*, *οξέος συνδρόμου*, για τις περισσότερες από τις οποίες δεν εμφανίζεται ο νεοελληνικός τύπος του επιθέτου.

6.6. Επιπρόσθετες περιπτώσεις λόγιας ονοματικής κλιτικής μορφολογίας

Παρακάτω παρουσιάζονται συνοπτικά (πβ. πρακτικούς περιορισμούς) ορισμένα επιπλέον ονοματικά κλιτικά παραδείγματα που εμφανίζουν λόγια χαρακτηριστικά. Ωστόσο, κάποια από αυτά δεν είναι πάρα πολύ συχνά στη χρήση τους στη νεοελληνική κοινή και απουσιάζουν από τις περισσότερες γραμματικές (-ων, -ον), ενώ η ενδοπαραδειγματική ποικιλότητα (λόγιο vs. δημώδες) που εμφανίζουν είναι συνήθως μικρότερης έκτασης, κυρίως με όρους πραγματικής χρήσης, σε σχέση με τα προηγούμενα ονοματικά κλιτικά παραδείγματα.

6.6.1. Αρσενικά ουσιαστικά σε -έας

Τα αρσενικά ουσιαστικά σε -έας έχουν ευρεία χρήση στον νεοελληνικό λόγο και προέρχονται από τα ονόματα σε -εύς (αρχαϊκή κατάληξη). Το επίθημα -εύς⁴⁴ συναντάται σε επαγγελματικά ονόματα, τόσο για πρόσωπα όσο και για όργανα, π.χ. *βαφεύς, γραμματεύς*, κ.ά. ήδη στα κείμενα της Γραμμικής Β. Τα ουσιαστικά αυτά ευθύνονται για τον σχηματισμό ρημάτων σε -εύω, από τα οποία προέκυψαν οπισθοχωρητικοί σχηματισμοί ουσιαστικών σε -εύς (Palmer, 2015, σ. 317). Κατά την ελληνιστική & ρωμαϊκή περίοδο η αιτιατική σε -εα της παλιάς τρίτης κλίσης (π.χ. *γραμματέα*) πιθανόν να παρήγαγε μία νέα ονομαστική -εας (π.χ. *γραμματέας*), η οποία σε κάποιες περιπτώσεις εξελίχθηκε με συνίζηση σε -ιας (π.χ. *βασιλιάς*) (Hopwoods, 2014, σ. 420). Στη πρώιμη μεσαιωνική περίοδο λόγω του ιδιόμορφου επιθήματος -εύς τα ονόματα αυτά έχουν περιορισμένη παραγωγικότητα και μόνο ένας μικρός αριθμός επιβίωσε στην όψιμη μεσαιωνική και τη νεοελληνική. Δεν είναι γνωστό πότε ακριβώς εμφανίστηκε η κατάληξη -έας, όμως περίπου κατά την όψιμη μεσαιωνική περίοδο τα τριτόκλιτα ουσιαστικά υιοθέτησαν την μορφολογία των ονομάτων σε -ας, με εξαίρεση τον πληθυντικό όπου οι αρχαιοελληνικοί τύποι διατηρήθηκαν (Holton, και συν., 2019, σ. 565).

Στη παρουσίασή τους από τις σχολικές γραμματικές αναφέρεται πως στον ενικό αριθμό κλίνονται κατά το *ταμίας*, στον πληθυντικό όμως ακολουθούν την αρχαία κλίση (π.χ. -είς, -έων, -είς, -είς) (Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου, 2011, σ. 37· Τριανταφυλλίδης, 2008, σ. 103). Αυτό δικαιολογείται με τη παρατήρηση ότι στη γλώσσα μας έχουν διατηρηθεί ορισμένοι τύποι της αρχαίας ελληνικής (Φιλίππακη-Warburton,

⁴⁴ Αρχική σημασία του επιθήματος είναι «αυτός που έχει σχέση με τη βασική σημασία του ονόματος».

Γεωργιαφέντης, Κοτζόγλου, & Λουκά, 2011, σ. 67). Ωστόσο, σε πολύ επίσημο ύφος, τα παραπάνω ουσιαστικά μπορεί σπανίως να εμφανίζουν αρχαϊκούς τύπους⁴⁵ και στον ενικό αριθμό (π.χ. ο Βασιλεύς Παύλος) (Holton, Mackridge, & Φιλιππάκη-Warburton, 2016, σσ. 55-56). Μία σύντομη αναζήτηση των υψηλότερης συχνότητας ονομάτων σε -εας (τομέας, φορέας, γραμματέας, συγγραφέας, γονέας) στο σώμα κειμένων του ΕΘΕΓ αποδεικνύει πως στον πληθυντικό αριθμό έχουν επικρατήσει ακέραιοι οι τύποι της αρχαίας ελληνικής και έχουν ενσωματωθεί πλήρως στα σύγχρονα γλωσσικά δεδομένα, καθώς παρουσιάζονται τόσο σε τυπικό όσο και σε οικείο ύφος. Μάλιστα, σε ορισμένα από τα εξεταζόμενα ονόματα οι τύποι του πληθυντικού αριθμού εμφανίζουν υψηλό ποσοστό εμφάνισης, για παράδειγμα ο τύπος *φορείς* αποτελεί το 42% των εμφανίσεων του λήμματος, ενώ ο τύπος *γονείς* το 72%. Επιπλέον, μέσα από την έρευνα διαπιστώνεται ότι υπάρχει σε ένα μικρό βαθμό διτυπία στη γενική ενικού (-εα & -εως), γεγονός που δεν αναφέρεται στις γραμματικές. Σε ένα ποσοστό κάτω του 2%⁴⁶ (110 περιπτώσεις) η χρήση της γενικής -εως από τους ομιλητές της ελληνικής παρατηρείται κατά βάση στον ειδησεογραφικό τομέα (π.χ. ...οι καταθέσεις του στενού φίλου του προέδρου Βέρνον Τζόρνταν, της γραμματέως του Κλίντον Μπέτι Κιούρι,..), αλλά και τον τυπικό προφορικό λόγο (π.χ. Ευχαριστώ θερμά τον κ. Κιούση, αν θέλει να βοηθήσει οικονομικά τους Λιβανέζους αδελφούς μας, πράγμα που μπορεί να γίνει και μέσω της Μητροπόλεως και μέσω οποιουδήποτε άλλου φορέως). Επομένως, αποδεικνύεται ότι ακόμη και στον ενικό αριθμό μπορεί να συναντήσουμε τον λόγιο τύπο της γενικής σε ορισμένα επίσημα περιβάλλοντα.

6.6.2. Επίθετα σε -ων, -ων, -ον

Τα αρχαιοπρεπή τριγενή και δικατάληκτα επίθετα σε -ων, -ων, -ον (π.χ. *εὐγνώμων*, *εὐγνωμον*) αποτελούν μία κατηγορία με περιορισμένο αριθμό επιθέτων αλλά και με περιορισμένη χρήση στη νεοελληνική κοινή. Στην ομιλούμενη ελληνική της βυζαντινής περιόδου οι αρχαϊκοί τύποι των ενρινόληκτων επίθετων σχεδόν εξαφανίστηκαν, με εξαίρεση ορισμένα σπάνια επίθετα που εισήχθησαν από τη λόγια γραπτή γλώσσα (Hogrocks, 2014, σ. 425). Στη μεσαιωνική περίοδο τα επίθετα σε -ων, -ων, -ον υπέστησαν πολλές αλλαγές ή εμφάνισαν νέους τύπους, όπως για παράδειγμα

⁴⁵ Οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005, σ. 31) διαπιστώνουν ότι τα θηλυκά επαγγελματικά και άλλα ονόματα σε -εας (π.χ. *συγγραφέας*) σχηματίζουν συνήθως τη γενική ενικού με τον λόγιο τύπο -έως αντί -εας ή -έα.

⁴⁶ Ο λόγιος τύπος της ονομαστικής ενικού παρατηρείται σε εξίσου πολύ μικρό ποσοστό, όμως εμφανίζεται σε κείμενα της καθαρεύουσας, γεγονός που τον θέτει εκτός ενδιαφέροντος για την αναζήτησή μας.

στο αρσενικό γένος μία νέα ονομαστική σε -ονας από τον 14^ο αι. και έπειτα (π.χ. *έλεήμονας*). Εναλλακτικά, υπάρχει η υπόθεση πως η γενική σε -ονος μέσω της επανάλυσης θεωρήθηκε η ονομαστική, όπως τη συναντάμε σε κείμενα του 16^{ου} αι., καθώς έχουν εντοπιστεί και δευτερόκλιτοι τύποι των συγκεκριμένων επιθέτων (π.χ. *έλεημος*). Οι τύποι του θηλυκού γένους είναι σπάνιοι, ενώ το ουδέτερο έχει διατηρήσει τον αρχαϊκό τύπο -ον. Στον πληθυντικό αριθμό κατά βάση έχει διατηρηθεί το αρχαίο κλιτικό παράδειγμα⁴⁷ και στα τρία γένη (Holton, και συν., 2019, σσ. 776-778).

Αναφορικά με την παρουσίασή τους από τις σχολικές γραμματικές, τα επίθετα σε -ων, -ων, -ον απουσιάζουν από τη γραμματική του Τριανταφυλλίδη, ενώ στις σημερινές γραμματικές παρατίθεται το κλιτικό τους παράδειγμα με διτυπία στην ονομαστική (-ων & -ονας) και στη γενική (-ονος & -ονα) ενικού στο αρσενικό γένος. Η γραμματική των Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2011, σσ. 55-56) σημειώνει ότι η κατηγορία αυτών των επιθέτων έχει περιορισμένο αριθμό και πως η γενική (και η κλιτική) χρησιμοποιείται πολύ σπάνια, ενώ η γραμματική του Δημοτικού (Φιλιππάκη-Warburton, Γεωργιαφέντης, Κοτζόγλου, & Λουκά, 2011, σ. 79) αναφέρεται ότι προέρχονται από μετοχές της αρχαίας ελληνικής (οι αρχαιοελληνικές μετοχές όμως είναι -ων, -οντος (π.χ. ενικού, β' αορίστου)). Η γραμματική των Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (2005) δεν αναφέρεται στη συγκεκριμένη κατηγορία επιθέτων και απουσιάζουν από τον συνολικό πίνακα των καταλήξεων. Μία σύντομη αναζήτηση στο σώμα κειμένων του ΕΘΕΓ (*ειδήμων, ευγνώμων, εθνικόφρων, νοήμων*) επιβεβαιώνει ότι τα επίθετα σε -ων, -ων, -ον χρησιμοποιούνται σε πολύ μικρή συχνότητα (κάτω από 300 εμφανίσεις το καθένα) και πως οι ομιλητές της ελληνικής σπάνια χρησιμοποιούν τη γενική πτώση, ιδιαίτερα τον νεοελληνικό τύπο. Σχετικά με την ονομαστική ενικού πράγματι ο λόγιος τύπος έχει επικρατήσει (93% έναντι 7% των περιπτώσεων) σε μεγάλο βαθμό στον προφορικό τυπικό λόγο (π.χ. *σας είμαι ιδιαίτερα ευγνώμων*), καθώς και σε ειδησεογραφικά άρθρα (π.χ. *Ο Rojer Enrico –χωρίς να είναι ο ίδιος ειδήμων στα θεωρητικά μοντέλα του μάνατζμεντ– διέθεσε μέσα σε μια χρονιά 120 ημέρες*). Επομένως, τα δεδομένα αποδεικνύεται πως επαληθεύουν τις επισημάνσεις των γραμματικών, αλλά και ότι η συγκεκριμένη κατηγορία έχει επιβιώσει ακέραιη στο σύνολό της στη νέα ελληνική.

⁴⁷ Εμφανίστηκαν στο αρσενικό γένος δευτερόκλιτοι τύποι σε -όνοι ή -όνους τον 14^ο αι., όμως μετά τον 16^ο αι. απουσιάζουν εντελώς από τα κείμενα.

7. Συμπεράσματα

Στην παρούσα διπλωματική εργασία, βασικός άξονας υπήρξε η μελέτη και η ερμηνεία της παρουσία(ση)ς του λόγιου επιπέδου στη σύγχρονη Νέα Ελληνική, με έμφαση στη χρήση και τη λειτουργία του ονοματικού στοιχείου σε μορφολογικό επίπεδο. Ήδη από τα πρώτα κεφάλαια (βλ. κεφάλαιο 3), ο προσδιορισμός και η ταξινόμηση των λόγιων χαρακτηριστικών φανερώνει ότι πρόκειται για ένα σύνθετο επίπεδο που επεκτείνεται στη φωνολογία, τη μορφολογία, τη σημασιολογία, τη σύνταξη και την πραγματολογία. Ο ιδιαίτερος στόχος αυτής της μελέτης έγκειται στη παρουσίαση των καταγεγραμμένων χαρακτηριστικών ονοματικής λογιότητας στις σχολικές γραμματικές και ο έλεγχος των προτεινόμενων περιγραφών των σχολικών γραμματικών με τη συνεισφορά κάποιων ηλεκτρονικών σωμάτων κειμένων.

Η εργασία προχωρά σε μία σύντομη ανασκόπηση της ιστορίας των σχολικών γραμματικών (βλ. κεφάλαιο 4), κυρίως από τη καθιέρωση της δημοτικής το 1976 και έπειτα, δίνοντας έμφαση στον τρόπο προσέγγισης των γραμματικών φαινομένων και στους στόχους του παλαιότερου σχολικού εγχειριδίου γραμματικής, του Τριανταφυλλίδη (1941), αλλά και των σύγχρονων σχολικών εγχειριδίων των Φιλιππάκη – Warburton, Γεωργιαφέντη, Κοτζόγλου (2011) και Χατζησαββίδη και Χατζησαββίδου (2011), του Δημοτικού και του Γυμνασίου αντίστοιχα. Η ανάλυση των σχολικών γραμματικών (βλ. κεφάλαιο 5) φανερώνει ότι υπάρχουν αποσπασματικές αναφορές στους λόγιους τύπους και προπαντός στην υφολογική, κυρίως, διαφοροποίησή τους από τους νεοελληνικούς (δημώδεις) στο επίπεδο της μορφολογίας. Η γραμματική του Τριανταφυλλίδη, σε αντίθεση με τις ισχύουσες σχολικές γραμματικές, στο μορφολογικό και σημασιολογικό μέρος δεν επισημαίνει αυτές τις διαφοροποιήσεις. Ωστόσο, η συλλογή δεδομένων για το λόγιο στοιχείο από τις σημερινές γραμματικές αποδεικνύει ότι η παρουσίασή του είναι κάπως ελλιπής, διότι εντοπίζονται αναφορές κυρίως στη μορφολογία και εν μέρει στη σύνταξη (στη μορφή κυρίως αρχαϊστικών προθέσεων). Παρατηρείται μάλιστα η απουσία αναφοράς στη λόγια κληρονομιά της νέας ελληνικής σε επίπεδα ανάλυσης, όπως το λεξιλόγιο ή τη σημασιολογία, όπου υπάρχει πλούσιο υλικό προς εξέταση και περιγραφή.

Η εστίαση της εργασίας στην ονοματική κλιτική μορφολογία αποδεικνύει πως οι λόγιοι τύποι στις γραμματικές αποτυπώνονται συνήθως ως "ανώμαλοι", "μη συνηθισμένοι", "αρχαιοπρεπείς" που είτε δεν προτιμώνται από τους ομιλητές είτε επιβιώνουν σε

περιβάλλοντα επίσημου/τυπικού ύφους στο πλαίσιο παγιωμένων εκφράσεων. Από την άλλη, η διερεύνηση στα δεδομένα των σωμάτων κειμένων (βλ. κεφάλαιο 6) μάς δίνει περισσότερες πληροφορίες που ενίοτε αποκλίνουν από τις παρατηρήσεις των γραμματικών σχετικά με την αποκλειστική χρήση των λόγιων τύπων σε τυπικά περιβάλλοντα. Κατά την αριθμητική ανάλυση συγκεκριμένων πτώσεων σε ορισμένες ονοματικές κατηγορίες αναδείχθηκε ότι στα νεοελληνικά σώματα κειμένων από τους εξεταζόμενα στοιχεία οι [+λόγιοι] τύποι ανέρχονται περίπου στους 36.870 (29%), ενώ οι [-λόγιοι] τύποι περίπου στους 92.300 (71%).

Το νεοελληνικό (δημώδες) στοιχείο συναντάται γενικά σε υψηλότερη συχνότητα, όμως αξίζει να αναφερθούν εδώ κάποια ενδιαφέροντα επιμέρους συμπεράσματα. Αρχικά, αναφορικά με τα θηλυκά σε *-η* (γεν. *-ης* και *-εως*) στη γενική οι ομιλητές αμφιταλαντεύονται ανάμεσα στον νεοελληνικό τύπο *-ης* και στον παραδεδομένο *-εως* (βλ. υποκεφάλαιο 6.1) και τείνουν να εναλλάσσουν τους δύο τύπους τόσο στον καθημερινό όσο και στον επίσημο λόγο. Η επίδραση των παγιωμένων φράσεων έχει μία δυναμική, αν και παρατηρήθηκαν στερεότυπες φράσεις και σε πιο οικείο, προφορικό ύφος. Αντιθέτως, ο λόγιος τύπος σε *-εις* στην ονομαστική πληθυντικού έχει καθολική ισχύ, με ελάχιστες "παρεκκλίσεις" στις νεοελληνικές διαλέκτους. Στη συνέχεια, αξιοσημείωτο είναι πως ο λόγιος χαρακτήρας των θηλυκών σε *-ος* (βλ. υποκεφάλαιο 6.2) δεν έχει ανταγωνιστή στην ονομαστική του ενικού. Στην αντίστοιχη πτώση του πληθυντικού ο τύπος σε *-οι* υπερισχύει έναντι της κατάληξης *-ες*, που προτείνουν οι γραμματικές. Μάλιστα, τα πορίσματα της αναζήτησης δείχνουν πως ειδικά στον πληθυντικό αριθμό η λόγια μορφολογία τους προκαλεί σύγχυση στους ομιλητές της νέας ελληνικής. Από την άλλη, η περιορισμένη σε αριθμό αλλά ιδιαίτερη κατηγορία των θηλυκών σε *-ω* (βλ. υποκεφάλαιο 6.3) εμφανίζει στη γενική πτώση επικράτηση του λόγιου τύπου (*-ους*), ειδικά στην ομάδα των κύριων αρχαιοπρεπών ονομάτων, χωρία να επηρεάζεται από το γλωσσικό περιβάλλον. Τέλος, η εκτίμηση από την ανάλυση των δικατάληκτων επιθέτων σε *-ης, -ες* (βλ. υποκεφάλαιο 6.4), αλλά και σε ό,τι αφορά τα επίθετα σε *-ύς, -ιά, -ύ* (βλ. υποκεφάλαιο 6.5) είναι ότι ο λόγιος τύπος της γενικής λόγω της κατανομής του κυριαρχεί έναντι του νεοελληνικού (δημώδους) και πως δεν έχουν προσαρμοστεί στα δεδομένα της κλιτικής ονομαστικής μορφολογίας της νεοελληνικής.

Η διαμόρφωση ορισμένων στερεότυπων φράσεων φαίνεται να έχει επίδραση στην επιβίωση του λόγιου στοιχείου, αλλά σε μικρό βαθμό, δεδομένων των ευρημάτων, ενώ

η επιρροή του γλωσσικού περικειμένου δε φαίνεται να αφορά όλες τις περιπτώσεις. Επιπλέον, η συνοπτική παρουσίαση άλλων περιπτώσεων ονομάτων (βλ. υποκεφάλαιο 6.6) αναδεικνύει πως ορισμένα λόγια κλιτικά παραδείγματα έχουν επιβιώσει ακέραια, χωρίς ιδιαίτερες αλλαγές διαχρονικά.

Η συμβολή της συγκεκριμένης μελέτης έγκειται κυρίως στο γεγονός πως αφορά τη λόγια κλιτική μορφολογία, για την οποία προσφέρει λεπτομερείς πληροφορίες για κάθε ονοματική κατηγορία αλλά και την ποικιλομορφία που παρουσιάζει. Παράλληλα με την εξέταση της παρουσίας των λόγων τύπων στις διδακτικές γραμματικές προσφέρεται εδώ μία εικόνα της σύγχρονης γραπτής γλωσσικής πραγματικότητας με τη βοήθεια των δεδομένων από σώματα κειμένων. Αναφορικά με τους παράγοντες που επηρεάζουν την προτίμηση για τους λόγιους τύπους από τους ομιλητές, αποδεικνύεται πως το επίσημο ύφος δεν αποτελεί πάντα αναγκαία και ικανή συνθήκη για τη χρήση των λόγων τύπων. Βέβαια, το προκειμένο συμπέρασμα δεν ισχύει συλλήβδην για όλους τους εξεταζόμενους τύπους και αξίζει να εξεταστούν μελλοντικά και άλλοι παράγοντες που επηρεάζουν την εμφάνιση της λογιότητας (π.χ. ενδεχομένως διαφορετική αντίληψη των ομιλητών ως προς τη λογιότητα ορισμένων τύπων, μορφωτικό επίπεδο ομιλητών, κ.ά.) καθώς και να συγκροτηθούν διδακτικές προτάσεις με βάση τα ερευνητικά γλωσσικά δεδομένα.

Σε τελική ανάλυση, μέσα από την έρευνα του λόγιου επιπέδου προκύπτει η εκτίμηση ότι οι πληροφορίες μας για αυτό το περίπλοκο φαινόμενο που διαχέεται στη νέα ελληνική αξίζει να εμπλουτιστούν περαιτέρω μέσα από νέες μελέτες: μια ενδεδειγμένη και πληρέστερη εξέταση του φαινομένου καθιστά απαραίτητη τη χρήση σωμάτων κειμένων, ακόμη και εκείνων που αφορούν τον προφορικό λόγο. Προφανώς, η αξιοποίηση των σωμάτων κειμένων σε μελλοντικές έρευνες μεγαλύτερου εύρους και έκτασης θα ήταν χρήσιμο να επεκταθεί και σε άλλα μορφολογικά πεδία (π.χ. ρηματική μορφολογία, παραγωγή, ακόμη και σύνθεση) αλλά ενδεχομένως και στο επίπεδο της σημασιολογίας, καθώς και του λεξικού γενικότερα. Τα γραπτά και προφορικά δεδομένα είναι ικανά να παράσχουν πλούσιο υλικό προς διερεύνηση και να τροφοδοτήσουν τη γλωσσολογική έρευνα με νέα στοιχεία σε ό,τι αφορά τη συνύπαρξη και τον ανταγωνισμό ανάμεσα στα πιο αρχαιοπρεπή, κληρονομημένα ή λόγια ή ακόμη και νεοπαγή, και τα πιο δημώδη νεοελληνικά στοιχεία.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Boas, E. v., Rijksbaron, A., Huitink, L., & Bakker, M. d. (2019). *Cambridge Grammar of Classical Greek*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Browning, R. (1983). *Medieval and Modern Greek*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Chantraine, P. (1984). *Morphologie historique du grec*. Paris: Editions Klincksieck.
- Gignac, F. T. (1981). *A Grammar of the Greek Papyri of the Roman and Byzantine periods, vol. 2 (Τόμ. II Morphology)*. Milano: Ist. Ed. Cisalpino- La Goliardica 1981.
- Goutsos, D., Fragaki, G., Florou, I., Kakousi, V., & Savvidou, P. (2017). The diachronic corpus of greek of the 20th century: Design and Compilation. *Πρακτικά του 12ου Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας* (σσ. 369-381). Berlin: Edition Romiosini/CeMoG.
- Holton, D., Horrocks, G., Janssen, M., Lentari, S., Manolessou, I., & Toufexis, P. (2019). *The Cambridge Grammar of Medieval and Early Modern Greek (Τόμ. Nominal Morphology)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holton, D., Mackridge, P., & Φιλιππάκη-Warburton, E. (2016). *Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Πατάκης.
- Horrocks, G. (2014). *Ελληνικά: Ιστορία της γλώσσας και των ομιλητών της*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της "Εστίας".
- Lyons, J. (1969). *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mackridge, P. (2009). *Language and National Identity in Greece 1766–1976*. New York: Oxford University Press.
- Palmer, L. R. (2015). *Η Αρχαία Ελληνική Γλώσσα*. Αθήνα: Δημ. Ν. Παπαδήμας.
- Papanastasiou, G. (2010). Katharevousa: its nature and contribution to Modern Greek. (C. Karagounis, Επιμ.) *Greek: a language in evolution*, σσ. 227-248.
- Sihler, A. L. (1995). *New Comparative Grammar of Greek and Latin*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Tonnet, H. (2003). *Histoire du grec moderne. La formation d'une langue*. Paris: Langues & Mondes - L'Asiatheque.
- Yates, A. (2019). Suffixal *o-vocalism without 1 “Amphikinesis”: On Proto-Indo-European *oi-stems and Ablaut as a Diagnostic for Word Stress. Στο D.

Goldstein, S. Jamison, & B. Vine (Επιμ.), *Proceedings of the 30th Annual UCLA Indo-European Conference*, (σσ. 199-221). Bremen.

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Αναστασιάδη - Συμεωνίδη, Α., & Φλιάτουρας, Α. (2004). Το λόγιο και το λαϊκό στην ελληνική γλώσσα. Ορισμός και ταξινόμηση. *Πρακτικά του 6ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*. Ρέθυμνο.

Αναστασιάδη - Συμεωνίδη, Α., & Φλιάτουρας, Α. (2018). Από το λόγιο επίπεδο της Αρχαίας Ελληνικής στην Νέα Ελληνική: Εφαρμογή και διδακτικές προοπτικές. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα 38*, Θεσσαλονίκη, σσ. 37-50.

Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (2015). Γραμματική του νεοελληνικού επιστημονικού λόγου (ΓΝΕΛ) μέσα από το πρίσμα της γλωσσολογίας. *Εισήγηση στην ανοιχτή συζήτηση στο πλαίσιο του 10ου συνεδρίου της ΕΛΕΤΟ*. Αθήνα.

Αρβανίτη, Α. (2011). Το λόγιο στοιχείο στη νέα ελληνική: διδακτικές εφαρμογές. Στο Κ. Δημάδης (Επιμ.), *Ταυτότητες στον ελληνικό κόσμο (από το 1204 έως σήμερα): Δ' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών. Γρανάδα, 9-12 Σεπτεμβρίου 2010* (σσ. 499-511). Αθήνα: Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών.

Γιαννουλοπούλου, Γ. (2001). Η Νέα Ελληνική μετά τη διγλωσσία. *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*, σσ. 160-164.

Γούτσος, Δ., & Φραγκάκη, Γ. (2015). *Εισαγωγή στη γλωσσολογία σωμάτων κειμένων*. Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Online:www.kallipos.gr.

Γούτσος, Δ., & Φραγκάκη, Γ. (υπό έκδοση). Σχήματα γλωσσικής αλλαγής στα ελληνικά του 20ού αιώνα. Στο Χ. Τζιτζιλής, & Γ. Παπαναστασίου (Επιμ.), *2ο Διεθνές Συνέδριο για την Κοινή, τις κοινές και τη διαμόρφωση της κοινής νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη).

Δελβερούδη, Ρ. (2000). *Η γλωσσική ποικιλότητα και η διαμόρφωση της νεοελληνικής εθνικής*. (Α.-Φ. Χριστίδης, Επιμ.) *Η ελληνική γλώσσα και οι διάλεκτοί της*, σσ. 23-28.

Διατσέντος, Π. (2007). Το γλωσσικό ζήτημα. *Θέματα ιστορίας της ελληνικής γλώσσας*.

Κακριδή, Μ. (2000). Νόρμα, γλωσσική ποικιλία και εκπαίδευση. *Γλωσσικός Υπολογιστής Τόμος 2 (Τεύχη 1-2)*, σσ. 161-167.

Καμηλάκη, Μ. (2009). *Τα λόγια στοιχεία στη νεανική επικοινωνία: κοινωνιοπραγματολογική διερεύνηση της ποικιλίας [± ΛΟΓΙΟ]*. Διδακτορική Διατριβή. Αθήνα: ΕΚΠΑ.

- Καραντζόλα, Ε. (2000). *Komvos.edu*. Ανάκτηση από <http://www.komvos.edu.gr/periodiko/periodiko2nd/articles/print/karatzola/index.htm>
- Κίτσιου, Σ. (2010). *Κριτική θεώρηση της νέας σχολικής Γραμματικής του Γυμνασίου: Γραμματική Νέας Ελληνικής Γλώσσας Α Β Γ ' Γυμνασίου*. Πτυχιακή Εργασία. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Βόλος.
- Κλαίρης, Χ., & Μπαμπινιώτης, Γ. (2005). *Γραμματική της νέας ελληνικής : δομολειτουργική, επικοινωνιακή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μήτσης, Ν. (1995). *Η Διδασκαλία της Γραμματικής στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Η επίδραση της γλωσσικής επιστήμης στην εξέλιξή της*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μήτσης, Ν. (2004). *Η Διδασκαλία της Γλώσσας υπό το πρίσμα της επικοινωνιακής προσέγγισης. Εισαγωγή στη θεωρία και τις τεχνικές του επικοινωνιακού μοντέλου*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μοσχονάς, Σ. (1999, Χειμώνας). Μια επιστημονική γραμματική της ελληνικής γλώσσας. David Holton, Peter Mackridge & Irene Philippaki-Warbuton: Greek: A Comprehensive Grammar of the Modern Language. *Φιλολόγος*(98), σσ. 506-519.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2002). *Συνοπτική Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας. Με εισαγωγή στην ιστορικοσυγκριτική γλωσσολογία*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Μπούτουρας, Α. (1912). *Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα ιστορικά και γλωσσικώς ερμηνευόμενα*. Αθήνα: Τυπογραφείον της Β. Αυλής Α. Ραφτάνη.
- Πετρούνιας, Ε. (1984). *Νεοελληνική γραμματική και συγκριτική ανάλυση. Μέρος Α': Θεωρία*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Ρούσσου, Ά. (2015). *Σύνταξη. Γραμματική και Μινιμαλισμός*. Κάλλιπος. Ελληνικά Ακαδημαϊκά Συγγράμματα και Βοηθήματα.
- Σαββίδου, Π. (2012β). Γλωσσικά λάθη σε λεξικές μονάδες με λόγια κλίση: Η περίπτωση των επιθέτων σε -ης, -ης, -ες. *Πρακτικά 6ης Συνάντησης Εργασίας Μεταπτυχιακών Φοιτητών του Τμήματος Φιλολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 13-15 Μαΐου 2011, Τόμος Α'*. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 278-287.
- Σταυρίδη-Πατρικίου, Ρ. (2001). *Το γλωσσικό ζήτημα [Δ2]*.
- Τζιτζιλής, Χ. (2016). Η διαμόρφωση της κοινής νεοελληνικής Ι: το διαλεκτικό υπόβαθρο. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* (σσ. 425-450). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.

- Τριανταφυλλίδης, Μ. (2008). *Νεοελληνική Γραμματική, Αναπροσαρμογή της Μικρής Νεοελληνικής Γραμματικής*. Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.
- Τσαγγαλίδης, Α. (2010). Η νέα γραμματική του γυμνασίου. *Καθημερινή*.
- Φιλίππακη-Warburton, Ε. (1992). *Εισαγωγή στη θεωρητική γλωσσολογία*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Φιλίππακη-Warburton, Ε., Γεωργιαφέντης, Μ., Κοτζόγλου, Γ., & Λουκά, Μ. (2011). *Γραμματική Ε' & ΣΤ' Δημοτικού*. Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων "Διόφαντος".
- Φλιάτουρας, Α., & Αναστασιάδη - Συμεωνίδη, Α. (2020). *Το λόγιο επίπεδο στη σύγχρονη νέα ελληνική: Θεωρία, ιστορία, εφαρμογή (συλλογικός τόμος, επιστημονική επιμέλεια: Α. Φλιάτουρας, Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη)*. Αθήνα: Πατάκης.
- Φλιάτουρας, Α., Γιαπαντζάλη, Σ., Μαϊμάρη, Ε., Μαυρίδου, Σ., & Αθανασιάδου, Α. (2020). Πιπεριές Φλωρίνης, Νεκρά Θάλασσα, διά πυρός και σιδήρου, Τράπεζα της Ελλάδος και άλλα συμπαρομαρτούντα... Η ονομαστική λόγια ποικιλία στη σύγχρονη νέα ελληνική: ανάλυση με βάση σώματα κειμένων. Στο Α. Φλιάτουρας, & Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, *Το λόγιο επίπεδο στη Σύγχρονη Νέα Ελληνική. Θεωρία, Ιστορία, Εφαρμογή* (σσ. 247-287). Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Φραγκάκη, Γ. (2020). Τα σώματα κειμένων στην ελληνική γλωσσολογική έρευνα. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*. 40, σσ. 537-550. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- Φραγκουδάκη, Α. (1987). *Γλώσσα και Ιδεολογία. Κοινωνιολογική προσέγγιση της ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Χαραλαμπάκης, Χ. (1994). *Γλώσσα και Εκπαίδευση, Θέματα διδασκαλίας της νεοελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Γεννάδειος Σχολή.
- Χαραλαμπάκης, Χ. (1999). Κριτική της γραμματικής των Holton, D., P. Mackridge, I. Philippaki-Warburton. *Νέα Εστία*, 145(1712), σσ. 515-520.
- Χατζησαββίδης, Σ., & Χατζησαββίδου, Α. (2011). *Γραμματική Νέας Ελληνικής Γλώσσας - Α, Β, Γ, Γυμνασίου*. Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων, «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ».
- Χριστίδης, Α. -Φ. (2005). *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας*. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Χριστίδης, Α. -Φ. (2008). *Γλώσσα, Πολιτική, Πολιτισμός*. Αθήνα: Πόλις.